

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

Tarptautinio verslo studijų programa
Kodas 62103S130

KRISTINA GABŠEVIČIŪTĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

“PROTŲ NUTEKĖJIMAS” IR JO ĮTAKA LIETUVOS DARBO RINKAI

Kaunas 2006

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

KRISTINA GABŠEVIČIŪTĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

“PROTŲ NUTEKĖJIMAS” IR JO ĮTAKA LIETUVOS DARBO RINKAI

Darbo vadovas _____
(parašas)

_____
(darbo vadovo mokslo laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas 2006

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS	5
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	6
ĮVADAS	7
1. „PROTŲ NUTEKĖJIMAS“ KAIP TARPTAUTINĖS MIGRACIJOS FENOMENAS	11
1.1 Tarptautinė migracija ir jos bruožai	11
1.2 Migracijos modeliai ir teorijos	14
1.3 „Protų nutekėjimo“ samprata ir reiškinys	21
1.4 Veiksniai, lemiantys „protų nutekėjimą“	24
1.5 „Protų nutekėjimo“ poveikiai ir galimi sprendimo būdai	32
2. „PROTŲ NUTEKĖJIMO“ PRIEŽASTYS BEI ĮTAKA LIETUVOS DARBO RINKAI	39
2.1 Istoriniai Lietuvos migracijos aspektai	39
2.2 Tarptautinė migracija Lietuvoje	41
2.3 „Protų nutekėjimo“ iš Lietuvos priežastys	45
2.4 „Protų nutekėjimo“ įtaka Lietuvos darbo rinkai ir galimi sprendimo būdai	49
3. MOTYVŲ/VEIKSNIŲ, LEMIANČIŲ „PROTŲ NUTEKĖJIMĄ“, TYRIMAS	55
IŠVADOS	76
PASIŪLYMAI	78
SANTRAUKA	79
LITERATŪRA	80
1 PRIEDAS Specialiosios priemonės „protų nutekėjimo“ problemai spręsti	84
2 PRIEDAS Anketa	85
3 PRIEDAS Išsamiausi ir įdomiausi doktorantų atsakymai į 20 anketos klausimą	92
4 PRIEDAS Doktorantų mintys ir pasiūlymai sprendžiant „protų nutekėjimo“ problemą	94

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

PPO - Pasaulinė prekybos organizacija

TRIPS – Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių prekyboje (*Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights*)

OECD - Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija

JT – Jungtinės Tautos

ES – Europos Sąjunga

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė Tyrimo metodai ir jų tikslai	8
2 lentelė Žinios ir įgūdžiai naujojo augimo konstrukcijoje	19
3 lentelė Asmenų polinkis migruoti ar nemigruoti	26
4 lentelė „Protų nutekėjimo“ priežastys	28
5 lentelė “Stūmos - traukos” veiksniai	31
6 lentelė Emigracijos poveikis	36
7 lentelė Požiūriai <i>už</i> ir <i>prieš</i> „protų nutekėjimą“	36
8 lentelė Tarptautinė migracija 1990 – 2005 m.	42
9 lentelė Emigravusių gyventojų išsimokslinimas 1995-2004 m.	44
10 lentelė Aukštąjį išsilavinimą turintys emigrantai	44
11 lentelė Trumpalaikių išvykų į užsienį priežastys	46
12 lentelė Nuomonė apie užsienio valstybėse nelegaliai dirbančius lietuvius	48
13 Lentelė Laisvo darbuotojų judėjimo nauda ir kaštai Lietuvai	51
14 lentelė Specialiosios priemonės „protų nutekėjimo“ problemai spręsti	84
15 lentelė Tyrimo uždaviniai ir jų sprendimo būdai	55
16 lentelė Klausimyno sudarymo principai	56
17 lentelė Ryšys tarp darbo sektoriaus ir darbo užmokesčio	63
18 lentelė Respondentų darbo sąlygų vertinimas	63
19 lentelė Nusprendusių išvykti ir darbo sąlygų vertinimo ryšys	65
20 lentelė Šalys, į kurias išvyks respondentai	66
21 lentelė Motyvai/poreikiai, skatinantys išvykti svetur	68
22 lentelė Motyvai/poreikiai skatinantys likti Lietuvoje	69
23 lentelė Nusprendusių išvykti motyvai/veiksniai, sąlygojantys apsisprendimą likti Lietuvoje	71
24 lentelė Nežinančių ar norėtų išvykti motyvai/veiksniai, sąlygojantys apsisprendimą likti Lietuvoje	72
25 lentelė Doktorantų mintys ir pasiūlymai sprendžiant „protų nutekėjimo“ problemą	94

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Mobilumo tipai	13
2 pav. Veiksniai, lemiantys sprendimą migruoti	14
3 pav. Darbo jėgos mobilumo maštai	24
4 pav. Protų įgijimas, protų nutekėjimas ir grynasis protų įgijimas	33
5 pav. Tyrimo vykdymo eiga	56
6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį %	57
7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių	57
8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal šeimyninę padėtį	58
9 pav. Respondentų mokymosi įstaigos	58
10 pav. Užsienio kalbų mokėjimas	59
11 pav. Dirbančių ir nedirbančių respondentų skaičius %	59
12 pav. Respondentų darbo stažas	60
13 pav. Respondentų darbo pobūdis %	60
14 pav. Respondentų, dirbančių pagal specialybę darbo patirtis	61
15 pav. Respondentų, iš dalies dirbančių pagal specialybę darbo patirtis	61
16 pav. Respondentų, dirbančių ne pagal specialybę darbo patirtis	61
17 pav. Respondentų mėnesinės pajamos (atskaičiavus mokesčius) %	62
18 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo sektorių %	62
19 pav. Respondentams patraukliausios šalys emigracijai	64
20 pav. Respondentų apsisprendimas išvykti ar neišvykti	64
21 pav. Respondentų emigracijos trukmė	65
22 pav. Naudotos informacijos apie darbą/gyvenimą užsienyje šaltiniai	66

ĮVADAS

Kiekvienas darbdavys suinteresuotas turėti išsilavinusius, aukštos kvalifikacijos darbuotojus. Užsienio šalių ir Lietuvos patirtis rodo, jog aukštesnis išsilavinimas užtikrina didesnes galimybes įsitvirtinti darbo rinkoje. Tapusi Europos Sąjungos nare, Lietuva išgyvena tuos pačius migracijos procesus, kuriuos jau išgyveno Vakarų Europa. Lietuvos piliečiams atsivėrė platesnės galimybės atrasti savo nišą ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Europos Sąjungos šalyse, o tai be abejonės turi įtakos tolesnei darbo jėgos emigracijai. Tačiau vykstant tarptautiniams darbo rinkos liberalizavimo procesams Lietuva susiduria ne tik su emigracijos, bet ir su ypač aktualia “protų nutekėjimo” problema. Tai reiškia, kad nerasdami savo lūkesčius patenkinančios aplinkos šalį palieka geriausi savo srities specialistai, tokiu būdu mažėja intelektinis kapitalas. Nuo šios produktyviausios visuomenės dalies efektyvaus panaudojimo ir priklausau bendro šalies pragyvenimo lygio augimas bei ekonominių-socialinių šalies problemų sprendimas.

Būtina pažymėti, kad migravimas ypač silpnina ir taip sunkiai besiformuojantį vidurinį visuomenės sluoksnį, be kurio negalima tikėtis stabilios ir pažangios demokratinės valstybės susiformavimo.

Svarbus šalies tikslas yra išsiugdyti reikalingos kompetencijos žmones ir atitinkamai juos panaudoti. Vienas iš demokratiškumo bruožų – laisvas asmenų judėjimas, taigi intelektualinio kapitalo išsaugojimas yra esminė šalies problema, kuri negali būti sprendžiama tradicinėmis socialinės politikos priemonėmis. Todėl yra labai svarbu išanalizuoti, kokie veiksniai turi įtakos emigracijos mastui ir kokią poveikį intelektualinio kapitalo nutekėjimas daro ne tik darbo rinkai, bet ir šalies tolimesnei raidai.

Šiuolaikiniame pasaulyje plačiai ir daug kalbama apie “protų nutekėjimo” reiškinį ir su tuo susijusias problemas. “Protų nutekėjimo” sąvoka yra plati ir apima ne tik aukštos kvalifikacijos asmenų fizinį išvykimą iš vienos šalies į kitą, iš vieno šalies regiono į kitą, iš vienos organizacijos į kitą, bet ir virtualų “proto nutekėjimą”.

Tiriamąo darbo tikslas: išanalizuoti „protų nutekėjimo“ reiškinį ir jo priežastis įvertinant įtaką Lietuvos darbo rinkai.

Tyrimo objektas: “protų nutekėjimas”.

Tiriamąo darbo uždaviniai:

- apibrėžti “protų nutekėjimo” sampratą;
- išnagrinėti bei apibūdinti “protų nutekėjimo” reiškinį teoriniame lygmenyje: veiksnius, priežastis, pasekmes.

- pravesti empirinį tyrimą, siekiant išsiaiškinti, kokios pagrindinės priežastys lemia “protų nutekėjimą” iš Lietuvos ir kokie motyvai/veiksniai skatina likti Lietuvoje;
- išsiaiškinti “protų nutekėjimo” pasekmes Lietuvos darbo rinkai;
- pateikti “protų nutekėjimo” problemos sprendimo/sušvelninimo būdus.

Tyrimo hipotezės:

1) išsilavinusių, aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos motyvai gali būti skirtingi, siekiant įgyvendinti įvairiausias tikslus bei lūkesčius, tačiau pagrindinė priežastis - ekonominiai motyvai;

2) pagrindiniai veiksniai/motyvai/poreikiai, skatinantys specialistus pasilikti Lietuvoje – dominuojantys individo lygio poreikiai;

3) motyvai, sąlygojantys specialistų pasirinkimą išvykti gyventi ir dirbti/studijuoti svetur arba pasilikti Lietuvoje – dominuojantys organizacijos lygio poreikiai;

Tyrimo metodai: mokslinių straipsnių, nagrinėjančių emigracijos problemas analizė, sintezė, apibendrinimas ir palyginimas; doktorantų, studijuojančių Lietuvoje anketinė apklausa, gautų apklausos rezultatų apdorojimas kiekybiniais metodais.

Moksliniame tiriamajame darbe naudotų tyrimo metodų išsamesnis aprašymas 1-oje lentelėje.

1. Mokslinės literatūros analizė, sintezė, apibendrinimas ir palyginimas.
2. Empirinis tyrimas, atliekant anketinę apklausą.
3. Gauti apklausos rezultatai apdoroti kiekybiniais metodais.

1 lentelė

Tyrimo metodai ir jų tikslai

Tyrimo metodai	Tyrimo metodo tikslas
<ul style="list-style-type: none"> • Mokslinės literatūros analizė, sintezė, apibendrinimas ir palyginimas. 	Kuo plačiau susipažinti su “protų nutekėjimo” reiškiniu ir problemomis, susijusiomis su šiuo reiškiniu ne tik Lietuvoje, bet ir kitose pasaulio šalyse. Susisteminti teoriją bei faktus ir aprašyti pagrindinius reiškinio bruožus. Palyginus įvairių autorių nuomonę padaryti pagrindines išvadas teoriniame lygmenyje.
<ul style="list-style-type: none"> • Empirinis tyrimas anketinės apklausos pagalba. 	Tyrimas atliekamas siekiant išsiaiškinti pagrindinius motyvus/veiksnius, skatinančius likti Lietuvoje arba išvykti svetur; atrasti naujų šio reiškinio bruožų; praktiškai atskleisti literatūroje dėstomas bei iškeltas “protų nutekėjimo” problemas.
<ul style="list-style-type: none"> • Gauti apklausos rezultatai apdoroti kiekybiniais metodais. 	Kiekybiniai metodai naudojami apklausos rezultatų apdorojimui; ryšiams (koreliacijai) tarp faktų nustatymui.

Šaltinis: sukurta autorės

Savo tiriamajame darbe išanalizavau išsilavinusių asmenų emigracijos priežastis, pateikiant prielaidas bei išvadas, išstudijavus kryptingą literatūrą bei atlikus empirinį tyrimą.

Daugėja rengiamų seminarų bei konferencijų migracijos tematika, kuriuose bandoma nuspėti emigracijos masto tendencijas, išsiaiškinti galimas pasekmes Lietuvos darbo rinkai. Tačiau tyrimų, bandančių išsiaiškinti emigracijos priežastis nėra gausu, o ir pastarieji daugiausiai vykdyti prieš įstojant Lietuvai į Europos Sąjungą.

Yra tikslinga ir įdomu vykdyti tokio pobūdžio tyrimą, kuriame akcentuojami išsilavinusių, aukštos kvalifikacijos specialistų – doktorantų motyvai bei veiksniai, lemiantys jų apsisprendimą išvykti svetur ar realizuoti save Tėvynėje.

Tyrimas bei jo analizė atlikti remiantis aiškinamuoju, loginės analizės, statistinių duomenų analizės, sisteminimo, grafinio vaizdavimo bei iliustraciniais metodais. Gautiems tyrimo duomenimis apdoroti naudojamos Microsoft Word ir Microsoft Exel kompiuterinės programos. Microsoft Exel programa dar naudojama ir grafiniam surinktų duomenų vaizdavimui.

Pasak Lietuvos mokslininkų aukštą kvalifikaciją turinčių asmenų emigracija yra žalinga valstybės ekonomikai, tačiau gali turėti ir naudos. Šiuo klausimu iškyla nemažai diskusijų, tuo tikslu yra atliekami tyrimai, rašomi straipsniai.

Pagrindiniai autoriai, nagrinėjantys darbo rinkos, žmogiškojo kapitalo, emigracijos problemas yra P. Jucevičienė, R. Viržaitienė, G. Jucevičius, R. Matušaitytė, J. Bagdonavičius, Theodore W. Schultz, G. Kasnauskienė, A. Pocius ir kt.

Tiriamajame darbe vadovautasi Lietuvos išeivijos instituto ir Pilietinės visuomenės instituto parengtu dokumentu “Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai” 2005 m. bei LR 2004 m. spalio 28 d. Nutarimu Nr. 1350 “Dėl nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo”; Kauno technologijos universiteto, Socialinių mokslų fakulteto, Edukologijos instituto 2002 m. atliktu tyrimu “Protų nutekėjimo reiškinys ir jo atspindžio Lietuvos intelektiniame kapitale bruožai”.

Pagrindinė literatūra, nagrinėjanti žmogiškojo kapitalo ir emigracijos klausimus: moksliniuose žurnaluose – “Ekonomika”, Ekonomika ir vadyba”, “Tiltai”, „Socialiniai mokslai“ publikuojami straipsniai. Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto leidinys “Sociologija Lietuvoje: praeitis ir dabartis”. Darbo ir Socialinių tyrimų instituto, Švietimo ir mokslo ministerijos, Statistikos departamento tyrimai.

Teorinius darbo jėgos migracijos klausimus nagrinėja užsienio autoriai Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue knygoje “Contemporary labor economic” bei Roland G. Ehrenberg, Robert S. Smith knygoje “Modern labour economic”, Ehrenberg, Smith, Čāglar, Maurine.

Autoriai, nagrinėjantys minėtas problemas straipsniuose: Jucevičienė, KTU, “Protų nutekėjimas” pereinamojo laikotarpio šalyje – aukštojo mokslo sąlygojamas paradoksas”;

Kasnauskienė, VU, “Globalizacija ir nauji tarptautinės migracijos bruožai”; Matiušaitytė, VUKHF, “Darbo jėgos migracija Europos Sąjungoje ir Lietuvoje”; Matiušaitytė; Šarkiūnaitė „Žmogiškojo kapitalo reikšmė ekonomikoje ir vadyboje“, Valiokas, Linköpings Universitet, Švedija, “Intelektu emigracija: Lietuvos nuostoliai ar kapitalas?”; Čičinskas “Penkios laisvės ir jų padariniai mažiau išplėtotai nacionalinei ekonomikai”; Marcinkevičienė “Emigracija spaudoje: požiūrio atspindys ar formavimas” VDU; K. Kuzmickaitė “Teoriniai tarptautinės emigracijos diskursai” ir kiti autoriai.

Darbo rinkos problemos ir klausimai šiuo metu yra itin aktualūs, atliekama nemažai tyrimų, rašomi straipsniai; tačiau išsilavinimą, kaip pagrindinę žmogiškojo kapitalo sudedamąją dalį, analizuoti nėra lengva. Daugumoje literatūros šaltinių, nagrinėjančių žmogiškąjį kapitalą, išsilavinimas nėra aiškiai ir konkrečiai išskiriamas. Nagrinėjant migracijos bei kvalifikuotos darbo jėgos emigracijos (vadinamos “protų nutekėjimu”) klausimus ir galimas pasekmes Lietuvos darbo rinkai susiduriama su begale įvairiausių nuomonių, kurias susisteminti nėra lengva. Literatūroje, kuri naudojama tiriamajame darbe, pateikta informacija nėra konkrečiai detalizuota, todėl sunku išvengti abstraktumo.

Darbą sudarė trys dalys. Teorinė dalis – „*Protų nutekėjimas*“ kaip tarptautinės migracijos fenomenas, kurioje pateikiama literatūros apžvalga apie tarptautinės migracijos fenomeno - „protų nutekėjimo“ sampratą, pasireiškimo formas ir pagrindinius jo bruožus. Aptariami migracijos modeliai ir teorijos, analizuojamos priežastys, įtakojančios „protų nutekėjimą“ bei galimos pasekmės valstybėms bei asmenims ir galimi problemos sprendimo būdai. Analitinėje darbo dalyje – „*Protų nutekėjimo*“ priežastys bei įtaka Lietuvos darbo rinkai - aprašomi bei analizuojami visi teorinėje dalyje minėti punktai, tačiau būdingi konkrečiai Lietuvos darbo rinkai. Rezultatų dalyje – *Motyvu/veiksnių, lemiančių „protų nutekėjimą“ tyrimas* - pateikti tyrimo rezultatai ir išvados. Išvadų ir pasiūlymų dalyse atsispindi svarbiausios teorinės, praktinės bei atlikto tyrimo išvados.

Darbe yra 78 puslapiai, 25 lentelės ir 22 paveikslai ir 4 priedai.

1. „PROTŲ NUTEKĖJIMAS“ KAIP TARPTAUTINĖS MIGRACIJOS FENOMENAS

Šiuo metu viena svarbiausių ir labiausiai diskutuotinių problemų yra gyventojų emigracija. Dėl pasaulyje egzistuojančių turtinių, ekonominių, politinių, kultūrinių skirtumų, jų įvairovės, veikia įvairūs veiksniai, skatinantys žmones migruoti, o tai, be abejonės, turi įtakos ekonominių, socialinių procesų kitimui ne tik vienos šalies, bet ir globaliu mastu.

1.1 Tarptautinė migracija ir jos bruožai

Darbo jėgos migraciją intensyviai studijavo daugelis ekonomistų, sociologų, demografų ir geografų. Vienas iš svarbiausių ekonomistų indėlių studijuojant geografinį mobilumą yra žmogiškojo kapitalo migracijos modelio atradimas.

Žmoniškąjį kapitalą sudaro įgūdžių įgijimas, žinios ir asmeninė patirtis (Campbell, 1986, p. 381).

„Žmogiškasis kapitalas – tai asmens įgimtų bei mokymosi procese įgytų žinių ir sugebėjimų visuma, kelianti darbo produktyvumą ir didinanti asmens pajamas“ (Matiušaitytė, 2003, p. 294)

Reikia pažymėti, kad žmogiškojo kapitalo (sukaupto mokslinio – lavinamojo potencialo) nusidėvėjimas ir amortizacija vyksta kitaip negu materialinių daiktinių resursų. Dėl fizinio darbuotojo brendimo ir gamybinės patirties, jo žinios ir įgūdžiai ne tik nemažėja, o, priešingai, auga. Didėja ir intelektualinis kapitalas (Bagdanavičius, 2002, p. 36-37).

Taigi pasak Campbell (1986) migracija tikslu gauti aukštesnį atlygį už darbą taipogi yra investavimas į žmogiškąjį kapitalą, tai priežastis siekti geresnės gyvenimo kokybės. Ar visose gyvenimo situacijose migracija pateisina geresnės gyvenimo kokybės siekį? Atsakymas būtų „ne“, kadangi yra ir išlaidų, susijusių su indėliu į migraciją, kurios privalo būti įvertintos prieš galimą naudą. Pagrindinės išlaidos yra transportavimo, atsisakymas kitų pajamų kelionės metu, taip vadinami „psichologiniai nuostoliai“ kai paliekama šeima, draugai ir darbo stažo ar pensijos praradimas. Jei asmuo tikisi, kad pajamos iš migracijos viršis minėtas išlaidas, tuomet jis migruos (Campbell, 1986, p. 381).

Iškyla visa eilė klausimų, kas yra migracija? ką ši sąvoka apibūdina? dėl kokių priežasčių žmonės migruoja?

Emigracijos sąvoka lietuvių kalboje išreiškiama keliais žodžiais: tarptautiniais žodžiais *emigracija*, *emigruoti*, *emigrantas*, *emigravimas* ir pan. *Emigracija* pavadina ir savo šalies apleidimą, ir

emigrantų visumą. Šia reikšme yra vartojamas ir lietuviškas žodis *išeivija* kaip *išeivių* bendrija. *Išeivija*, *išeivis* paprastai vadinami karo ir pokario metų emigrantai, dažniausiai lietuviai, nors minimi ir lenkai, rusai, žydai, ypač tie, kurie išvyko į Ameriką. *Emigrantais* labiau linkstama vadinti pastarųjų dešimtmečių persikėlėlius iš Alžyro, Irano, Indijos, Vidurio ir Rytų Europos. Taigi tarptautinis žodis *emigracija* vartojamas plačiau ir šių dienų, o *išeivija* siauriau ir praėjusios kartos emigrantams pavadinti (Marcinkevičienė, 2004, p. 2).

Asmenų judėjimas, susijęs su darbo jėgos perėjimu iš vienos šalies į kitą arba vieno ekonominio sektoriaus į kitą, dažniausiai nagrinėjamas kaip darbo jėgos migracija. Tokios migracijos priežastimi laikomos dvi pagrindinės ekonomiškai išmatuojamos sąlygos – *geresnio atlyginimo* ir *geresnio gyvenimo* paieška. Tačiau žmogus, būdamas racionaliai mąstanti asmenybė, siekia patenkinti įvairius savo poreikius pradėdamas nuo fiziologinių ir baigiant saviraiškos poreikiais. Migracija iš vienos šalies ar vieno ekonominio sektoriaus į kitą šalį ar ekonominį sektorių nebūtinai turi būti paskatinta vien tik geresnio atlyginimo sąlygų paieškos poreikio (Jucevičienė, 2002, p. 14-15).

Politiniame ekonominiame diskurse stengiamasi kuo visapusiškiau aptarti šiandieninę emigraciją.

Emigracijos kaip termino vartoseną taip pat išsiplėtė, kalbama apie įvairias jos rūšis: *senąją* ir *naująją*, *priverstinę*, *legalią* ir *nelegalią*, *oficialią* ir *neoficialią* (Marcinkevičienė, 2004, p. 2-3).

Šiuolaikiniai migracijos ypatumai nėra nauji, jie tiesiog išsiskiria istoriniuose santykiuose ir susiformavę sąveikaujant įvairiems faktoriams: politiniams, demografiniams, socioekonominiams, geografiniams ir kultūriniais. Iš to kyla migracijos reiškinio problemos, nes migracija vienaip ar kitaip paliečia ne tik siunčiančias ar priimančias migrantus valstybes, bet ir įvairių šalių visuomenes (Kuzmickaitė, 2004, p. 4).

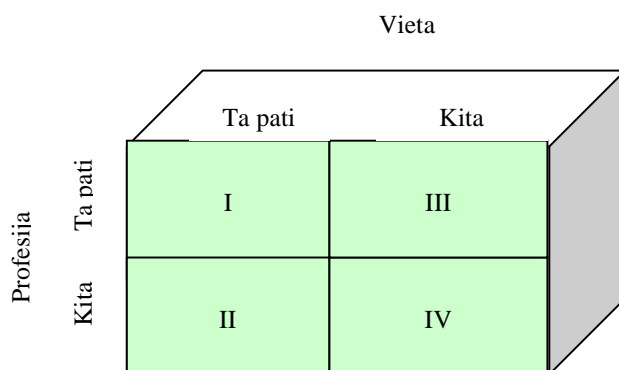
Labai dažnai yra akcentuojama vien cirkuliacinė migracija, aptariant tik ekonominę migrantų interesą, tačiau esama ir kitų aspektų, tokių kaip socialinis, mobilumo, įpročio ar gyvenimo būdo.

Siekiant paryškinti socialinį, ne tik ekonominį migracijos aspektą, verta paminėti, kad pati gyvenimo būdo ir pragyvenimo samprata istorijoje evoliucionavo. Jeigu Viduramžiais gyvenimo būdas vertintas kaip kultūrinis ir socialinis būvis, tai vėliau jis peraugo į ekonominį, materialųjį. Net ir šiandieninėse migracijos teorijose migrantas dažniausiai vertinamas kaip *homo oeconomicus* - ekonominių interesų tenkintojas. Todėl migravimas laikomas neužbaigtu procesu, tai yra vertinamas kaip pasikartojančios kelionės, kurioms būdinga ne vienoje šalyje išreikšta socialinių ekonominių santykių pozicija, kuri suprantama ir kaip “protų nutekėjimo” fenomeno dalis (Kuzmickaitė, 2004, p. 4-5).

Taigi migracija yra viena iš daugelio globalių pokyčių rezultatų, galinga visuomenę keičianti jėga.

Tiesioginį jos poveikį greitai pajunta ir ekonomika, tačiau migracija turi įtakos ir socialiniams santykiams, kultūrai, valstybės politikai ir tarptautiniams santykiams. Gyventojų migracija – sudėtingas procesas, susijęs su skirtingų šalių sąlygomis, jų traukos ir atostūmio jėgomis. Šiame procese labai svarbi individo motyvacija. Žmonės juda erdvėje dėl įvairių priežasčių, įvairiomis kryptimis ir skirtingiems laikotarpiams. Migracijos priežasčių analizei mokslininkai skyrė daugybę empirinių ir teorinių darbų (Kasnauskienė, 2002, p. 47).

Ekonomikos profesorius Campbell ir McConnell (1986) išskiria keturis darbo jėgos migravimo tipus, kurie pavaizduoti 1 paveiksle.

Šaltinis: CAMPBELL, R.(1986) Contemporary labor economics, p.380

1 pav. **Mobilumo tipai**

I - nėra pasikeitimų nei profesijos srityje, nei vietovėje. Čia išskiriamas mobilumo tipas, kuomet nesikeičia nei darbuotojo profesija nei darbo vietovė. Kaip pavyzdį galima pateikti darbuotojus, kurie pereina dirbti iš vieno banko padalinio į kitą to pačio banko padalinį.

II – profesijos pakeitimas nekeičiant vietovės. Šis mobilumo tipas charakterizuoja profesijos pakeitimą į artimą buvusiai profesijai, pavyzdžiui kuomet stalius pradeda dirbti miško medžiagų sandėlyje. Tačiau kitu atveju reiškia ir reikšmingą profesijų pokytį. Pavyzdžiui kaip sandėlininkas tame pačiame mieste pradeda dirbti apsaugos darbuotoju.

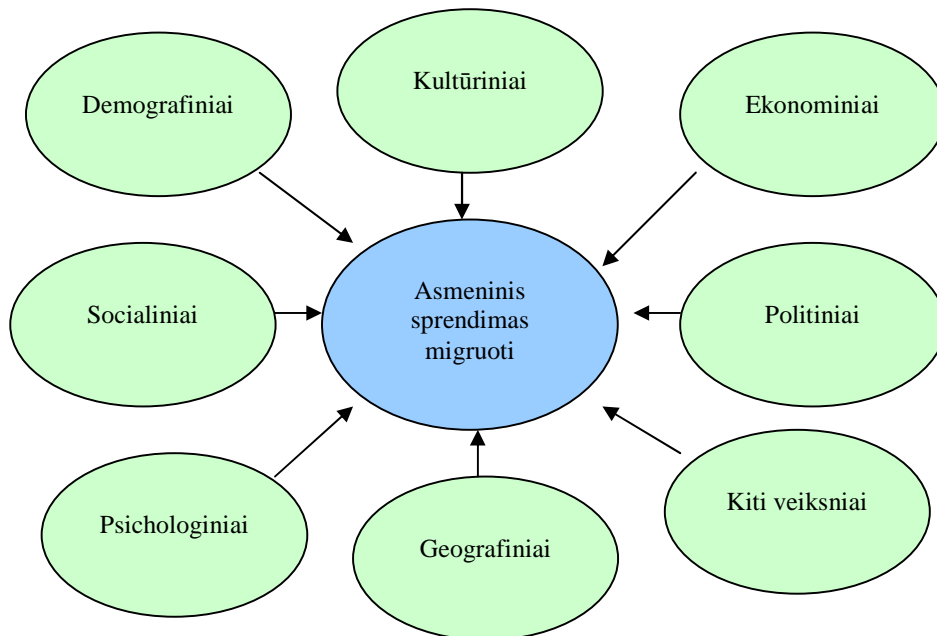
III – geografinis vietos pakeitimas nekeičiant profesijos. Geografinis mobilumas apima darbuotojo fizinį persikėlimą į kitą miestą ar valstybę, bet nekeičiant profesijos.

IV- geografinis vietos pakeitimas keičiant profesiją. Dauguma geografinių vietos pakeitimų siejama ir su pasikeitimais profesijos srityje (Campbell, 1986, p. 380-381).

1.2 Migracijos modeliai ir teorijos

Migracijos teorijos išskiria *bendruosius veiksnius*, veikiančius gyventojų migraciją: demografiniai, socialiniai-kultūriniai (migracijos “mada”, tradicijos, ne/tolerancija), politiniai (politinė santvarka, rinkimų rezultatai), ekonominiai (atlyginimų dydis, ekonomikos ne/augimas, nedarbas), psichologiniai (gebėjimas priimti asmeninius sprendimus), saugumo (dėl karinių ar kitų konfliktų, politinių ar kitų represijų), geografiniai (klimato sąlygos) ir kiti veiksniai (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 3).

2 paveikslas iliustruoja, jog sprendimą migruoti veikia įvairūs veiksniai, ne visus juos galima pažinti, jų vertė kiekvienam individui skirtinga ir kinta laike.

Šaltinis: sukurta autorės pagal Lietuvos laisvosios rinkos institutas. (2006), p. 9.

2 pav. Veiksniai, lemiantys sprendimą migruoti

Pasak Kasnauskienės iki šiol vieningos migracijos teorijos nėra, kuri tiksliai atsakytų į klausimą: kas gi verčia žmones migruoti? Tačiau egzistuoja daug skirtingų, nesusijusių teorijų bei modelių, kurios daugiausiai aprašo laisvanorišką migraciją. Šios teorijos paaiškina jau įvykusius faktus ir nesiūlo jokių tiesioginių kiekybiškai nustatytų empirinių priemonių moksliniam tyrimui atlikti ar atitinkamai politikai priimti.

Pagrindinės teorijos ir dėsniai, nagrinėjantys migracijos procesą bei šio proceso priežastis:

- E. Ravenšteino „migracijos dėsniai“
- Ekologinės teorijos
- Neoklasikinė migracijos teorija
- Stūmos-traukos teorijos
- Dviejų darbo rinkų teorija
- Naujoji ekonominė profesinės migracijos teorija
- Naujoji ekonominė migracijos teorija
- Sprendimų migruoti priėmimo teorijos
- Socialinio tinklo teorija

Pirmąją migracijos teoriją 1885 m. sukūrė *Ernestas Džordžas Ravenšteinas*. Jis nustatė, kad migracija priklauso nuo atstumo, gyventojų skaičiaus ir tankumo. Pagrindiniai E. Ravenšteino atrasti dėsniniai: 1) kiekvienam migrantų srautui egzistuoja priešingas beveik tokio pat dydžio srautas; 2) miestų gyventojai mažiau linkę migruoti, palyginti su kaimų gyventojais; 3) dauguma migrantų įsikuria netoli ankstesnės gyvenamosios vietos; 4) tiek migracija iš kaimų į miestus, tiek ir migracija iš miestų į kaimus vyksta keliais etapais; 5) pagrindiniai migrantų srautai juda iš kaimelių į kaimus, iš kaimų į miestelius, iš miestelių į miestus, iš miestų į didžiuosius miestus; 6) moterys yra labiau linkusios migruoti negu vyrai; 7) migrantai, atkeliavę iš tolimų kraštų, paprastai įsikuria didžiuosiuose miestuose.

E. Ravenšteinas pasiūlė migracijos priežastimi laikyti daugumos žmonių veržimąsi pasiekti geresnes materialines sąlygas. Anot jo, ekonominiai motyvai yra svarbiausias veiksnys, nulemiantis migraciją (Kasnauskienė, 2005, p. 5; Kasnauskienė, 2002, p. 52).

Po E. Ravenšteino teorijos sekė visa eilė naujų idėjų, papildančių E. Ravenšteino dėsnius. Žemiau pateikiami keli esminiai mokslininkų papildymai.

Adna Vėber papildė E. Ravenšteino teoriją, įtraukdama nepriklausomą kintamąjį, lemiantį migracijos lygį – paklausą darbui. Šį kintamąjį nulemia netolygus gyventojų ir ekonominių galimybių pasiskirstymas tam tikruose pasaulio regionuose.

Kitas E. Ravenšteino teorijos papildymas – mokslininko Zipfo hipotezė, tai vadinamas „klasikinis gravitacijos modelis“ pagal kurį prekių, informacijos ir žmonių judėjimas tarp šalių vyksta taip, kad sumažintų bendrąjį sistemos darbą. Jis išreiškė migrantų tarp dviejų šalių skaičių M kaip tiesiogiai proporcingą jų gyventojų skaičių ($P_1 P_2$) sandaugai ir atvirkščiai proporcingą mažiausiam atstumui tarp jų D :

$$(1) \quad M = K * \frac{(P_1 * P_2)}{D}$$

kur K- proporcingumo konstanta (Kasnauskienė, 2005, p. 5).

1940 metais amerikiečių psichologas Strauferis paskelbė sukūręs naują hipotezę, kur atstumas D yra mažiau svarbus lemiant migraciją, negu erdvės veiksniai. Strauferis pasiūlė įvertinti atstumą ne geometriškai (kaip ilgi), o ekonomiškai (pagal ekonominių galimybių skaičių). Anot jo migrantų skaičių iš 1 taško į 2 tašką (skaičius Y) yra tiesiogiai proporcingas ekonominių galimybių skaičiui taške 2 (ΔX) ir atvirkščiai proporcingas ekonominių galimybių, esančių pakeliui iš taško 1 į tašką 2, skaičiui.

$$(2) \quad Y = K \frac{\Delta X}{X}$$

kur K- proporcingumo konstanta (Kasnauskienė, 2005, p. 6).

Ekologinės teorijos yra antroji šiuolaikinių migracijos teorijų kryptis, aiškinanti migraciją visuomenės lygiu. Svarbiausia jos prielaida yra pusiausvyra tarp gyventojų skaičiaus, visuomenės struktūros, technologijų ir aplinkos. Jeigu įvyks pokyčių visuomenės struktūroje, aplinkoje ar atsiras technologinių naujovių, tai gyventojų skaičius priklausomai nuo šių pasikeitimų padidės arba sumažės. Vienas iš tokių pavyzdžių gali būti politiniai neramumai. Ekologinis modelis taip pat yra plačiai naudojamas migracijai iš kaimų į miestus aiškinti (Kasnauskienė, 2005, p. 6).

Kitą, *neoklasikinę migracijos teoriją* 1954 m. sukūrė V.A. Levisas. Čia ypač svarbus darbo jėgos migracijos vaidmuo ekonominio augimo procese. Migraciją veikia „stūmimo“ ir „traukos“ jėgos. Pagrindinis makroekonominis migracijos veiksnys yra darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose, migracijos priežastis – skirtingas darbo užmokestis skirtingose valstybėse. Remiantis šia teorija pajamų skirtumui sumažėjus prarandamos paskatos migracijai ir ji mažėja. Mikro lygyje ši teorija vertina, jog kiekvienas individas individualiai priima sprendimą, kaip prisitaikyti prie situacijos, ir veikia pagal individualią sąnaudų-naudos analizę. Jeigu nauda viršija sąnaudas – priimamas sprendimas migruoti; čia pagrindinę vietą užima atlyginimo naudos veiksnys (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 7).

Darbo pasiūla keičiasi, ir darbo jėga migruoja iš tradicinių sričių į moderniąsias, kuriose darbo užmokestis yra didesnis. Kadangi darbo pasiūla yra ribota, šiame sektoriuje darbo užmokestis išlieka žemas ir yra galimybė išlaikyti didelio masto produktyvumą bei gauti pelną. Išnaudojant augimo galimybes, kylančias iš naujojo (modernaus) sektoriaus paklausos, migracija sukuria svarto (kėlimo)

efektą, kuris naudingas ir moderniajam, ir tradiciniam sektoriams, kurie atitinkamai gauna ir kuria darbo jėgą (Kasnauskienė, 2005, p. 8-9).

Taigi jei tarp dviejų šalių nėra jokių kliūčių ir egzistuoja visiška migracija, tai šalies, kur darbo užmokestis mažesnis, išvažiuojant asmenims, dėl darbo pasiūlos mažėjimo darbo užmokestis didės, o šalyje, į kurią emigruojama, darbo užmokestis dėl darbo pasiūlos didėjimo mažės. Darbo užmokestis abiejose šalyse susilygins ir neatsiras nedarbas (Matiušaitytė, 2003, p. 1).

Neoklasikinė migracijos teorija sujungia bendrus, visuomeninius migracijos veiksnius bei individualią elgseną. Ji tiria ir tai, kokios priežastys skatina asmenis reaguoti į struktūrinius netolygumus tarp šalių ir migruoti (Kasnauskienė, 2005, p. 8-9).

Stūmos ir traukos teoriją 1966 m. sukūrė Everetas Ly. Jis nustatė keturis bendruosius veiksnius, kurie buvo svarbūs hipotezei apie migraciją. Anot E. Ly, kiekvieną sprendimą migruoti lydi:

- 1) stūmos ir traukos veiksniai, susiję su išvykimo vieta,
- 2) stūmos ir traukos veiksniai, susiję su atvykimo vieta,
- 3) kliūtys, kylančios migruojant,
- 4) asmeniniai veiksniai (Kasnauskienė, 2005, p. 7).

Stūmos ir traukos teorijoje naujų prielaidų ir pasiūlymų įnešę L.A. Braunas ir E.G. Moras bei D.E. Morisonas.

L.A. Braunas ir E.G. Moras 1970 m. padarė prielaidą, kad migracijos procesas susideda iš dviejų pagrindinių etapų:

I etapas prasideda nuo to, kad žmogus patiria nepasitenkinimą ir stresą, kurie gali būti sumažinti trimis būdais: 1) prisitaikymu prie aplinkos, 2) poveikiu aplinkai ar 3) migracija į kitą vietą. Atsiradus norui migruoti, prasideda antras etapas.

II etapas – naujų sąlygų įvertinimas bei būsto paieška.

Na, o 1973 m. D.E. Morisonas pasiūlė suskirstyti gyventojus jų judėjimo potencialo mažėjimo tvarka. Anot jo, žmonių mobilumas susijęs su tuo, ar lengvai jie priima sprendimus. Kuo aukštesnis yra sprendimų priėmimo slenkstis, tuo mažiau tikėtina, kad žmogus kada nors migruos. Antra vertus, yra žmonių, vadinamųjų „amžintųjų migrantų“, kurių sprendimo priėmimo slenkstis yra labai žemas, todėl jiems pakanka mažiausio postūmio tam, kad jie migruotų (Kasnauskienė, 2005, p. 8).

Tačiau D.E. Morisono skirstymas apima labai siaurą, ne tik pačio migracijos proceso aspektą, bet ir asmeninio žmogaus apsisprendimo, galimybių ir migracijos priežasčių sritį. Sprendimas migruoti priklauso ne vien tik nuo sugebėjimo priimti sprendimus.

Manau, kad stūmos-traukos teorija labiausiai apibūdina ir atitinka šių dienų migracijos reiškinių procesą, kadangi apima vietas iš kurios ketinama emigruoti ir vietas į kurią ketinama vykti

veiksnių analizę; apibūdina ir aiškina galimas ir atsirandančias migracijos kliūtis. Be to šioje teorijoje jau pradedami analizuoti, ko gero, didžiausią įtaką žmonių sprendimams darantys, asmeniniai veiksniai.

Dviejų darbo rinkų teorija teigia, jog valstybėje egzistuoja dvi darbo rinkos: pirmoji – suteikianti aukštas pajamas, išsilavinusiems vietiniams gyventojams skirta darbų rinka; antroji – pavojingų, mažai apmokamų darbų, kurių nenori imtis vietiniai gyventojai, rinka. Todėl tokias darbo vietas užima migrantai (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 7).

9-ojo dešimtmečio pabaigoje *naująją ekonominės migracijos teoriją* išplėtojo O Starkas ir R. Lukasas. Šios teorijos esmė – migrantus išsiunčiančių ir priimančių teritorijų darbo užmokesčio skirtumai. Ši teorija dar vadinama *naująja ekonomine profesinės migracijos teorija*.

Ši teorija kiek giliau nagrinėja makroveiksnius: a) vietinių rinkų nepastovumą bei nesėkmes; b) pragyvenimo rizikos draudimo trūkumus ir kredito nepasiekiamumą; c) emigrantų piniginius pervedimus namiškiams kaip vienintelį būdą pragyventi.

Ši teorija, skirtingai nei neoklasikinė, mažiau reikšmės teikia darbo užmokesčio netolygumui skirtingose šalyse. Naujoji teorija pabrėžia dvi naujas priežastis: 1) piniginių pervedimų svarbą; 2) įvairiapusę tarpusavio priklausomybę tarp migracijos ir socialinės kultūrinės tos srities aplinkos (Kasnauskienė, 2005, p. 9).

Darbo jėgos judėjimo ir prekybos liberalizavimo santykį leidžia geriau suprasti “*naujojo augimo*” arba “*endogeninio augimo*” teorijos. Jos pabrėžia kapitalo kaupimo bei žinių ir technologijų išplitimo svarbą, palankius rezultatus dažnai siedamos su tiesioginėmis užsienio investicijomis arba kvalifikuotų žmonių judėjimu. Šie modeliai teigiamai vertina papildomą “importinį” žmogiškąjį kapitalą, turintį didžiulę įtaką tautų gerovei didėti.

“Naujojo augimo” teorija įrodo, kad žmogiškasis kapitalas suformuoja žinių ekonomiką ir norint sukurti laisvą, dorą ir tvirtą prekybos sistemą, reikia leisti darbo jėgai netrukdomai judėti kartu su kapitalu ir kitais gamybos veiksniais (Kasnauskienė, 2002, p. 49).

Taigi teigiami technologiniai išoriniai imigracijos veiksniai kyla iš papildomų žmonių įgūdžių, kurie tampa prieinami priimančiajai ekonomikai. Specialistų imigracija buvo laikoma veiksmu, skatinančiu ekonominio augimo dinamiką pagal naujojo augimo modelius, įgūdžiai, kurie yra susiję su žmonėmis ir žinios, kurios nesiejamos su individualia asmenybe, turėtų būti atskirtos kaip pavaizduota 2 lentelėje.

Žinios ir įgūdžiai naujojo augimo konstrukcijoje

	Techninis galimumas	Įgūdžiai	Žinios
Teisinis galimumas		- konkurencingi - susieti su aplinkybėmis	- nekonkurencingos - nesusietos su aplinkybėmis
		- įkūnijimui reikalingas asmuo	- įkūnijimui asmuo nereikalingas
Visiškas išskirtinumas		Žmonių įgūdžiai	Specifinės žinios
Dalinis išskirtinumas		Mobilūs specialistai (darbų keitėjai)	Specifinės technologijos (patentai)
Jokio išskirtinumo			Pagrindinės žinios

Šaltinis: STRAUBHAAR, T. (2000) International Mobility of the Highly Skilled: Brain Gain, Brain Drain or Brain Exchange, p. 15.

Įgūdžius galima laikyti neatskiriama nuo žmonių, jie įgyti per žmogaus gyvenimo laikotarpį, jie turi ribotą gyvavimo laiko tarpą (t.y. žmogaus gyvenimo trukmės laiko tarpą). To pasekoje, žmogaus įgūdžių naudojimas yra konkurencingas dalykas, o nuosavybės teisės sudaro galimybes vengti tų, kurie nenori mokėti įdarbintajam (pavyzdžiui: sudarant sutartis). Įgūdžius galima laikyti asmeniniu turtu. Šių įgūdžių gilinimas, padidina naudą, sudarydamas sąlygas reikalauti didesnio atlyginimo ir geresnių darbo sąlygų. *Žinios*, nėra susaistytos su individu, ir nėra konkurencingos. Jos gali būti visiškai įsisavinamos, tačiau prieinamos visiems, todėl neypatingos. Nuosavybės teisės gali būti naudojamos siekiant apsaugoti žinias nuo konkurentų, pavyzdžiui patentais. Ši galimybė dalinai įsisavinti žinias skatina privačias įmones investuoti pinigus į tyrimus ir plėtrą. Likusios žinios, kurių negalima visiškai įsisavinti sukuria teigiamus išorinius veiksmus, kurie gali būti daugiau ar mažiau nenaudingai panaudoti. Taigi, bendrosios žinios imitacijos bei atgaminimo terminais gali būti palyginus pigiai naudojamos. (Straubhaar, 2002, p. 14).

Tačiau realybėje įgūdžiai ir žinios negali būti visiškai atskirti. Įgūdžių naudojimas yra būtina sąlyga naujų žinių sukūrimui. To pasekoje, žinios taip pat susietos su individu. Darbuotojai taip pat gali keisti savo darbus, netgi jei yra žinių pervedimo suvaržymai, jie perves dalį savo žinių taip sukurdami teigiamą išorinę sąlygą naujajam darbdaviui.

1978 m. R.R. Selas ir G.De Jongas sukūrė jų pačių pavadintą *sprendimų migruoti priėmimo teoriją*. Šią teoriją sudaro keturios nuosekliai viena iš kitos išplaukiančios sudedamosios dalys: 1) galimybės, 2) motyvai, 3) lūkesčiai, 4) stimulai (Kasnauskienė, 2005, p. 9).

Migracijos sistemų teorija – migracija – tai makro ir mikro struktūrų tarp dviejų teritorijų sąveikos rezultatas. Makro struktūromis laikomi – instituciniai veiksniai, mikro struktūros tai pačių migrantų įsitikinimai, praktikos ir tinklai. Šie du lygmenys jungiasi įvairiais tarpiniais mechanizmais.

Ši šiuo metu populiari teorija pripažįsta, kad kartais sunku atskirti mikro ir makro lygmenis ir įvardyti jų sąveiką, ir kad dažnai sąveika persidengia.

Pasaulio sistemų teorija – migraciją lemia darbo jėgos judėjimas iš periferijos į centrą. Periferija laikomi besivystantys, ne rinkos ekonomikos regionai, centras – kapitalistinės, poindustrinės valstybės. Centras ir periferija susiję kultūriniais, prekybos, kalbiniais ir kitais saitais (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 7).

Socialinio tinklo teorija apibrėžia migraciją kaip gerai organizuotą visuomeninių ryšių derinį, kuriuo naujieji migrantai bendrauja su savo artimaisiais, tėvynainiais, likusiais namuose. Šiais ryšiais keičiamasi informacija, teikiama finansinė parama, darbo paieškos pagalba. Tokiu būdu sumažinami migracijos sukelti kaštai bei rizika. Toks tinklas sukuria galimybę steigti migracijos kanalus. Laikui bėgant ir spartėjant migracijai, tinklai tampa dar tankesni ir įvairesni, teikia dar daugiau galimybių migruoti. Migrantai ir patys savanoriškai ar kaip komercinę paslaugą suteikia informaciją ar teikia kitas paslaugas. Augant migrantų skaičiui mažėja ir migracijos sąnaudos – randasi ir pinga legalūs migracijos keliai; komunikacija su išvykimo valstybe; pinigų persiuntimo procedūros (Kasnauskienė, 2005, p. 12; Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 7).

Taigi, kaip matome yra nemažai teorijų, nagrinėjančių migracijos procesą bei reiškinių. Kiekvienoje iš jų nagrinėjami atskiri veiksniai, kiekviena teorija jos pasekėjų papildoma naujomis hipotezėmis. Atsirandančios naujos teorijos sudėtingėja, įtraukiant į jas naujus modelio komponentus. Pastebima, kad migracijos procesas tikrai nėra vienareikšmis. Be to, kiekviename modelyje gali būti ir išimčių. Kiekvienas iš jų padeda nagrinėti migracijos reiškinių ir suprasti jos priežastis, tačiau nėra vieno modelio, kuris būtų taikomas išsamiai migracijos reiškinių analizei.

Migracijos procesas taip pat gali būti aiškinamas ir kaip reiškinys susijęs ir su tam tikros šalies istoriniais įvykiais ir jų pasekmėmis, įtakojančiomis šių dienų poelgius.

Kuzmickaitė (2004) išskiria *transnacionalizmo* ir *inkorporacijos* paradigmas.

Transnacionalizmo paradigma migraciją studijuoja plačiau – kaip pragyvenimo ir gyvenimo būdo problemą, teigdama, kad migracija – tai šiuolaikinis istorinis reiškinys, sąlygotas globalizuoto kapitalo, paprastai virstantis įpročiu iš pradinio vienakrypčio judėjimo iš valstybių, kurios praeityje turėjo pragyvenimo sunkumų. Lietuva – geras pavyzdys, kai praeityje patirti istoriniai įvykiai iššaukė migracijos proveržį. Tokie panašaus pobūdžio masiniai veiksmai, pasižymintys ilgesne trukme, įsirašo šalies atmintyje ir tampa įpročiu, atsikartojančiu atsiradus palankioms sąlygoms.

Migravimas arba mobilumas nebūtinai reiškia kilmės vietos apleidimą, ši sąvoka reiškia daugiavietį buvimą, netgi keleto pilietybių turėjimą. Kita migracijos teorijoje minima – *inkorporacijos paradigma* teigia, kad migracija nereiškia vienos šalies apleidimą (iškeitimą) dėl kitos, nes migrantai

linę išlaikyti ryšius su kilmės šalimi. Tai yra aiški nuoroda į daugialypį priedaršumą – kelių tėviškių sampratą, kuri vienareikšmiškai siejama su gyvenimo būdu ir pragyvenimu (Kuzmickaitė, 2004, p. 4).

1.3 “Protų nutekėjimo” samprata ir reiškinys

“Protų nutekėjimo” terminas siekia 1940 metus, kada daugelis kvalifikuotų darbuotojų prieš karą išvyko iš Europos į Jungtines Amerikos Valstijas, Kanadą ir Australiją. Nuo tada “protų nutekėjimo” terminas tapo plačiai vartojamas tiek “siaurąją”, tiek “plačiąją” prasmėmis.

Kvalifikuotos darbo jėgos migracija sudaro vieną iš didžiausių tarptautinių mainų dalį. Nuo 1930 metų ji iš esmės pakito, įgijo įvairiausių formų. Tarp jų - “protų nutekėjimas”, laikina profesionalių darbuotojų migracija, o taip pat ilgalaikė (pastovi, nuolatinė) kvalifikuotų darbuotojų emigracija turint tikslą visam laikui apsigyventi svetimose šalyse (Straubhaar, 2002, p. 10; Jucevičienė, 2002, p. 14).

“Protų nutekėjimo” fenomenas dažniausiai tyrinėjamas nagrinėjant žmonių migracijos klausimus arba tarpkultūrinį mobilumą. Dažniausiai “protų nutekėjimo” sąvokoje užslėptas neigiamas atspalvis, kadangi žodis “nutekėjimas” reiškia kažko netekimą, o netektis visada asocijuojasi su kažkuo nepageidaujamu. Neigiamą “protų nutekėjimo” reikšmę pabrėžia ir Wuokko Knocke (2000).

Protų sąvokai priskiriamas platus ratas individo turimų žinių, asmeninių savybių, gebėjimų, įgūdžių, vertybių, idėjų. Tuo tarpu *nutekėjimas* reiškia, kad darbo rinka netenka individo drauge su jo talentu, asmeninėmis savybėmis, t.y. kompetencija.

“Protų nutekėjimo” samprata yra gana plati, tačiau dauguma užsienio ir lietuvių mokslininkų, tyrinėjusių šį reiškinį, pasitenkina gana paprastu ir siauroku jo apibrėžimu. Britannica enciklopedijoje “protų nutekėjimas” apibrėžiamas kaip išsilavinusių arba kvalifikuotų specialistų išvykimas iš vienos šalies, ekonominio sektoriaus ar srities į kitą, dažniausiai dėl geresnio atlyginimo ar geresnių gyvenimo sąlygų (Jucevičienė, 2002, p. 14).

Susiduriame su „protų nutekėjimo“ sąvokos reliatyvumu. „Protų nutekėjimo“ apibrėžimai yra gana siauri ir pakankamai konkretūs, tačiau ši sąvoka taip pat gali suteikti labai daug reikšmių įvardinant vykstančius emigracijos procesus.

Jucevičienė (2002) pateikia “protų nutekėjimo” reiškinį, kuris yra išreiškiamas keturiais lygiais:

1) “protų nutekėjimas” tarp skirtingų šalių – protus eksportuojančios, protus importuojančios ir tranzitinės šalys;

2) “protų nutekėjimas” šalies viduje tarp atskirų regionų, miestų;

3) “protų nutekėjimas” tarp atskirų organizacijų – darbuotojai dažniausiai ieško geresnio darbo užmokesčio, geresnių darbo sąlygų, karjeros galimybių, didesnių socialinių garantijų;

4) “protų nutekėjimas” organizacijos viduje - vieno padalinio darbuotojai pereina arba nepagrįstai pervedami dirbti į kitą padalinį, dažniausiai tai susiję su “protų švaistymu” (Jucevičienė, 2002, p. 17-18).

Iš šių pateiktų lygių, galima spręsti kokia ištiesų yra plati „protų nutekėjimo“ sąvokos reikšmė.

“Protų nutekėjimo” samprata apima ne tik fizinį aukštos kvalifikacijos asmenų išvykimą iš vienos šalies į kitą, iš vieno šalies regiono į kitą, iš vienos organizacijos į kitą, iš vieno organizacijos padalinio į kitą, bet ir bet kokią kitą vieno ekonominio subjekto įgūdžių ir žinių, reikalingų ekonominiam augimui ir vystimuisi, netekimą kito ekonominio subjekto naudai (Jucevičienė, 2002, p. 14).

Kai kalbama apie žinių ekonomiką, kai egzistuoja elektroninis verslas, kai plėtojamos informacinės komunikacinės technologijos, fizinė žmonių migracija yra ne vienintelė “protų nutekėjimo” galimybė. Egzistuoja įvairiausių būdų ir galimybių gyvenant Lietuvoje dirbti kitos šalies įmonėse, kurti naujas idėjas ir jas parduoti kitoms šalims.

Castles, M., Koser L., Porters, R., Porters, W. išskyrė *du aukštos kvalifikacijos specialistų mobilumo tipus*:

a) aukštos kvalifikacijos migrantai, vadinamieji “laikinieji profesionalai”, vykstantys iš išsivysčiusių šalių į mažiau išsivysčiusias šalis su laikinu paskyrimu dirbti;

b) “protų nutekėjimo” migrantai, vykstantys dirbti specialistais arba studijuoti iš silpnai išsivysčiusių šalių į labiau išsivysčiusias šalis (Jucevičienė, 2002, p. 14).

Negalima nepaminti, kad yra įvairių požiūrių į “protų nutekėjimo” reiškinį.

1997 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) pranešimas apie aukštos kvalifikacijos žmonių mobilumą išskiria dvi pagrindines sąvokas, susijusias su protų nutekėjimu: tai “keitimasis protais” (*angl. brain exchange*) arba “apsikeitimas protais” ir “protų nuostolis” (*angl. brain waste*) arba “protų švaistymas” (Jucevičienė, 2002, p. 15; Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 18).

“Apsikeitimas protais” išreiškia dviejų kryptių pasikeitimą individų kompetencija – tarp *protus* siunčiančios ir *protus* gaunančios šalies. Tačiau tuomet, kai aiškiai vyrauja viena judėjimo kryptis, vartojami terminai “protų įgijimas” (*angl. brain gain*) ir “protų nutekėjimas” (*angl. brain drain*). Turint omenyje Lietuvos kontekstą galima įvardinti Lietuvą esant *protus* siunčiančiąja arba eksportuojančia šalimi. Taigi Lietuva netenka *protų*, o tos šalys, į kurias išvyksta aukštą kvalifikaciją turintys Lietuvos žmonės, *protus* įgyja (Jucevičienė, 2002, p. 15; Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 18).

Siauromis reiškinių prasmėmis: “protų įgijimas” – žmogiškojo kapitalo lygio augimas; “apsikeitimas protais” – kai tarp šalių nėra nei žmogiškojo kapitalo praradimo nei įgijimo; “protų nutekėjimas” – kai žmogiškasis kapitalas prarandamas (Straubhaar, 2000, p. 7-8).

“Protų švaistymo” sąvoka akcentuoja tokią situaciją, kai aukštos kvalifikacijos žmonės pereina dirbti į kitą veiklos sritį, kurioje iš ankstesnio darbo sukaupti gebėjimai ir patirtis yra nereikalingi. Šioje sąvokoje nefiksuojama, ar šis perėjimas yra fizinis asmenų judėjimas kertant šalies sieną ir užsienio šalyje pradėdant dirbti kitokį darbą nei iki šiol, ar judėjimas vyksta šalies viduje pereinant iš vienos veiklos srities į kitą. Šios sąvokos pagrindinis momentas yra tas, kad žmogus dėl pasikeitusios veiklos specifikos negali tinkamai panaudoti sukauptų žinių ir patirties. Būtina skirti du skirtingus fenomenus: *laikiną išvykimą siekiant praplėsti savo mokslinį akiratį, ir išvykimą visam laikui* – “protų nutekėjimą” griežtąja prasme (Jucevičienė, 2002, p. 15; Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 18).

Neseniai atsiradusi “protų apytakos” (*angl. brain circulation*) sąvoka atspindi priešingą “protų nutekėjimui” sąvokos reikšmę, kuri tapatinama su neigiamu reiškiniu. Žodis *apytaka* reiškia cirkuliaciją, t.y. sugrįžimą į pradžią, o tai tapatinama su teigiamu reiškiniu. Ši sąvoka įvardija ciklą, kuris prasideda nuo asmens mokymosi, darbo užsienyje ir baigiasi grįžimu namo tam, kad realizuotų save ir pasinaudotų savos šalies galimybėmis. Mokslininkų nuomone, tokia teigiama “protų apytaka” ateityje didės, jei ekonominiai skirtumai tarp šalių mažės (Jucevičienė, 2002, p. 16).

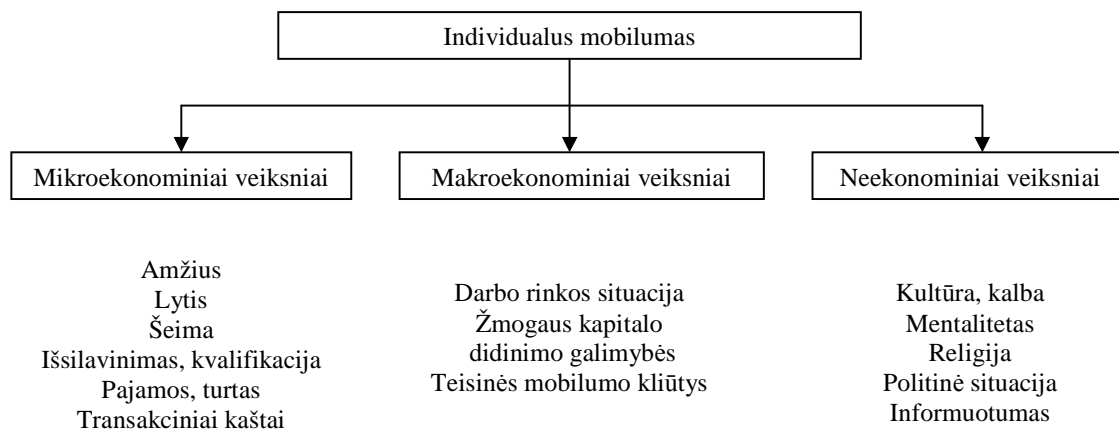
“Keitimas protais” ir “protų apytaka” daugybei šalių palankūs reiškiniai, apibūdinantys tarptautinį bendradarbiavimą. Tai reiškia patirties apsikeitimą tarp protus siunčiančių ir gaunančių šalių. Judėjimo ciklas, kaip išvykimas į užsienį studijuoti, gauti darbą, o vėliau sugrįžti namo su įgytais pranašumais suteikia naujų galimybių (Knocke, 2000, p. 4).

P. Jucevičienė “protų nutekėjimą” išskiria į *išorinį* ir *vidinį*. Tai siejama su “protų nutekėjimu” į kitas valstybes ir “protų nutekėjimu” valstybės viduje tarp regionų ar organizacijų.

Vykstant globalizacijai didžiausia protų traukos iš viso pasaulio zona tapo JAV. Kita talentų traukos zona susiformavo Europoje. Tokios valstybės kaip Didžioji Britanija, Vokietija, Švedija, Šveicarija, o pastaruosiu metu – ir Airija, pritraukia didžiąją dalį talentingiausių ir gabiausių darbuotojų iš likusios Europos dalies, Azijos bei Afrikos (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 19).

1.4 Veiksniai, lemiantys “protų nutekėjimą”

Skirtingos šalys, skirtingi šalių regionai, skirtingos įmonės ar jų padaliniai patiria skirtingas “protų nutekėjimo” priežastis, tačiau jos gali būti specifinės, veikiančios tik konkrečioje erdvėje, arba bendros, galiojančios visose šalyse, visuose regionuose, visose organizacijose. Priežastys gali būti *išorinės*, veikiamos aplinkos, situacijos šalyje, pasaulinio konteksto, ir *vidinės*, priklausančios nuo išvykstančio kvalifikuoto specialisto poreikių.

Šaltinis: MATIUŠAITYTĖ, R. (2003) Darbo jėgos migracija Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, p. 2

3 pav. Darbo jėgos mobilumo mastai

Darbo jėgos mobilumo mastai priklauso nuo trijų veiksnių:

- makroekonominių,
- mikroekonominių,
- neekonominių.

Šie veiksniai atsispindi 3 paveiksle.

Mikroekonominius individualaus mobilumo veiksnius nagrinėja daugelis autorių.

Campbell (1986) išskiria darbo jėgos migracijos veiksnius: amžių, šeimyninę padėtį, išsilavinimą, atstumą ir nedarbą. Juos nagrinėja kaip atskirus faktorius, neskirstydamas į kategorijas, tokias kaip aplinkos ar asmeniniai veiksniai.

Autoriai Roland Ehrenberg ir Robert Smith (1997) taip pat nagrinėja migracijos veiksnius: amžių ir išsilavinimą, tik priskirdami juos asmeniniams migravimo veiksniams.

Kalbant apie *amžių* Campbell (1986) teigia, kad amžius yra svarbiausias faktorius. Net žmogaus lytis, t.y. vyras ar moteris neturi tiek reikšmės migruoti, kiek amžius. Jis išskiria kelias priežastis kuomet yra paskaičiuojama migracijos nauda.

Visų pirma vyresni žmonės turi mažai laiko, kad galėtų susigrąžinti migracijos išlaidas ar kitas investicijas. Vyresni žmonės per savo ilgamečio darbo laikotarpį turi sukaukę specifinį aukšto lygio žmogiškąjį kapitalą, kuris yra sunkiai pakeičiamas. Paprastai vyresniems reikalingos ir didesnės migracijos išlaidos, jos gali būti susijusios ir su sveikata, kuomet jaunas žmogus gali įveikti ilgus atstumus autobusais ar automobiliais, o vyresniam žmogui reikalingi didesni patogumai, tiesiogiai susiję su kelionės išlaidomis (Campbell, 1986, p. 382-383).

Panašias priežastis išskiria ir Matiušaitytė (2003), kuomet vyresni asmenys mažiau migruoja: 1) turi mažiau laiko investicijoms atsipirkti; 2) turi didesnę dalį specifinio žmogaus kapitalo, kuris naudingas esamoje darbo vietoje, bet gali būti nenaudingas naujoje; 3) vyresnių asmenų migravimo kaštai didesni dėl turimos nuosavybės ir psichologinių kaštų, nes jie didėja, plečiantis šeimai, šie asmenys sunkiau adaptuojasi naujojoje vietoje (Matiušaitytė, 2003, p. 3).

Ehrenberg ir Smith (1997) daugiau akcentuoja jaunų žmonių galimybes migruoti. Jie gali greičiau susigrąžinti investicijas į įgytą žmoniškąjį kapitalą. Be to jų migracijos „išlaidos“ įvardijamos daugiau kaip moralinės: draugų praradimas ir pan. (Ehrenberg, Smith, 1997, p. 342).

Daugiausia migruoja asmenys iki 25 metų, vyresni asmenys vis mažiau linkę emigruoti, o per 55 metų emigrantų skaičius vėl ima didėti, tai vadinamasis pagyvenusių žmonių mobilumas (Matiušaitytė, 2003, p. 3).

Beje jauni specialistai dažniausiai turi pačias naujausias žinias (bebaigiantys arba ką tik baigę universitetus), o tai suteikia jiems tam tikro konkurencinio pranašumo. Dėl savo amžiaus ir žinių jauni žmonės tampa labiau patrauklesni organizacijoms, kadangi jų žmogiškojo kapitalo naudojimo laikas ilgesnis. Taip pat jauni žmonės siekia pakeisti savo gyvenimą tai yra taip vadinamas pokyčių siekis, jie trokšta išbandyti savo jėgas įvairiose srityse, nori pamatyti pasaulį.

Kitas migraciją įtakojantis veiksnys – *šeimyninė padėtis*. Campbell (1986) teigia, kad darbuotojai, nesukūrę šeimų yra labiau linkę migruoti nei žmonės, sukūrę šeimas (Campbell, 1986, p. 384).

Ehrenberg ir Smith (1997) taip pat teigia, kad žmonės nesukūrę šeimos labiau linkę migruoti; paminėdami ir tai, kad šeimos turinčios vaikų migruoja mažiau, o šeimos neturinčios vaikų yra labiau mobilios (Ehrenberg, Smith, 1997, p. 342).

Svarbią įtaką emigracijai turi giminės ir draugai, šeimyninė padėtis ir šeimos dydis. Kuo glaudesni ryšiai su giminaičiais, draugais, kuo didesnė šeima, tuo mažiau asmenys linkę emigruoti (Matiušaitytė, 2003, p. 3).

Išsilavinimas. Čia Campbell (1986) pabrėžia žmogaus kvalifikacijas, išskirdamas didelius užmokesčio skirtumus kvalifikuotiems ir nekvalifikuotiems darbuotojams. Jis teigia, kad profesionaliems darbuotojams yra daugiau galimybių migruoti ir pakeisti darbą į geriau apmokamą darbo vietą. O mažiau kvalifikuotiems darbuotojams yra daugiau galimybių padidinti darbo užmokestį, specializuojantis nekeičiant geografinės padėties, t.y. nemigruojant. Pastarąjį atvejį Campbell priskiria antrajam mobilumo tipui, kaip buvo pavaizduota 1.1 skyriaus 1 paveiksle.

Matiušaitytė (2003) taip pat teigia, kad kuo labiau išsilavinę, kvalifikuoti asmenys, tuo labiau linkę migruoti, nes dažnai gerai moka užsienio kalbas, aukštos kvalifikacijos darbo jėga labiau paklausi ir yra didesnių įsidarbinimo ir darbo užmokesčio didėjimo galimybių. Taip pat šie asmenys sugeba pasiekti ir surinkti reikiamą informaciją tiek apie situaciją ir darbo užmokestį tų šalių darbo rinkose (Matiušaitytė, 2003, p. 4).

Atstumas. Apibūdindamas šį veiksnių Campbell (1986) pirmiausiai akcentuoja migracijos išlaidas, kurios tiesiogiai susijusios su atstumu, kurį reikia įveikti. Be to didesnis migravimo atstumas yra kliūtis ir informacijai apie darbo sąlygas, užmokestį sužinoti. Todėl migrantai dažnai seka draugų, giminių, pažystamų pavyzdžiu, kurie aprūpina reikiama informacija, nurodo kontaktus įsidarbinti, suteikia informaciją apie gyvenimo sąlygas ar atitinkamos šalies kultūrą (Campbell, 1986, p. 385).

Šis Campbell veiksnys yra labai panašus į socialinio tinklo migracijos teorijoje nagrinėjamus faktorius.

Apibendrintos vieningos autorių Campbell, Ehrenberg, Smith, Matiušaitytės nuomonės pateiktos 3 lentelėje.

3 lentelė

Asmenų polinkis migruoti ar nemigruoti

Asmenys linkę migruoti	Asmenys nelinkę migruoti
<ul style="list-style-type: none"> • Jauno amžiaus asmenys. • Nesukūrę šeimų asmenys. • Labiau išsilavinę asmenys. • Moterys. • Asmenys mažiau palaikantys ryšius su šeima, giminaičiais ar draugais. 	<ul style="list-style-type: none"> • Vyresnio amžiaus žmonės migruoja mažiau. • Mažiau išsilavinę asmenys. • Vyrai. • Asmenys, palaikantys glaudžius ryšius su šeima, giminaičiais, draugais.

Šaltinis: sukurta autorės

“Protų nutekėjimo” priežastys skirstomos į tris stambias grupes:

1. organizacijos lygio arba “*stūmos*” priežastys.
2. individo lygio priežastys,
3. aplinkos lygio arba “*traukos*” priežastys (Jucevičienė, 2002, p. 21).

1. *Organizacijų lygyje* “protų nutekėjimo” priežastimi tampa struktūriniai veiksniai, kurie paskatina talentingus individus išeiti iš organizacijos. Pagrindinės “stumiančios” priežastys, dėl kurių aukštos kvalifikacijos darbuotojai palieka organizaciją:

- karjeros galimybių apribojimas;
- didesnio atlyginimo siekis;
- nesubalansuotas darbo krūvis.

Karjera, poreikis pelnyti pripažinimą ir įvertinimą įtakoja darbo jėgos migraciją. Tai ypač būdinga organizacijos viduje vykstančiam, tarporganizaciniam bei tarpregioniniam “protų nutekėjimui”. Tarp šalių vykstantis “protų nutekėjimas” taip pat įtakojamas šios priežasties, tačiau šiek tiek mažesniais mastais.

Atlyginimas – pagrindinė ir dažniausiai minima aukštos kvalifikacijos darbuotojų migracijos iš vienos vietos į kitą priežastis. Iš to seka poreikiai, tokie kaip noras užsidirbti nuosavam namui, savam verslui ir kt., noras užtikrinti savo vaikams geresnę ateitį, noras išvengti skurdo.

Darbo krūvis – kitas su darbo aplinka susijęs poreikis, kuris ypač įtakoja tarporganizacinį “protų nutekėjimą”, kadangi dėl trumpesnių darbo valandų ar lengvesnio darbo krūvio poreikio darbuotojai gali pereiti dirbti iš vienos organizacijos į kitą (Jucevičienė, 2002, p. 21).

2. *Individo lygio priežastis*. Murray “poreikių teorija” teigia, kad vienu metu individo veiksmus gali įtakoti keletas poreikių. “Protų nutekėjimo” priežastimis dažniausiai tampa *pasiekimo poreikiai* (poreikis įgyvendinti iniciatyvas, poreikis savarankiškai veiklai, poreikis kūrybinei veiklai, poreikis panaudoti turimas naujas žinias, kompetenciją, poreikis savirealizacijai, saviraiškai, poreikis tobulėti ir kt.). *Dominavimo poreikiai* (poreikis įtakoti įvykius, žmones, poreikis turėti atsakomybės įgaliojimus). *Partnerystės poreikiai* (poreikis bendradarbiauti, poreikis jaustis savo profesijos pasaulinės bendrijos nariu, noras pakartoti tautiečių, išvykusių gyventi kitur, “sėkmės istoriją”) (Jucevičienė, 2002, p. 22).

Kitas individualus poreikis migruoti gali būti *noras dirbti pagal kvalifikaciją*. Jei šalyje nėra darbo tam tikros srities specialistams, tuomet šie specialistai renkasi kitos šalies galimybes dirbti pagal igytą kvalifikaciją.

Migracijos reiškinių aiškinimui yra naudojamosi ekonomikos teorijomis, kurios aiškina žmogaus veikimo, žmogaus pasirinkimo, dėsnius. Ekonomikos teorijos, dar vadinamos prakseologija, požiūriu, kiekvienas žmogaus veiksmas ar neveikimas, t.y. sprendimas migruoti ar nemigruoti, yra

sąmoningas tikslingas pasirinkimas. Veikimas – tai žmogaus proto atsakas į supančio pasaulio ar kitų žmonių sudaromas aplinkybes. Tai žmogaus valios rezultatas, o ne refleksinis fiziologinių funkcijų atsakas į pasikeitusias aplinkybes. Žmogaus veikimas yra nukreiptas tikslams pasiekti. O pagrindinis tikslas – keisti mažiau patenkinamą būklę geresne (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 7).

4 lentelė

„Protų nutekėjimo“ priežastys

I. Organizacijos lygio priežastys	<ul style="list-style-type: none"> • karjeros galimybių apribojimas; • didesnio atlyginimo siekis; • nesubalansuotas darbo krūvis.
II. Individualaus lygio priežastys	<ul style="list-style-type: none"> • pasiekimo poreikiai; • dominavimo poreikiai; • partnerystės poreikiai; • darbo pagal kvalifikaciją poreikis.
III. Aplinkos lygio priežastys	<ul style="list-style-type: none"> • stūmos; • traukos.

Šaltinis: sukurta autorės.

3. “Protų nutekėjimą” kaip minėta įtakoja ir *aplinkos veiksniai*, kurie veikia dvejopai: kaip “traukos” ir kaip “stūmos” faktoriai.

Dauguma autorių šiuos veiksnius dar išskiria į “stūmimo” (*push*) veiksnius šalyje, iš kurios emigruojama, ir “traukos” (*pull*) veiksnius šalyje, į kurią imigruojama. Reikia abiejų veiksmų veikimo, norit, kad darbo jėga migruotų (Matiušaitytė, 2003, p. 2).

Taigi migracijos procese svarbios dvi veiksmų grupės – stūmimo ir traukos arba kitaip vadinant - “*stūmimo-traukimo*” modelis.

Stūmimo veiksniai yra demografiniai (darbingo amžiaus gyventojų mažėjimas, dėl to silpstanti socialinės rūpybos sistema) ir ekonominiai (atlyginimų skirtumai, užtrukęs pereinamasis ekonominės raidos laikotarpis, silpna socialinė sistema, nedarbo lygio augimas, mažos pajamos vienam gyventojui).

Traukos veiksniai – sąmoninga ekonomiškai stipresnių valstybių demografinė politika (siekis pritraukti jauną darbo jėgą), geografinė padėtis, kultūrinis suderinamumas, santykiniai pranašumai, didesnės pajamos, geresnė gyvenimo aplinka ir infrastruktūra (Piliietinės visuomenės institutas, 2005, p. 15-16).

“Stūmos” faktoriai: studijų, mokslo priemonių trūkumas, šalies politinė, ekonominė, socialinė situacija, darbo užmokesčio skirtumai.

“Protų nutekėjimo” “traukos” faktoriais gali būti: mokslo ir švietimo tarptautiškumas, specialistų trūkumas, imigrantų pritraukimo politika, atskirų ekonomikos sektorių augimas, aukštos kvalifikacijos darbuotojų bendradarbiavimas.

Podvysotskiy (2004) išskiria tris pagrindines aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos priežastis: 1) mažas užmokestis gimtojoje šalyje; 2) mokslinių galimybių stoka; 3) sutuoktinių darbo sunkumai ir tinkamos mokyklos jų vaikams.

Šios priežastys kyla dėl nepalankaus (besivystančios šalies) ar pablogėjusios situacijos (pereinamosios ekonomikos). Šios nepalankios sąlygos specialistams gyventi ir dirbti šalyje atsiranda iš vidinių ir išorinių socio-ekonominių ir politinių faktorių (Podvysotskiy, 2004, p. 8).

Tačiau migruoja ne visi panašias ekonomines, politines ar kultūrinės sąlygas turintys gyventojai. Skiriasi individualūs pasirinkimai, kaip prisitaikyti prie įvairių veiksnių ir pokyčių – migruojant ar nekeičiant gyvenamosios vietos. Vien makroekonominių rodiklių analizė negali atskleisti, kodėl asmenys priima sprendimus migruoti. “Neužtenka būti vien neturtingu, kad taptum migrantu” (M.Okolski), makro rodiklių, struktūrinių rodiklių, analizė demonstruoja tik migracijos potencialą (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 9).

Nagrinėjant ir aiškinantis emigracijos priežastis bei veiksnius negalima nepateikti taip gausiai užsienio literatūroje aprašomos JAV „protų pritraukimo“ vykdomos politikos ir ES „protų nutekėjimo“ problemos.

Autoriai Campbell (1986), Čąglar ir Maurine (2006), Knocke (2000), Podvysotskiy (2004) ir Straubhaar (2000) nagrinėja užduotą klausimą: kodėl protų nutekėjimas vyksta į JAV, kodėl ne į ES?

JAV traukia aukštos kvalifikacijos žmones iš viso pasaulio, o “protų įgijimo” patirtis stimuliuoja ekonomikos augimą. Europos atveju mobilumas yra daugiausiai intra-europietiškas, kuriam būdingas “protų pasikeitimas”, tai aprūpina europietiška produkcija ir sukuria tarptautinę darbo rinką. Tačiau ES trūksta magnetinės jėgos, kuri pritrauktų aukštos kvalifikacijos mokslininkus iš užsienio ir taptų intensyvios (aptarnaujančios) mokslinės gamybos vedančiais centrais.

Ryšium su senomis imigracijos tradicijomis JAV ekonomika yra pakankamai atvira (ir darbo rinka yra lanksti!). JAV ilgą laiką sąmoningai rūpinosi, traukiant mobilius patyrusius užsienio profesionalus. Šis tikrasis verslas buvo įkurtas kartu su švietimu, išradimai ir lengvai prieinanti vietinės darbo rinkos, skirtos užsienio specialistams (Čąglar; Maurice, 2006, p. 195; Straubhaar, 2000, p. 9).

Švietimo paslaugų „eksportas“ („importuojant“ užsienio studentus) tapo JAV pinigų gaminimo mašina. Beveik pusę kiekvienais metais JAV gavusių mokslo daktaro laipsnį yra užsieniečiai. Šis „protų įgijimas“ turi įtakos ne tik „švietimo verslui“, bet taipogi ekonomikos ateičiai.

Na o 2000 metais Europos Sąjungoje 1 493 iš 41 638 parengtų daktaro laipsnį turinčių specialistų užsidirba JAV. Vien tik iš Vokietijos, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos ir Italijos du trečdaliai Europos Sąjungoje parengtų daktarų dirba JAV. Daugiau kaip pusė ES daktaro laipsnį

turinčių asmenų dirba JAV su laikina darbo viza ir 1 iš 5 turi nuolatinę vizą. Iš Europos didžiausias procentas (63%) dirbančių JAV yra italai, mažesnis procentas (44%) – anglai. 7 iš 10 Europos Sąjungoje rengiamų daktarų nuo 1991 iki 2000 m. po baigimo planavo pasilikti JAV t. y. 11 000 iš 15 600 (Merit, 2003, p. 11).

Iškyla klausimas, kodėl Amerikos švietimas yra toks populiarus ir kokios yra pasekmės? Čia yra glaudus ryšys tarp universitetų ir industrijos, kur studentai gali patys sudaryti sutartis, kad užsitikrintų karjeros galimybes ateityje. Amerikietišku studijų laikas trumpas, su magistratūros kursu trunkantis tik 1 ar 2 metus. Ir galbūt svarbiausia tai, kad gabūs užsienio studentai turi labai geras galimybes gauti pašalpas pasilikti JAV (Čąglar, Maurice, 2006, p. 197; Straubhaar, 2000, p. 8).

Studijų metu užsienio studentai tampa amerikietiško gyvenimo vartotojais. Jie vartoja amerikietiškus produktus ir studijuoja amerikietiškos programinės įrangos pagalba (IBM ir Microsoft firmos). Jei po studijų išvyksta iš JAV, jie ir toliau pasilieka taip vadinamą „amerikietišką gyvenimo būdą“. Jie pirks Ford‘us, ne Volkswagen‘us, jiems yra gerai žinomas Compaq, ne Siemens, jie mokosi su Windows, o ne su europietiška programine įranga (Straubhaar, 2000, p. 10-11).

Iš faktų akivaizdžiai matyti, kad „protų nutekėjimas“ Rytų Europai ir „keitimasis protais“ neturi aiškios strategijos Europos Sąjungoje. Kodėl ES nekeičia mechanizmo ir netaiko aktyvios strategijos pritraukiant protus iš viso pasaulio? Ypatingai specialistų migracija iš Rytų Europos turi būtų matoma kaip teigiamas ekonominis stimuliavimas ES ekonomikai ir ne pavojus, kuris turi būti išgyvendintas.

Kaip jau minėta skyrelyje 1.2 „migracijos ir jos teorijos“, stūmos-traukos veiksnius nagrinėja Evereto Ly stūmos-traukos teorija. Jis stūmos ir traukos veiksnius sieja tiek su atvykimo vieta, tiek su išvykimo vieta. Be to Everetas Ly išskiria kliūtis, kylančias migruojant, anot jo šios kliūtys yra fiziniai ir politiniai barjerai.

Fiziniai barjerai yra kalnai, vandenynai ir dykumos; politiniais barjeriais laikomi migracijos įstatymai, kuriais remiantis neįleidžiama į šalį, neišleidžiama iš šalies ar ribojama migracija šalies viduje (Kasnauskienė, 2005, p. 7).

Reikia pastebėti, kad fiziniai barjerai dabar jau nėra aktualūs, nebent tam tikrais atvejais, o ir politiniai barjerai yra mažinami, tačiau Evereto Ly stūmos-traukos teorijoje yra išskirta ir kita svarbi veiksmų grupė, kurią išskiria ir šiandieniniai autoriai: Jucevičienė, Kasnauskienė, Gliosaitė, Matiušaitytė, tai asmeniniai veiksniai.

Asmeniniai veiksniai yra asmens ir šeimos charakteristikos, pavyzdžiui, šeimos dydis ar žmogaus žinios apie gyvenimo sąlygas atvykimo vietoje. Stūmos ar traukos įvertinimai, taip pat ir kliūčių suvokimas gali turėti svarbią reikšmę todėl, kad yra subjektyvūs ir kiekvienam potencialiam migrantui atrodo skirtingi (Kasnauskienė, 2005, p. 7).

Apibendrintai stūmos-traukos veiksniai išdėstyti 5 lentelėje.

5 lentelė

“Stūmos - traukos” veiksniai

Bendrieji veiksniai	Stūmos veiksniai	Traukos veiksniai
Ekonominiai	- atlyginimų skirtumai (tiek tarpregioniniai, tiek ir tarpsektoriniai); - lėtas pereinamasis laikotarpis; - mažos pajamos vienam gyventojui; - nedarbo lygis;	- geresnis gyvenimo lygis;
Socialiniai	- dideli mokesčiai; - prasta švietimo sistema; - bloga sveikatos apsauga; - silpna socialinė sistema;	- geresnės socialinės garantijos; - gera sveikatos apsauga; - siūloma daugiau galimybių; - paaugstinimas pareigose - geresnė gyvenimo aplinka/infrastruktūra.
Kultūriniai		kultūrinis suderinamumas
Demografiniai	- darbingo amžiaus gyventojų mažėjimas ir dėl to silpstanti socialinė sistema	- siekis pritraukti kuo daugiau jaunos - darbo jėgos
Politiniai	- karas; - politinė suirutė; - persekiojimas; - pilietiniai neramumai	- politinis prieglobstis; - propaganda
Geografiniai	- gamtos stichijos;	- derlingos žemės; - geresnis klimatas;
Psichologiniai	- diskriminacija; - netektys;	- asmeninė laisvė
Asmeniniai		- geresnis išsilavinimas; - vedybos
Kiti veiksniai	- sunkumai grįžti	

Šaltinis: sukurta autorės pagal GLIOSAITĖ, K. (2004) Ekonominių emigracijos motyvų ir pasekmių vertinimas, p. 7.; KASNAUSKIENĖ, G. (2005) Gyventojų migracijos teorijos, p. 7.

Migracijos teorijose vadinami „stūmimo“ ir „traukos“ veiksniai gali būti išskiriami tik sąlyginai, nes stūmimas ir trauka yra tik santykiniai rodikliai. Priklausomai nuo lyginamų valstybių, subjektų, kurie lygina alternatyvas, tie patys veiksniai gali atlikti skirtingus vaidmenis. Pavyzdžiui, darbo užmokesčio lygis Lietuvoje lietuviams gali būti stūmimo, o Baltarusijos gyventojams traukos veiksnys (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 3).

Taigi migraciją gali lemti nevienodas geografinis darbo ir kapitalo pasiskirstymas, darbo užmokesčio ir gyvenimo lygio skirtumai. Darbo pasiūlos „stūma“ ir darbo paklausos „trauka“. Žmonės vyksta ten, kur darbo užmokestis, gyvenimo sąlygos, kiti ekonominiai, socialiniai rodikliai yra aukštesnio lygio. Didžiulę įtaką migracijai daro asmeniniai sprendimai, kuriuos žmonės priima būdami racionaliai mąstančiais rinkos dalyviais. Migrantai tikisi ir siekia maksimaliai galimos grynojo pelno naudos bei didesnių savirealizacijos galimybių.

1.5 „Protų nutekėjimo“ poveikiai ir galimi sprendimo būdai

Aukštos kvalifikacijos darbuotojų mobilumas skirtingai veikia išsivysčiusias ir besivystančias šalis. Besivystančios šalys, kurių darbuotojai išvyksta, gali turėti iš to ir akivaizdžios naudos, nes išvykusieji paprastai siunčia namo nemažas pinigų sumas. Tačiau Europos šalims šis aspektas nėra svarbus, nes dėl mažesnių gyvenimo lygio skirtumų aukštos kvalifikacijos specialistų netekimo nekompensuoja jų siunčiama valiuta. Europoje protų nutekėjimo problemos centre yra vadinamoji „grietinė“ – žymiausi ir talentingiausi mokslininkai. Juos į užsienį traukia kiti motyvai, negu besivystančių šalių mokslininkus – tai, visų pirma, būtent išskirtiniai mokslo centrai (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 20).

Tradicinėje literatūroje buvo pažymimas žmoniškųjų išteklių masinis išsikėlimas, kuris buvo didžiule bėda besivystančioms šalims. Dėl to buvo apgalvota strategija kaip pasipriešinti šiam masiniam išsikėlimui, ir kaip sumažinti jo neigiamą poveikį emigracijos šalims, įskaitant emigrantų pajamų, gautų užsienyje, apmokestinimą. Pasak Maurice, tradicinėje literatūroje buvo teigiama, kad „protų nutekėjimas“ duoda tam tikrą naudą, įskaitant padidėjusią prekybą, pinigų persiuntimus, žinias, tiesiogines užsienio investicijas (TUI) – dalinai priskirtinus emigracijos efektui, kuris yra „toks aukštas kaip ir įgūdžiai“, kuriuos įgijo sugrįžtantys emigrantai, gyvenę emigracijoje (Çāglar; Maurice, 2006, p. 201).

Maurice (2006) teigia, kad tradicinėje literatūroje, nagrinėjančioje „protų nutekėjimą“ nebuvo nagrinėta nauda, įtraukiant „protų įgijimą“, kaip pagrindinės naujos literatūros apie „protų nutekėjimą“ savybės. Kadangi „protų nutekėjimas“ reiškia, jog dalis kvalifikuotų asmenų emigruos ir uždirbs didesnę atlyginimą užsienyje, naujojoje literatūroje apie „protų nutekėjimą“ teigiama: 1) „protų nutekėjimas“ padidina grįžtamojo ryšio tikimybę mokslo srityje; 2) tai skatina papildomas investicijas mokslo srityje („protų įgijimą“); 3) tai gali turėti naudos „protų nutekėjimui“ arba „protų įgijimui“, t.y. „protų įgijimas“, kuris yra didesnis nei „protų nutekėjimas“; 4) grynasis „protų įgijimas“ padidina gerovę ir vystymąsi.

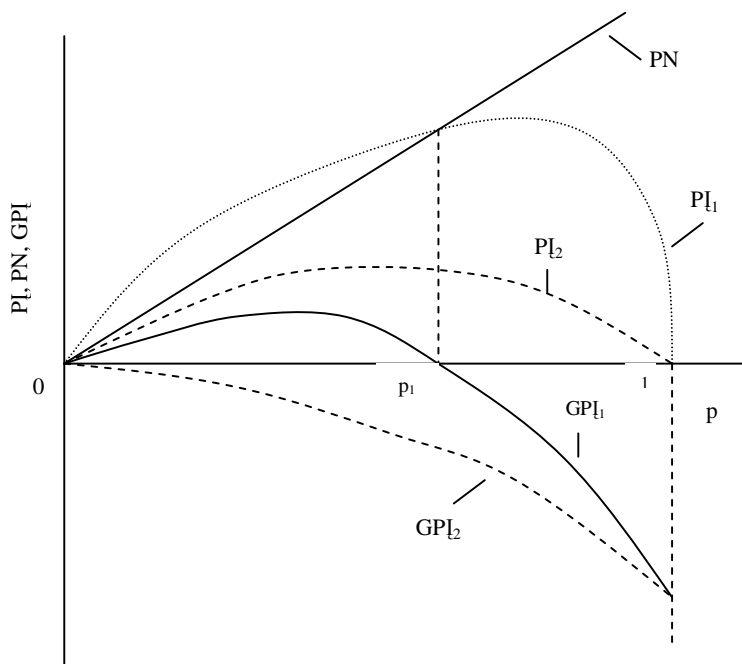
Šie rezultatai yra nepriklausomi nuo kitų potencialių protinio „protų nutekėjimo“ efektų mokslo srityje ar tai būtų per pinigų persiuntimus ar per įgūdžius, kuriuos sugrįžtantys emigrantai įgijo emigracijos šalyse.

Ginčai dėl mažesnio „protų įgijimo“, kurio pasekmė yra mažesnis grynasis „protų įgijimas“ (iš „protų įgijimo“ atimti „protų nutekėjimą“) arba grynasis „protų nutekėjimas“ ir teiginys dėl mažesnio arba neigiamo poveikio gerovei ir vystymuisi, įskaitant šiuos punktus: 1) sugebėjimai yra nevienalyčiai ir asmenys, turintys aukštus sugebėjimus - tie, kurie įgijo įgūdžius, kai emigracija dar nebuvo pasirinkta kaip galimybė ir pajamos mokslui buvo mažesnės - emigruos ir to pasekmėje atsidurs tarp žmonių, esančių žemesniame vidutinių sugebėjimų lygyje, nei išsilavinę asmenys, kurie pasiliko gimtojoje šalyje; 2)

ne kvalifikuoti asmenys migruoja taip pat ir turi iš to naudos, teigdami, jog „protų nutekėjimas“ turi mažesnę poveikį pajamoms, skirtoms mokslui; 3) mokslo nauda yra priskirtina prie objektų, turinčių didelį neaiškumo laipsnį (pavyzdžiui, dėl pasisekimo mokslo srityje, būsimos įsidarbinimo užsienyje, šalies, į kurią emigruojama, būsimos emigracijos politikos ir ar asmuo bus tų nedaugelio emigruojančių asmenų tarpe) ir tokia pati neaiškiai yra mokslo kaina (pavyzdžiui, dėl atsiradusių pasikeitimų studijavimo metu, kuriuos sukėlė pajamų arba sveikatos problemos, atsiradusios studento šeimoje); 4) papildomi ištekliai, kurie yra išleidžiami mokslui reiškia didesnes viešąsias ir privačias išlaidas, ir dėl to, kad studentas nedirba pilną darbo dieną arba nedirba visai, yra mažiau mokesčių ir mažesnės namų ūkio pajamos ir to pasekoje sumažėja viešosios ir privačiosios išlaidos, kurios taip pat turi išorinį poveikį tokioms išlaidoms, kaip sveikatos bei viešosios infrastruktūros su mažesniu ir galimu neigiamu poveikiu gerovei ir vystymuisi.

„Protų nutekėjimo“ dinamikos analizė parodė, jog grynasis „protų įgijimas“ stabilioje padėtyje yra lygus nuliui. Kitaip tariant „naudingas protų nutekėjimas“ negali atsirasti stabilioje padėtyje. Be to, grynasis „protų praradimas“ išsilaiko perėjimo metu.

4 pav. Protų įgijimas, protų nutekėjimas ir grynasis protų įgijimas

Šaltinis: SHIFF, Manrice (2006) International migration, remitans & the brain drain, p. 205.

Ant vertikalios ašies yra pavaizduotas protų nutekėjimas (PN), protų įgijimas (PI) ir grynasis protų įgijimas ($GPI = PI - PN$) kaip kvalifikuotos darbo jėgos proporcijos. Šios proporcijos yra parodytos kaip kvalifikuotos darbo jėgos emigracijos tikimybės p funkcijos (tai yra, kvalifikuotos darbo jėgos protų nutekėjimo dalis).

Protų nutekėjimas (PN) yra tokiu pat būdu apibrėžtas tiek horizontalioje tiek ir vertikalioje ašyje, dėl to yra nubrėžta 45^0 laipsnių linija, kuri kyla iš nulio taške $p = 0$ iki visos kvalifikuotos darbo jėgos taške $p = 1$. Protų įgijimas $PI = 0$ kur taškas $p = 0$ (nėra migracijos) ir $p = 1$ (visi, ką tik baigę mokslus asmenys, emigruoja), ir yra teigiamas $0 < p < 1$.

4 paveikslas parodo dvi alternatyvias protų įgijimo kreives $PI = PI_1$ ir $PI = PI_2$. Protų įgijimo (PI_1) atveju –protų įgijimo tipas, įgytas naujoje protų nutekėjimo literatūroje, kurioje grynasis protų įgijimas GPI_1 yra teigiamas kur $p < p_1$ ir yra neigiamas kur $p > p_1$. Taigi, protų nutekėjimas padidins grynąjį mokslo lygį dėl mažos migracijos (mažas protinio potencialo nutekėjimas atitinkantis kvalifikuotą darbo jėgą).

Taigi yra iškeliami ginčytiniai klausimai dėl to, jog tikrasis protų įgijimas yra artimesnis PI_2 nei PI_1 (arba faktiškai lygus PI_2) su neigiamu bendruoju protų įgijimu ($GPI_2 < 0$) arba grynasis protų nutekėjimas bet kuriai reikšmei $p > 0$. Taip pat reikia įsidėmėti, jog GPI yra neigiamas didelėms p reikšmėms, nepriklausomai nuo to ar PI yra lygus PI_1 ar PI_2 (Çāglar; Maurice, 2006, p. 204-206).

Arūnas Pocius (2004) skirsto migracijos poveikį į: 1) sukauptos migracijos poveikį gyventojų skaičiaus dinamikai; 2) migracijos poveikį užimtųjų skaičiui; 3) migracijos poveikį BVP dinamikai.

Migracijos poveikis BVP dinamikai apskaičiuojamas iš potencialaus BVP atėmus realų BVP rodiklį. Potencialus BVP lygus sąlyginio užimtųjų skaičiaus (neeliminavus migracijos įtakos) ir darbo produktyvumo sandaugai (Pocius, 2004, p. 18).

Giedrė Bielskytė, Palmira Jucevičienė bei kiti autoriai išskiria galimą „protų nutekėjimo“ naudą bei žalą protus *eksportuojančioms šalims*.

Emigracijos poveikio *nauda* valstybei:

- a) prieinamas legalus darbas;
- b) emigracija gali padėti valstybei sutvarkyti darbo rinkos procesus, nes skurdas yra darbo jėgos pertekliaus ir neefektyvios žemės rinkos padarinys (Bielskytė, 2002).
- c) kvalifikuotos darbo jėgos emigravimas didina darbo užmokesčius tų, kurie lieka (Bielskytė, 2002).
- d) gerės darbo sąlygos;
- e) mažės socialinių išmokų poreikis;
- f) galimybė panaudoti ES darbo jėgą;

- g) emigracija gali padidinti aukštojo mokslo populiarumą – galimybė išvykti ir užsidirbti daugiau skatina žmones siekti aukštojo mokslo; (Bielskytė, 2002);
- h) tarptautinė kvalifikuotų žmonių migracija gali sukurti globalią naudą tobulinant žinių mainus ir patenkinant žinių poreikį (Jucevičienė, 2002, p. 29);
- i) grįžę namo emigrantai parsiveža naudingus įgūdžius (patirtį) bei ryšius – Bielskytės teigimu ekspertai randa požymių, rodančių, kad tarp valstybių, eksportuojančių bei importuojančių darbo jėgą plėtojasi aktyvesnė užsienio prekyba (Bielskytė, 2002);
- j) nedarbo eksportas; sumažėja bedarbių arba nepilnai įdarbintų žmonių, o tai sumažina šalyje susidariusią socialinę įtampą;
- k) finansinės perlaidos, kurias emigrantai siunčia namo (pajamų “sugrįžimas”);
- l) kaip ir kitos tradicinės eksporto rūšys talentingų ir gabių darbuotojų emigracija gali atnešti pelną iš užsienio, problema slypi tame, kaip sumaniai tai padaryti (Jucevičienė, 2002, p. 29-30);

Taip pat numatoma ir emigracijos *žala* valstybei:

- a) pasak Jucevičienės dėl “protų nutekėjimo” netenkama žmogiškojo kapitalo, taip mažėja šalies intelektinis kapitalas;
- b) mažiau išsivysčiusios šalys, kurioms ir taip visko trūksta, investuojančios į jauną specialistą, subsidijuoja tas šalis, kurios visko turi, atiduodamos joms savo žmoniškąjį kapitalą, potencialius nykstančio šalies elito narius ir mokesčius, kuriuos jauni paruošti specialistai būtų sumokėję, jei liktų savo šalyje;
- c) gydytojų, mokytojų, inžinierių emigracija sudaro sunkumų besivystančioms šalims plėtojant savo „viduriniąją klasę“ (Jucevičienė, 2002, p. 28, 31);
- d) darbo kaštų padidėjimas (pvz. į kvalifikuoto asmens darbo vietą ateina mažiau kvalifikuotas darbuotojas);
- e) vartojimo sumažėjimas;
- f) BVP mažėjimas (darbas atliekamas mažiau kvalifikuotų darbuotojų, bendrovės uždirba mažiau).

Ekonominio ir socialinio poveikio požiūriu dera išskirti *ilgalaikės* ir *trumpalaikės emigracijos* poveikį.

Ilgalaikė migracija kilmės valstybei yra žalingesnė: prarandamos lėšos, investuotos į žmonių išsilavinimą, prarandami specialistai, blogėja demografinė situacija. Tarp privalumų galima paminėti nebent su grįžtančiais emigrantais įgyjamą patirtį ir kompetenciją (tačiau tik tuo atveju, jeigu emigrantai grįžta dar darbingo amžiaus).

Geresnė išeitis kilmės valstybei yra trumpalaikė migracija. Trumpalaikės migracijos trūkumai: socialinio draudimo einamojo finansavimo mažėjimas ir staigus atlyginimų kilimas sektoriuose, iš

kurių nuteka reikalinga darbo jėga. Jos privalumai: nedarbo lygio mažėjimas (Lietuvai šis sumetimas svarbus tik iš dalies, nes specialistų darbo vietų pasiūla didesnė, negu paklausa), migrantų su nauja patirtimi grįžimas, pinigų srautai (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 8).

Ilgalaikės ir trumpalaikės migracijos trūkumai bei privalumai pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė

Emigracijos poveikis

		Poveikis "kilmės" valstybei	Poveikis "tikslų" valstybei
Ilgalaikė migracija	Trūkumai	Prarandamos lėšos, kurios buvo investuotos į žmogaus išsilavinimą. Prarandamas specialistas. Demografinės situacijos blogėjimas.	Asimiliaciniai iššūkiai ir su tuo susiję kaštai.
	Privalumai	Migrantų sugrįžimas su nauja patirtimi.	Imigrantai linkę investuoti į savo gebėjimus ir prisitaikymą prie naujų sąlygų. BVP didinimas, mokami mokesčiai.
Trumpalaikė migracija	Trūkumai	Socialinio draudimo einamojo finansavimo sumažėjimas. Staigus atlyginimų kilimas sektoriuose, iš kurių nuteka reikalinga darbo jėga.	Išvežamos lėšos. Imigrantų vartojimas mažas, nes jie tikisi sukaupti lėšų ir grįžti į "kilmės" valstybę.
	Privalumai	Nedarbo lygio sumažėjimas. Migrantų sugrįžimas su nauja patirtimi.	Sukuriamas BVP. Mokami mokesčiai. Užpildomos darbo vietos, kurios vietinių gyventojų tarpe nepageidaujamos.

Šaltinis: GLIOSAITĖ, K. (2004) Ekonominių emigracijos motyvų ir pasekmių vertinimas, p. 7.

Yra 6 požiūriai į „protų nutekėjimo“ poveikį, kiekvienas iš jų turi argumentus *už* ir *prieš*. „Protų nutekėjimas“ yra apibūdinamas iš trumpalaikio poveikio pasaulinei ekonomikai, kai emigracija sumažina trumpalaikius pasiūlos - paklausos trūkumus, spragas kvalifikuotiems darbuotojams ir užtikrina optimalų bedarbių pasiskirstymą. Tačiau „protų nutekėjimas“ yra pavojingas ilgame laikotarpyje, kas trukdo lygiateisiškumui – padidėjus skirtumams tarp šalių gavėjų ir siunčiančiųjų protus šalių ekonominių sektorių gali ateityje sukelti socialinę ir politinę įtampą ir ekonominius sunkumus (Podvysotskiy, 2004, p. 5).

7 lentelė

Požiūriai *už* ir *prieš* „protų nutekėjimą“

Požiūris <i>už</i> „protų nutekėjimą“	Požiūris <i>prieš</i> „protų nutekėjimą“
Imigrantai ir jų šeimos	Kai kurie šalies gavėjos darbuotojai
<i>Protus</i> gaunančioji šalis	Kilmės šalis
Trumpalaikis Pasaulinei ekonomikai veiksmingumas	Ilgalaikis Pasaulinei ekonomikai veiksmingumas

Šaltinis: PODVYSOTSKIY, Yuriy. (2004) Assessing the Brain Drain Problem in Ukraine and Outlining Means to Fight It, p. 5.

Iš imigrantų požiūrio „protų nutekėjimo“ priežastys, kad jo/jos nauda gaunant geresnes kompensacijas ir galimybes užsienyje, kai kurie šalies gavėjos darbuotojai padidėjęs kompetentingumui gali prarasti darbus. Iš šalies gavėjos požiūrio „protų nutekėjimas“ įneša žmogiškąjį kapitalą, pagerina inovacijų procesą ir ekonominį augimą. Iš *protų* kilmės šalies požiūrio „protų nutekėjimas“ pakeičia produkcijos augimo kreivę priešinga linkme: gali būti pagaminta mažiau produktų ir paslaugų dėl vertingiausių išteklių t.y. „protų nutekėjimo“, o tuo pačiu darbo, informacijos, verslo galimybių praradimo (Podvysotskiy, 2004, p. 5).

Tarp kelių teigiamų „protų nutekėjimo“ kilmės šaliai pasekmių yra piniginiai pervedimai, kuriuos migrantai persiunčia atgal į savo šalį. Akivaizdu, kad siunčiančios šalys yra patekusios į „žiaurų ratą“. Ekonominiai sunkumai pereinamu laikotarpiu sukelia kvalifikuotų specialistų emigraciją, kuri lėtai progresuoja ir priežastis tolimesnei migracijai (Podvysotskiy, 2004, p. 5).

Apie vadinamo „žiaurais rato“ atsiradimą rašo ir Straubharr (2000), kai mažiau išsivysčiusiuose regionuose trūksta kvalifikuotų žmonių, kurie padėtų gauti didesnę pelną. Tai reiškia, kad kapitalas aplenkia šias šalis, todėl vidutinis produktyvumo lygis yra žemas. Tai skatina specialistus išvykti, o tai sustiprina „protų nutekėjimą“. Taigi, susikuria „žiaurusis ratas“. Pietų Italija – ryškus šio efekto pavyzdys (taip vadinamasis „Mezzogiorno“ efektas).

Apibendrinant viską iš nacionaliniu makroekonominio požiūriu, yra daug geriau sekti „protų įgijimo“ strategija, nei tapti „protų nutekėjimo sritimi“. Žinoma tai kelia klausimą kas sąlygoja „žiauriojo rato“ pradžią, ir ar galėtų politikos pakeitimo veiksniai sąlygoti šalies tapimą branduoliu arba periferija (Straubhaar, 2002, p. 16).

Nuo pat aštuntojo dešimtmečio įvairių šalių tyrėjai mėgino nustatyti, kokia politika geriausiai padėtų šaliai išsaugoti savo aukštos kvalifikacijos potencialą. Šiuo metu daugumos paprastai sutariama, jog kol pasaulyje tebėra nevienodo lygio darbo rinkos, o keliauti tampa vis lengviau, tarptautinis specialistų mobilumas tik didės, ir šios tendencijos neįmanoma sustabdyti. Tačiau „protų nutekėjimą“ stengiamasi lėtinti ar bent jau kontroliuoti, mėginant sulaikyti geriausius specialistus nuo išvykimo bei įvairiai skatinant jų grįžimą. Derindamos apmąstytą nacionalinę politiką ir tarptautinį bedradarbiavimą, šalys gali paversti „protų nutekėjimą“ „proto banku“ (*angl. brain bank*) (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 19).

Podvysotskiy siūlo matematinį „protų nutekėjimo“ sulaikymą iš „kilmės“ šalies, kuris galėtų būti nustatytas taip:

$$(3) \quad \text{SBD} = f(\text{FIN}, \text{UNEM}, \text{CRPT}, \text{PDC}, \text{GSD}, \text{MP}, \text{CS}) + \varepsilon$$

SBD - „protų nutekėjimo“ srauto mažinimas; FIN – mokslo vystymo finansavimas kilmės šalyje; UNEM – mokslo ir technologijų darbuotojų „protų švaistymas“ ; CRPT – korupcijos lygis šalyje; PDC

– artimos socio-ekonominiu išsivystymu šalys; GSD – besivystančios šalies geografinė zona ir populiacijos dydis; MP - *protus* gaunančios šalies migracijos politika; CS – kultūriniai panašumai tarp *protus* gaunančios ir *protus* siunčiančios šalių; ϵ – galima klaida dėl į rezultatus neįtrauktų kitų faktorių (Podvysotskiy, 2004, p. 8).

Podvysotskiy (2004) taip pat nusprendė sukurti modelį „protų įgijimo“ procesui ir tuomet modelio duomenis pritaikyti „protų nutekėjimo“ problemai spręsti.

Yra svarbu nustatyti visus *išorinius* ir *vidinius* faktorius, lemiančius „protų nutekėjimą“, tačiau atsižvelgiant į statistinius trūkumus, kurie dažnai iškyla, Podvysotskio modelyje yra taikomi tik tai keli pagrindiniai faktoriai.

Keturių faktorių modelis: I - investicijos į dirbančiųjų mokslo ir vystimosi srityje procentinis BVP; II - mokslo ir vystimosi išlaidos vienam mokslo ir vystimosi srityje dirbančiam darbuotojui; III - korupcijos lygis ekonomikoje (korupcijos indeksas šalyje); IV - bedarbiai tarp specialistų (oficialus nedarbo lygis) (Podvysotskiy, 2004, p. 9).

Priemonės ir būdai kovai su „protų nutekėjimu“: a) investicijų į mokslo vystymą didinimas; b) korupcijos ir grobstymo mažinimas; c) nedarbo mažinimas ir ekonominio augimo skatinimas (Podvysotskiy, 2004, p. 12).

Dauguma vyriausybių, ypač tų šalių, kurios netenka darbuotojų, yra labai susirūpinusios dėl „protų nutekėjimo“ sukiamų efektų ekonominiam šalies augimui, švietimui, pajamų pasiskirstymui. „Protų nutekėjimas“ „išplauna“ vertingiausias ir reikalingiausias šalies išteklius: žmogiškąjį kapitalą, kurio šalyje, žengiančioje į žinių ekonomiką, niekada nėra per daug. Emigracija mažina šalies intelektinį, o tuo pačiu ir žmogiškąjį kapitalą, o kadangi žinių ekonomikoje intelektinis ir žmogiškasis kapitalas yra esminis gamybos veiksnys, emigracija stabdo ekonomikos augimą (Jucevičienė, 2002, p. 28).

Svarbus klausimas yra: ar migracija skatina, ar stabdo migrantus siunčiančių šalių plėtrą? Kai šalį palieka kvalifikuoti arba potencialūs jauni darbuotojai – šalies plėtra stabdoma. Prarandamas pelnas iš tų šeimų ir vyriausybės investicijų, kurios buvo skirtos tuos žmones užauginti ir išmokslinti. Migracija, kaip vienas iš pagrindinių globalizacijos veiksnių, silpnina nacionalinių valstybių galią, „trina“ sienas ne tik tarp valstybių, bet ir tarp kalbų, kultūrų, etninių grupių (Kasnauskienė, 2002, p. 53).

Kita vertus, rinkos dėsniai sukelia ne migracinių srautų sumažėjimą, o jų padidėjimą. Sunku įsivaizduoti technologijomis ir žiniomis pagrįstą prekybos sistemą, funkcionuojančią be paslaugų tiekėjų judėjimo, kadangi intelektualioji nuosavybė ir žmogiškasis kapitalas, investuoti į šiuolaikinę žinių sistemą, savo prasme yra prekinio pobūdžio ekonomikos veiksniai (Čičinskas, 2004, p. 54).

2. “PROTŲ NUTEKĖJIMO” PRIEŽASTYS BEI ĮTAKA LIETUVOS DARBO RINKAI

Migracija yra neatsiejama mūsų istorijos dalis, kuri įtakoja ne tik žmonių, bet ir valstybių gyvenimus. Žmonėms migracija yra galimybė pagerinti savo gyvenimo sąlygas, o valstybėms - tai naujos darbo jėgos šaltinis. Lietuvoje gyvenančių kitos tautybės žmonių ir lietuvių, gyvenančių svetur istorijos yra ir migracijos istorijos dalis.

2.1 Istoriniai Lietuvos migracijos aspektai

XIX a. pabaiga gali būti charakterizuojama kaip pirmosios masinės emigracijos bangos iš Lietuvos į vakarus. Tik nuo 1899 m. pradėta gauti daugiau ar mažiau tiksli lietuvių emigrantų į JAV statistika. Pagal oficialią statistiką, nuo 1899 iki 1914 m. į JAV emigravo 252.594 lietuvių. Emigrantų skaičius į kitas vakarų šalis buvo daug mažesnis. Iki 1914 metų tik apie 14.000 žmonių emigravo į Didžiąją Britaniją, apie 10.000 – į Pietų Ameriką, 5.000 – į Kanadą. Taigi emigracijos srautas per šiuos metus buvo labai didelis, o grįžtamosios migracijos atvejai nebuvo dažni – tik 17% emigravusių po kurio laiko grįždavo į Lietuvą. (Sipavičienė, 1995, p. 15).

Tiek prieškario laikotarpiu, tiek dabar Lietuvoje besikeičianti politinė, ekonominė ir socialinė aplinka turėjo ir turi įtakos migracijai. Teigiamą migracijos saldo pakeitė neigiamas.

Iki I-ojo Pasaulinio karo pagrindinė tarptautinės migracijos Lietuvoje kryptis buvo: JAV, Kanada, Lotynų Amerikos ir Vakarų Europos šalys. Išvyko 400 tūkst. žmonių iš kurių į JAV – 300 tūkst. Šių emigrantų sudėtis yra įvairi, ir šis srautas susidarė daugiausiai dėl ekonominių motyvų. Kita užfiksuota to laikotarpio migracinė kryptis yra Rytai, daugiausiai Rusija, šio srauto etninė sudėtis yra rusakalbiai, o priežastys – daugiau politinės.

Prasidėjus I-ajam Pasauliniam karui migracijos modelis Lietuvoje pasikeitė, svarbiausia to priežastis JAV propaguojama izoliacionizmo politika ir jos nustatytos griežtos migrantų kvotos, be to karo sąlygomis migracinius ketinimus iš Lietuvos į Europos šalis įgyvendinti buvo sunku. To meto statistiniai duomenys nėra tikslūs, nes dauguma emigrantų Lietuvą paliko be jokių teisėtų dokumentų ir apie jų skaičių buvo galima sužinoti tik išdavus užsienio pasus. Tikslesnė statistika tapo prieinama tik nuo 1928 m., o tuo laikotarpiu dideliais srautais formavosi sezoninė emigracija darbui Latvijoje ir Vokietijoje, kuri nebuvo laikoma tikrąja emigracija ir statistiškai nebuvo tinkamai užfiksuota, nors jos mastai buvo milžiniški (Sipavičienė, 1995, p. 12).

1918 m. masinės migracijos į Vakarų taip pat nebuvo pastebėta, dėl to, kad pirmaisiais pokario metais Europoje neliko labai patrauklių valstybių, o JAV toliau laikėsi izoliacionizmo. 1926 m. po Perversmo migraciniai procesai vėl suintensyvėjo skatinami atsiradusių politinių veiksnių, padidėjo srautai į Vakarų, tačiau galutinio tikslo šalys pasikeitė - šie migraciniai srautai daugiau pakrypo į Pietų Ameriką (Braziliją, Argentiją, Urugvajų ir kt.) Šiose šalyse imigracija buvo skatinama įvairiomis premijomis.), kur iki 1939 m. emigravo apie 80 tūkst. Lietuvos gyventojų ir tai sudarė apie 60 % visų emigravusių (Sipavičienė, 1995, p. 15).

Nuo 1940 m. Lietuvos tarptautinės migracijos modelį suformavo TSRS vykdoma represinė – rusinimo politika; karo pasekmės lėmė ryškia priverstinę ir net prievartinę išorinę migraciją. 1940 m. Lietuva buvo įtraukta į SSRS sudėtį, kurios centro vykdoma politika iš esmės įtakojė migracinius srautus į Lietuvą ir iš jos ir formavo pilietinę visuomenę, tačiau tik su SSRS respublikomis, taip pat vykdė rusifikacijos politiką, dėl ko daugelis Lietuvių pabėgo arba buvo išstremti iš Lietuvos. Prasidėjus II – ajam pasauliniam karui Lietuva buvo okupuota Nacistinės Vokietijos, kas vėl iš esmės keitė tarptautinės migracijos modelį Lietuvoje. Pradėta vykdyti nacių politika pakeitė migracijos kryptis. Pagrindine kryptimi vėl tapo Vakarai, daugiausiai Vokietija, o tarptautinės migracijos pobūdis tapo prievartiniu, be to vokiečių vykdomas holokaustas keitė Lietuvos visuomenės etninę kompoziciją ir mažino gyventojų skaičių (Stankūnienė, 1995, p. 143-144; Sipavičienė, 1995, p. 18).

Nepriklausoma Lietuva - paskutinis istorinis etapas, kuriam prasidėjus vėl iš esmės pasikeitė tarptautinės migracijos modelis Lietuvoje. Po nepriklausomybės atgavimo iš Lietuvos daugiausiai emigravo rusų tautybės repatriantai. Sovietų Sąjungos laikotarpiu į Lietuvą kiekvienais metais imigruodavo 6-8 tūkst. rusų. Tokia tendencija buvo bendra ir kitoms Baltijos valstybėms (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 4).

Lietuva viena iš pirmųjų Vidurio ir Rytų Europoje priėmė migracijos procesus reglamentuojančius įstatymus bei kitus teisės aktus. 1995 m. buvo pasirašyta, o 1996 m. ratifikuota Europos sutartis, įsteigusi Europos Bendrijų ir jos narių bei Lietuvos asociaciją, kuri įsigaliojo nuo 1998 m. vasario 1 d. 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva tapusi visateise Europos Sąjungos nare pradeda dalyvauti formuojant ir įgyvendinant Europos Sąjungos politiką vizų, migracijos, prieglobsčio ir laisvo asmenų judėjimo srityse (Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys, 2004, p. 90).

Svarbi yra ir istorinė emigracijos patirtis. Praeityje patirtų ekonominių ir pragyvenimo sunkumų sukelta emigracija tampa tautos įpročiu, atmintimi. Šie emigracijos įpročiai, susidarius palankioms sąlygoms, pasikartoja globaliame pasaulyje. Kultūrinė migracijos apimtis tampa tarsi “pramintas takas”, ir taip istoriniu tapęs migravimo įprotis tampa svarbus migracijos tūšai – į istorinį migracijos sandą. (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 14-15).

2.2 Tarptautinė migracija Lietuvoje

Europos darbo rinką sudaro trys kategorijos samdomų darbuotojų. Pirmoji ir pati gausiausia – valstybių narių darbuotojai, kurie dirba savo šalies teritorijoje. Antrąją kategoriją sudaro migrantai ES piliečiai, turintys tas pačias teises kaip ir nacionaliniai darbuotojai. Jie turi teisę ne tik laisvai judėti po visą ES šalių teritoriją darbo reikalais, bet ir palikti gyventi pasirinktoje šalyje su šeima, naudotis tomis pačiomis įdarbinimo, darbo, profesinio mokymo, socialinėmis garantijomis kaip ir tos valstybės pilietis, taip pat palikti joje pasibaigus darbo santykiams. Trečiajai samdomų darbuotojų kategorijai priklauso darbuotojai, atvykę iš trečiųjų šalių. Jeigu jie dirba legaliai, jų teisės įvažiuojant į šalį ir įsidarbinant yra ribojamos (Junevičius, 2002, p. 86).

Migracijos sąvoka apima bet koki žmonių judėjimą – vienoje valstybėje ar kertant jų sienas; ilgam ar trumpam laikotarpiui; savanorišką arba priverstinę; ieškant kitos darbo ar bedarbystės vietos; legalią ir nelegalią; migraciją siekiant pakeisti politinę, socialinę, ekonominę, kultūrinę ar kitokią aplinką. Taigi klasifikuojama pagal judėjimo priežastis, laiką, vietą teisinį statusą ir pan. (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 3).

Tarptautinės migracijos Lietuvoje statistiniai duomenys rodo, kad bendri migracijos srautai, daugiau kaip 30 metų buvę gana stabilūs, XX amžiaus paskutinio dešimtmečio pradžioje iš esmės pasikeitė. Imigracija sumažėjo, o emigracija išaugo, ir atvykstančiųjų bei išvykstančiųjų santykis iš teigiamo virto neigiamu (Pocius, 2004, p. 15-16).

Statistikos departamento turimi duomenys pateikia kelis skaičius, padedančius apytiksliai įsivaizduoti procesų mastą, nors galutinio atsakymo dėl emigracijos apimties šie skaičiai neduoda.

Statistikos departamento duomenimis, nuo 1990 iki 2005 m. iš Lietuvos išvyko apie 333 974 gyventojų, o vien 2004 m. – 15 165 gyventojų (t.y. apie 4000 daugiau negu ankstesniais metais). Skaičiuojant atvykimo-išvykimo saldo, nuo 1990 iki 2005 m. iš Lietuvos išvyko 254 898 žmonių daugiau negu atvyko. 2005 m. iš Lietuvos emigravo 15,6 tūkst. žmonių. Taigi per pastaruosius 16 metų (nuo 1990 m.) emigravo per 334 tūkst. šalies gyventojų.

1990 – 1993 m. didžiausi emigraciniai srautai buvo į Rusiją, Baltarusiją, Ukrainą ir kitas buvusias Sovietų Sąjungos respublikas, o nuo 1994 m. – į Vakarų.

Pradedant 1992 m., Lietuvos gyventojų skaičius pradėjo mažėti; iki dabar jis yra sumažėjęs maždaug 250 000 (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 11; Demografijos metraštis 2004).

Pagrindinės darbo migrantus iš Lietuvos priimančios valstybės yra JAV, Vokietija, Lenkija, Airija, Didžioji Britanija, Danija ir Švedija.

1998-2000 m. beveik 50 proc. migrantų patraukė Lenkija (19,1 proc.), Vokietija (17 proc.) ir JAV (11,7 proc.). Į Didžiąją Britaniją išvyko 8,7 proc., Daniją – 6,2 proc. ir Švediją (5,6 proc.) migrantų. Iš viso iki 2004 m. gegužės mėn. priskaičiuojama apie 195 000 emigrantų (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 5).

Prieš pat ES išsiplėtimą įvestos darbo jėgos imigracijos kvotos pakreipė emigracijos srautus kitomis linkmėmis: daugiausia lietuvių važiuoja į Didžiąją Britaniją, Airiją, Ispaniją. Na o tradiciniai ekonominiai bei kultūriniai lietuvių emigravimo polinkiai: JAV, Vokietija, susidūrus su legalaus įsidarbinimo kvotomis, problemomis ir kt., užleido kelią kitoms kryptims (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 12).

2005 m. daugiausia Lietuvos gyventojų emigravo į Jungtinę Karalystę (4,2 tūkst.), Airiją (2,1 tūkst.), JAV (2,0 tūkst.), Vokietiją (1,5 tūkst.), Rusijos Federaciją (1,1 tūkst.), Ispaniją (0,8 tūkst.). (Lietuvos statistikos departamentas).

Lietuvos statistikos departamente skelbiami tarptautinės migracijos duomenys, iš kurių galima matyti nuolat kintantį migracijos mastą.

8 lentelė

Tarptautinė migracija 1990 – 2005 m.

Metai	Atvykusių skaičius	Išvykusių skaičius	Migracijos saldo
1990	14744	23592	-8848
1991	11828	22503	-10675
1992	6640	31972	-25332
1993	2850	26840	-23990
1994	1664	25859	-24195
1995	2020	25688	-23668
1996	3025	26394	-23369
1997	2536	24957	-22421
1998	2706	24828	-22122
1999	2679	23418	-20739
2000	1510	21816	-20306
2001 ¹	4694	7253	-2559
2002	5110	7086	-1976
2003	4728	11032	-6304
2004	5553	15165	-9612
2005	6789	15571	-8782

Šaltinis: sukurta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento 2004 demografijos metraštį, 2005, p. 173;

2005 m. iš Lietuvos emigravo 8 tūkst. moterų ir 7,6 tūkst. vyrų, t.y. 15,6 tūkst. asmenų. Dėl emigracijos daugiausiai prarandama darbingo amžiaus jaunimo.

¹ Nuo 2001 m. į imigrantų skaičių įtraukiami užsieniečiai atvykę į Lietuvą vieneriems metams ir ilgesniam laikotarpiui.

Statistikos departamento duomenimis, 2006 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 3403,2 tūkst. gyventojų, tai 22,1 tūkst. mažiau nei 2005 m. pradžioje. Vien dėl neigiamo migracijos saldo (emigravo – 15,6 tūkst., imigravo – 6,8 tūkst.) gyventojų skaičius Lietuvoje sumažėjo 8,8 tūkstančiais.

Išankstiniais Eurostato duomenimis, 2005 m. tik penkiose Europos Sąjungos valstybėse narėse migracijos saldo 1000-iui gyventojų buvo neigiamas: Lietuvoje (-2,6), Nyderlanduose (-1,2), Latvijoje (-0,5), Estijoje (-0,3) ir Lenkijoje (-0,3).

Daugelio Europos Sąjungos valstybių gyventojų imigracija yra pagrindinė šalies gyventojų skaičiaus didėjimo priežastis, 1000-iui gyventojų migracijos saldo teigiamas: Kipre (27,2), Ispanijoje (15,0), Airijoje (11,4), Austrijoje (7,4), Italijoje (5,8), Maltoje (5,0) (Lietuvos statistikos departamentas).

Reikia atsižvelgti į tai, kad statistikos departamento turimi duomenys susiję su keleriopomis problemomis, kurios neleidžia jų laikyti tiksliai emigracijos mastų paveikslu, kadangi:

- 1) emigravusiais laikomi tik tie žmonės, kurie oficialiai pranešė apie savo išvykimą iš šalies;
- 2) dalis atvykusių į šalį yra imigrantai, o ne grįžtantieji emigrantai, taigi emigrantų skaičius didesnis, negu atvykimo-išvykimo saldo;
- 3) išvykstantieji dažnai slepia savo išvykimą ir buvimą užsienio šalyse (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 11-12).

Kaip matome, yra daug problemų, dėl kurių negalima turėti tikslių duomenų apie emigracijos mastus. Todėl būtų labai naudinga sukurti atitinkamus modelius ar skaičiavimo sistemas, kurios leistų išmatuoti realius emigracijos mastus, priešingu atveju emigracijos problemų sprendimas bus apsunkintas. Tam reikėtų daugelio institucijų, tokių kaip muitinių, turistinių, įdarbinimo agentūrų, transporto kompanijų, mokymo įstaigų ar darboviečių pagalbos renkant statistinius duomenis apie išvykstančius žmones.

„Vilmorus“ atliktas visuomenės tyrimas rodo, jog žmonės, turintys nebaigtą vidurinį išsilavinimą, geriausiai save realizuoja Lietuvoje, tuo tarpu labiausiai norėtų išvykti mokytis arba dirbti, t.y. laikinai, vidurinį, specialųjį ar aukštąjį mokslą baigę lietuviai. Visam laikui išvykti gyventi į užsienį taip pat norėtų daugiau žmonių, turinčių aukštąjį ar vidurinį išsilavinimą nei nebaigtą vidurinį (Bielskytė, 2002).

Panagrinėkime duomenis apie emigrantų išsilavinimą. Jie atsispindi 9 ir 10 lentelėse.

Emigravusių gyventojų išsimokslinimas 1995-2004 m.

Metai	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ²	2002	2003	2004
Išsimokslinimas										
Pradinis ir neturi pradinio	95	148	67	64	30	45	-	-	85	164
Pagrindinis	135	273	139	128	91	191	-	-	507	-
Aukštesnysis ir vidurinis	983	2235	1239	1000	644	1355	-	-	4542	-
Aukštasis	317	588	391	366	240	436	-	-	1461	817
Nenurodytas	-	-	-	-	6	14	-	-	2709	-
Iš viso:	1530	3244	1837	1558	1011	2041	-	-	9304	-

Šaltinis: sukurta autorės pagal: Lietuvos statistikos departamento metraščius: 1995 demografijos metraštis, 1996, p. 122; 1996 demografijos metraštis, 1997, p. 122; 1997 demografijos metraštis, 1998, p. 118; 1998 demografijos metraštis, 1999, p. 120; 1999 demografijos metraštis, 2000, p. 119; 2000 demografijos metraštis, 2001, p. 132; 2001 demografijos metraštis, 2002; 2002 demografijos metraštis, 2003; 2003 demografijos metraštis, 2004, p. 163.

Iš pateiktų duomenų (9 lentelė) matome aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų migracijos srauto žymesnį padidėjimą 1996 m. lyginant su 1995 m. Beveik dvigubą emigracijos suintensyvėjimą 2000 m. lyginant su 1999 m. Dėl minėtų statistikos departamento duomenų patikimumo problemų, šie skaičiai ne visiškai atspindi tikrovę.

Aukštąjį išsilavinimą turintys emigrantai

Metai	Emigrantai (tūkstančiais)	Emigrantų su aukštuoju išsilavinimu skaičius (tūkstančiais)	Aukštąjį išsilavinimą tarp emigrantų turinčiųjų procentinė dalis (procentais)
1995	25688	317	1,23
1996	26394	588	2,22
1997	24957	391	1,56
1998	24828	366	1,47
1999	23418	240	1,02
2000	21816	436	1,99
2001	7253	-	-
2002	7086	-	-
2003	11032	1461	13,24
2004	15165	817	5,38

Šaltinis: sukurta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento 1994 demografijos metraštį, 1995; Lietuvos statistikos departamento 2004 demografijos metraštį, 2005

² 2002 ir 2003 metų demografijos metraščiuose 2001 ir 2002 m. duomenys apie migrantų išsimokslinimą nepateikiami.

Statistiškai “protų nutekėjimas” sudaro menką emigracijos procentą. Į žiniasklaidos akiratį išvažiuojantys mokslininkai nepatenka, nes nekelia problemų priimančiam kraštui. Jų išvažiavimas nėra registruojamas ir Lietuvoje. Užsienio lietuvių mokslo forumo paskaičiavimu, per nepriklausomybės metus užsienyje daktaro laipsnį apsigynė arba artimiausiu metu ketina gintis apie tūkstantį Lietuvos piliečių, na o palyginimui – Lietuvoje per metus apsiginama apie 150 daktaro disertacijų (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 21).

Iš pateiktos 10 lentelės matome be galo didelį emigracijos srautą nuo 1995 m. iki 2000 m. 2001 m. ir 2002 m. emigracijos srautas žymiai mažesnis, tačiau dėl duomenų trūkumo negalime pamatyti, kiek tarp emigrantų yra išsilavinusių asmenų, o ir turimi skaičiai yra tik oficialių duomenų rezultatas. 2003 m. ir 2004 m. prieš įstojant Lietuvai į Europos Sąjungą ir 2004 m. tapus jos nare emigracijos srautas vėl padidėjo.

Kuo sunkiau migrantams įvažiuoti į išsvajotą valstybę, tuo mažiau jie norės rizikuoti grįžti namo. Kuo ilgiau jie liks užsienyje, tuo labiau tikėtina, jog jų gyvenimas bus pastovus – dings seni ryšiai, o Tėvynėje bus sunkiau prisitaikyti. Mobilumas taip atitinkantis dabartinę darbo rinkos būseną, gali padėti tiek ir priimančiai, tiek ir išsiunčiančiai valstybei. Tuomet sustiprėjus „eksportuojančiai“ valstybei, ji pati bus emigrantų taikinys - ir spręs tas pačias problemas (Bielskytė, 2002).

2.3 „Protų nutekėjimo“ iš Lietuvos priežastys

Daugiau kaip pusė pasaulio valstybių vienaip ar kitaip susiduria su migracija: siunčia migrantus arba gauna migrantų, arba yra tranzitinės šalys. Valstybės ištraukia į žmonių judėjimo procesą šiems vis dažniau kertant valstybių sienas.

Pirmasis ir pagrindinis, naujas migracijos formas lemiantis aspektas – *EKONOMINĖ GLOBALIZACIJA* (Kasnauskienė, 2002, p. 48).

Europos Sąjungoje šis procesas apibūdinamas kaip “keturios laisvės” – turimas galvoje laisvas prekių, paslaugų, darbo ir kapitalo judėjimas ES. Tokių laisvių plėtojimasis neišvengiamas ir ilgesnėje perspektyvoje nesulaikomas, nes naudingas visoms jame dalyvaujančioms šalims. Tai vyksta ir pasaulio mastu. Tiesa, nauda pasiskirsto nevienodai (Čičinskas, 2004, p. 53).

Prekių ir kapitalo srautų didėjimas yra palankus ekonominės ir politinės valdžios turėtojams, tačiau jis labai padidina pajamų nelygybę ir sukrečia tradicines darbo jėgos rinkas.

Pirmiausia gyventojų norą migruoti ieškant darbo veikia labai skirtingos paskatos.

Ekonominės paskatos veikia tada, kai tarp valstybių egzistuoja dideli pajamų, gyvenimo sąlygų skirtumai. Būtent dėl šių paskatų ir dabar nemažai Lietuvos piliečių yra išvykę ar vyksta į JAV,

Jungtinę Karalystę ar Skandinavijos šalis. Laikui bėgant ir augant ekonomikai, šios paskatos turėtų silpnėti dėl gerėjančių gyvenimo sąlygų, tokiu būdu mažėtų ilgalaikė migracija.

Bendrus gyvenimo lygio skirtumus tarp Lietuvos ir priimančių ES valstybių geriausiai iliustruoja sukuriamas BVP gyventojui rodiklis. Vienam Lietuvos gyventojui per 2004 m. tenkanti BVP dalis, įvertinus perkamosios galios skirtumus, sudaro 47,8 proc. BVP dalies tenkančios statistiniam ES-25 gyventojui (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 11).

Įspūdingai skiriasi absoliučiais dydžiais lyginami atlyginimai Lietuvoje ir kitose ES valstybėse. Vyriausybės nustatyta minimali alga 2005 metais Lietuvoje (14 eurų) buvo 10 kartų mažesnė nei minimali alga Liuksemburge (1 467 eurų) ir apie 8 kartus mažesnė nei Airijoje (1 183 eurų), Didžiojoje Britanijoje (1 197 eurų), Belgijoje (1 210 eurų) ar Prancūzijoje (1 197 eurų) (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 11).

Junevičiaus teigimu pajamų ir uždarbio skirtumai tarp šalių – svarbiausia migraciją sąlygojanti priežastis. O pagrindiniai emigracijos stimulai – galimybė gauti didesnes pajamas, geresnė padėtis darbo rinkoje, nedidelis geografinis atstumas, politinės ir tautinės problemos savoje šalyje (Junevičius, 2002, p. 86).

Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto Demografinių tyrimų centro duomenimis ekonominiai motyvai yra pagrindinė migracijos iš Lietuvos priežastis. Trumpalaikių išvykų į užsienį priežastys buvo tiriamos nuo 1998 iki 2000 metų.

11 lentelė

Trumpalaikių išvykų į užsienį priežastys

	Procentai
Ekonominės priežastys, iš jų:	42,0
- Darbai	8,4
- Darbo paieška	1,3
- Komercija	32,3
- Verslo kelionės	3,5
- Studijos, kvalifikacijos kėlimas	15,5
- Šeimos ir draugų lankymas, iš jų:	27,0
- - dėl šeimyninių priežasčių	8,4
- - giminių ir draugų lankymas	18,6
Kitos priežastys	12
- Sveikata	0,4
- Sporto ir kultūros renginiai	5,8
- Religinės misijos	0,9
- Darbo reikalai (vairuotojai, gidai, stiuardės ir pan.)	3,1
- Kitos priežastys	1,8

Šaltinis: Demografinių tyrimų centras, 2002, p. 87.

Dėl ekonominių priežasčių į užsienio valstybes vyksta 42,0 proc. gyventojų. Paprastai ekonominės priežastys yra tapatinamos su geresnio darbo paieška. Tyrimo duomenys rodo, jog tik 9,7 proc. trumpalaikių migrantų vyko ieškoti darbo, o didžiausios ekonominės naudos buvo tikimasi iš taip vadinamų komercinių kelionių ir smulkios prekybos (Demografinių tyrimų centras, 2002, p. 87; Lietuvos gyventojai 1999-2000).

Įvairiais dar 2002 metų vertinimais buvo manoma, kad iš dešimties Vidurio ir Rytų Europos valstybių per pirmuosius dešimt narystės ES metų į ES gali emigruoti 1,8 mln. darbuotojų, arba 335 000 žmonių per metus. Per kitus dešimt metų šis skaičius gali sumažėti apie penkis kartus (Vilpišauskas, 2002, p. 17).

Antra globalizacijos poveikio migracijai sritis – DEMOGRAFINĖ SITUACIJA.

Dėl vadinamojo demografinio spaudimo dauguma mažiau išsivysčiusių šalių gyventojų yra priversti migruoti. Pagrindiniai traukos centrai išlieka tie patys: JAV ir ES šalys (vis patrauklesne imigrantams tampa Pietų Europa), naftos turtingi Artimųjų Rytų regionai, Australija ir Naujoji Zelandija. Numatoma, kad mažiau išsivysčiusiose šalyse darbo jėga padidės nuo 1,4 mlrd. 1995 m. iki 2,2 mlrd. 2025 m. Manoma, kad artimiausiais metais Vakarų Europos šalims teks “susidoroti” su naujais migrantų srautais iš Vidurio ir Rytų Europos šalių bei politiškai nestabilių pasaulio regionų (Kasnauskienė, 2002, p. 50-51).

Dažniausiai yra kalbama apie ekonominę migraciją, tačiau ne mažesni yra socialiniai-kultūriniai motyvai. Taigi galima pastebėti, kad emigracija nėra vien ekonominis procesas. Pavyzdžiui, emigraciniais polinkiais lenkai ir lietuviai išsiskiria tarp Vidurio ir Rytų Europos tautų: iš visų naujų ES narių piliečių, 2004 m. gegužės-gruodžio mėn. prašiusių darbo leidimo Didžiojoje Britanijoje daugiausia buvo lenkų (56%) ir lietuvių (15%).

“Protų nutekėjimo” priežastis nėra vien bendrasis ekonominis Lietuvos atsilikimas. “Protų nutekėjimą” taip pat skatina Lietuvos mokslo bei studijų sistemos ydos. Pasaulio Banko atliktos analizės rodo, kad Lietuva yra viena iš labiausiai atsilikusių šalių mokslinės produkcijos ir inovacijų srityje – netgi tarp Vidurio ir Rytų Europos šalių.

Mokslo sistema Lietuvoje kenčia nuo daugybės labai rimtų ir užsisenėjusių struktūrinių problemų. Šios problemos trukdo ne tik Vakaruose lavintų specialistų grįžimui, bet ir apskritai Lietuvos mokslo pažangai.

Nelanksti valstybinio švietimo sistema silpniau reaguoja į rinkos pokyčius, kokių ir kokios kokybės specialistų reikia darbo rinkai, todėl atsiranda darbo rinkos poreikių ir parengtų specialistų galimybių nesuderinamumas. Aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių dirba tokio išsilavinimo nereikalaujantį darbą Lietuvoje arba emigracijoje.

Europos švietimo fondo duomenimis, Lietuva Europoje pirmauja pagal specialistų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičių. Deja, darbdaviai jų įgytas profesines žinias linkę vertinti gana skeptiškai. Tokia situacija netenkina nei darbdavio, kuris dažnai turi pirkti brangesnį specialistą nei reikėtų, nei darbuotojo, kuris tikisi geresnio – aukštąjį išsilavinimą atitinkančio – darbo (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 13).

Dar vienas iš “protų nutekėjimą” skatinančių veiksnių – Lietuvos valdžios pozicija mokslo atžvilgiu. Mokslo tyrimų finansavimo Lietuvoje dinamika: 1993-2001 mokslo tyrimų finansavimas išaugo nuo 0,43 iki 0,68% BVP. Verslo sektoriuje mokslo tyrimų finansavimas siekia 0,14% BVP. Pastaraisiais metais, nuo 2001 metų, mokslo tyrimų finansavimui skirtas BVP procentas stabilizavosi ir pradėjo smukti. Taigi moksliniai tyrimai mūsų valstybėje prioriteto neturi. Kol valdžios santykis su mokslu nepasikeis, tol nebus įmanoma ir “protų susigrąžinimo” strategija (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 21).

Kita “protų nutekėjimo” priežastis ta, jog pati migracija yra gana brangus malonumas. Todėl emigruoti daugiau sau leisti gali didesnė išsilavinimą turinčių gyventojų dalis nei neišsilavinusių. Darbo rinkoje migracija yra natūralus procesas, kur aukštos kvalifikacijos darbuotojai siekia gauti už savo įgūdžius, sugebėjimus bei patirtį didžiausią atlygį. Tačiau tai, kas yra natūralu globaliai darbo rinkai, ne visuomet tinka atskiroms valstybėms, pavyzdžiui Lietuvai.

Viena iš labiausiai paplitusių nuomonių, daugiausia žiniasklaidoje, ta kad vykstančią migraciją dėl darbo, ypač nelegalaus, galima prilyginti taip vadinamam „protų švaistymui“, nes migrantai dirba tik kvalifikacijos nereikalingus ir su jų specialybe nesusijusius darbus. Demografinių tyrimų centro tyrimo rezultatai nepatvirtino tokio teiginio. Priešingai, dauguma migrantų tvirtino dirbę pagal profesiją ir tik 10,3 proc. dirbę „kas papuolė“ (Demografinių tyrimų centras, 2002, p. 88).

Lietuvoje bei sugrįžusių migrantų sėkminga patirtis, taip pat gana teigiama ir tokį žingsnį pateisinanti viešoji nuomonė.

12 lentelė

Nuomonė apie užsienio valstybėse nelegaliai dirbančius lietuvius

	Iš viso	Proc.
Teigiama	320	31,4
Neigiama, bet pateisinanti tokį žmonių elgesį šalies socialine ir ekonomine padėtimi	566	55,6
Neigiama ir nepateisinanti tokio elgesio	733	7,2
Neturi nuomonės	59	5,8

Šaltinis: Demografinių tyrimų centras, 2002, p. 89.

12 lentelėje pateiktais duomenimis, tik 7,2 proc. apklaustųjų neigiamai vertina nelegalų darbą užsienio valstybėje ir nepateisina jo jokiais aplinkybėmis. Tuo tarpu absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų palankiai vertina šį reiškinį arba bent pateisina tokį elgesį sunkia šalies socialine ir ekonomine padėtimi. Nemaža dalis apklaustųjų ir patys norėtų vykti padirbėti į užsienį.

Darbuotojų migraciją skatina darbo jėgos paklausa vakarų Europos valstybėse dėl kai kuriose jų augančios ekonomikos ir dėl mažėjančios vietinės darbo jėgos, ypač dėl visuomenės senėjimo. Darbo jėgos migracija ES viduje padeda sušvelninti darbo jėgos trūkumą, tuo naudojasi ES valstybės, nenustačiusios pereinamųjų laikotarpių laisvam darbo jėgos judėjimui iš naujųjų ES valstybių narių – Didžioji Britanija, Airija ir Švedija (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 14).

Kultūra, kur aukštesnės pareigos, karjera ir atlyginimas priklauso nuo pažinčių ar politinio sprendimo bet ne nuo nuopelnų, visada praras savo šviesiausių protus. Tai ypač tinka valstybiniam sektoriui, taip pat ir aukštosioms mokykloms, nes profesionalai lieka tikėtai tuomet, kai profesionalumas yra vertinamas (Bielskytė, 2002).

2.4 „Protų nutekėjimo“ įtaka Lietuvos darbo rinkai ir galimi sprendimo būdai

Ekonominiu požiūriu migracija yra atsakas į ekonomines geresnio gyvenimo galimybes, kurios keičiasi priklausomai nuo darbo rinkos sąlygų (pvz. darbo užmokesčio skirtumų). Todėl migracija negali būti vertinama vienareikšmiškai: tai galimybės šaliai, į kurią migruojama (nedarbo lygio mažėjimas). Tačiau šalyje, iš kurios išvykstama, mažėja dirbančiųjų skaičius, dėl to aštrėja socialinės šalpos, ekonominės plėtros problemos (Gliosaitė, 2004, p. 7).

Nors mūsų šalies atveju gaunasi atvirkščias reiškinys, kai dauguma neturinčių darbo asmenų emigruoja į kitas šalis, Lietuvos nedarbo lygis mažėja ir išoriniai rodikliai dažnai esti geresni, bet tai tik išorinis efektas.

Migracijos pasekmių vertinimas paprastai priklauso nuo migracijos masto - kol migracija nedidelė, reiškinys nenagrinėjamas, kintant migracijos mastui dėmesio centre esančių problemų ratas kinta (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006, p. 17).

Pasak Lietuvos mokslininkų, nagrinėjančių migracijos reiškinį migracija labiausiai turėtų pasireikšti trečiaisiais įstojimo į Europos Sąjungą metais, tik tuomet realiai paaiškės neigiamos ar teigiamos jos pasekmės.

Lietuvoje yra gana smarkiai būkštaujama dėl galimo „protų nutekėjimo“ net ir esant darbuotojų judėjimo laisvės pereinamajam laikotarpiui.

Kompetentingų darbuotojų emigracija iš ekonomiškai mažiau išsivysčiusios į labiau išsivysčiusią šalį turi ir teigiamą ir neigiamą poveikį jų gimtosioms šalims.

Pasak Mockaitis ir Šalčiuvienės (2005) nors emigracija gali užtikrinti geresnį gyvenimą tiems, kurie nusivylę gimtosios šalies perėjimo į labiau ekonomiškai išsivysčiusios šalies lygį tempais, tai taip pat reiškia, kad tos šalys netenka geriausių žmonių išteklių. Investicijos į švietimą iš neturtingų šalių nukreipiamos į turtingąsias šalis, kas lėtina neturtingų šalių vystimąsi.

Jei migracija trumpalaikė, igūdžių igijimas užsienyje gali turėti ilgalaikį teigiamą poveikį gimtosios šalies vystymui. Kvalifikuotos darbo jėgos migracija tarptautiniu mastu gali būti teigiama naujoms ES šalims (Mockaitis, Šalčiuvienė, 2005, p. 51).

Junevičiaus (2002) teigimu “protų nutekėjimas” turi didelį neigiamą poveikį šalies ekonomikai, kadangi Vidurio ir Rytų Europos šalių darbuotojai yra gana aukštos kvalifikacijos specialistai, o patekę į ES valstybių narių darbo rinkas, jie dažniausiai dirba žemos kvalifikacijos reikalaujantį darbą. Taigi praktiškai jie prilyginami nekvalifikuotai darbo jėgai (Junevičius, 2002, p. 88).

Reikia paminėti, kad migracijos pasekmes skiriasi ir yra vertinamos priklausomai nuo to, kokį vertinimo objektą pasirinksiame: valstybę, konkrečią bendruomenę, individą ir pan. Taip pat būna nevienodos pasekmės vertinant ilgą ir trumpą migracijos laikotarpį.

Trumpalaikėje perspektyvoje yra daugiau neigiamų pasekmių negu teigiamų. Iš Lietuvos išvykti daugiau yra linkę jaunesnio amžiaus žmonės (iki 34 m.), išsimokslinę, nesusisaistę santuokos ryšiais, turintys arba labai mažas, arba labai dideles pajamas (Junevičius, 2002, p. 89).

Norint objektyviai įvertinti migracijos įtaką tiriamų procesų dinamikai, vienas iš efektyviausių jos nustatymo būdų yra lyginti gyventojų surašymo ir einamosios gyventojų statistikos duomenis. Vadovaujantis šia nuostata, daroma prielaida, jog sukauptos migracijos mastą sudaro bendro gyventojų skaičiaus skirtumas, gautas lyginant, pavyzdžiui, iki 2001 metų gyventojų surašymo neperskaičiuotus einamosios (kasmetinės) statistikos rodiklius su analogiškais po 2001 metų surašymo perskaičiuotais rodikliais (Pocius, 2004, p. 17).

Pasak Pociaus gyventojų skaičiaus bei jaunesnių darbingo amžiaus žmonių skaičiaus sumažėjimas sumažino įtampą darbo rinkoje. Tai palengvino vyresnio amžiaus žmonių padėtį, kurie itin sunkiai prisitaiko prie šiuolaikinės rinkos reikalavimų. Tačiau ekonominio pakilimo metu ypač išryškėja negatyvūs migracijos padariniai, kadangi mažėja galinčių dirbti asmenų skaičius.

Dėl darbingo amžiaus gyventojų (ypač jaunimo) migracijos turėtų sulėtėti mokslo ir technikos pažanga (naujų technologijų įsisavinimas, inovacijų diegimas į gamybą ir pan.), o per ilgesnį laikotarpį, gali pradėti reikštis ir neigiami gyventojų depopuliacijos (skaičiaus mažėjimo) padariniai (Pocius, 2004, p. 17-18).

Išvykusių kvalifikuotų darbuotojų vietas nebūtinai užims kiti, nes tokių specialistų gali ir pritrūkti. Dėl to BVP gamybos apimtys gali ir sumažėti, o technologinė pažanga sulėtėti (Junevičius, 2002, p. 89).

Ilgalaikėje perspektyvoje neigiamos pasekmės nebebus tokios svarbios, nes “protų nutekėjimą” kompensuos “protų sugrįžimas”. Grįžę iš Vakarų Europos darbuotojai bus įgiję naujų darbo ir vadovavimo įgūdžių (Pocius, 2004, p. 17-18).

13 Lentelė

Laisvo darbuotojų judėjimo nauda ir kaštai Lietuvai

Išvykstančios darbo jėgos kategorijos	Nauda	Kaštai
1. Darbuotojas migrantas be šeimos	1. BVP didėja, jei jis savo pajamas išleidžia Lietuvoje arba jas perveda namuose likusiai šeimai. 2. Dėl to didėja namų ūkio išlaidos	Mažėja BVP, nes jo pajamos didina tos šalies BVP, kurioje dirba darbuotojas.
2. Darbuotojas imigrantas su šeima	Socialinių išmokų poreikio mažėjimas	1. Kad šeima galėtų įsikurti kitoje šalyje, parduodamas turtas, išvežamos santaupos. 2. Dėl to mažėja namų ūkio išlaidos, o kartu ir šalies BVP
3. Bedarbiai	1. Mažėja nedarbas dėl vadinamojo nedarbo eksporto. 2. Didėja BVP vienam	
4. Kvalifikuota darbo jėga	1. “Protų sugrįžimas”. 2. Pajamų sugrįžimas dėl reemigracijos ir ekonomikos augimo. 3. Naudingos patirties parsivežimas. 4. Užsienio kapitalo investicijų į darbui imlias šakas padidėjimas.	1. “Protų nutekėjimas”; 2. Taupymo sumažėjimas dėl santaupų eksporto. 3. Išlaidos, skirtos papildomos kvalifikuotos darbo jėgos subsidijavimui. 4. Darbo pasiskirstymo efektyvumo sumažėjimas. 5. Užimtumo sumažėjimas: aukštesnį išsilavinimą turintys gyventojai užtikrina darbo vietas užimtųjų daliai, turinčiai žemesnį išsilavinimą. 6. Neigiamas poveikis pažangai mokslo ir technologijų srityje.
5. Nekvalifikuota darbo jėga	1. Nedarbo eksportas 2. Sugrįžimas su nauja patirtimi.	

Šaltinis: JUNEVIČIUS, A. (2002) Laisvas darbo jėgos judėjimas: pasekmės ir poveikis Europos Sąjungai bei Lietuvai, p. 88.

Migracijos įtaką užimtųjų skaičiaus dinamikai vertinama lyginant neperskaičiuotus (neeliminavus ankstesnės migracijos) bei realius užimtųjų skaičius rodiklius, prioritetas teikiamas oficialiems Statistikos departamento skaičiams. Kitas skaičiavimų būdas – oficialių užimtumo rodiklių koregavimas remiantis migracijos įtakos koeficientais. Oficialių užimtumo rodiklių koregavimas panaudojant migracijos įtakos koeficientus remiasi prielaida, jog užimtųjų skaičiaus sumažėjimas dėl

migracijos įtakos proporcingas analogiškam gyventojų skaičiaus pokyčio rodikliui (Pocius, 2004, p. 18).

2000 m. Europos Sąjungos viršūnių susitikimas Lisabonoje iškėlė tikslą iki 2010 m. paversti Europą dinamiškiausią besivystančiu pasaulio regionu, turinčiu žiniomis grindžiamą ekonomiką, ir sukurti Europos mokslinių tyrimų erdvę (Pilielinės visuomenės institutas, 2005, p. 32).

Įdomu tai, kad Lietuvoje pasireiškia taip vadinamasis „aukštojo mokslo paradoksas“, kai aukštojo mokslo nekokybiškumas skatina specialistus emigruoti, o padidėjusi aukšto mokslo kokybė ir aukšta specialistų kvalifikacija padidina „protų pasiūlą“, dėl ko „protų nutekėjimas“ iš šalies stiprėja.

Aptariant „protų nutekėjimo“ problemos sprendimo būdus reikia išskirti pagrindinius lygmenis. Jucevičienės ir kitų autorių yra išskiriami trys strategijos lygiai:

I Priemonės, skatinančios aukštos kvalifikacijos specialistus likti Lietuvoje.

II Priemonės, skatinančios išvykusių aukštos kvalifikacijos specialistų intelektualinio kapitalo panaudojimą mūsų šalies labui.

III Priemonės, skatinančios repatriaciją.

Šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas I lygio strategijai, ir atliktame tyrime buvo aiškinami motyvai bei priežastys, skatinantys likti Lietuvoje arba išvykti gyventi/studijuoti ir dirbti svetur. Dėl šios priežasties šiuo atveju buvo aiškinamos priemonės, padedančios sulaikyti „protus“.

Taigi kiekvieno šių trijų strateginių lygių priemonės yra *bendrosios* ir *specialiosios*.

„Protų“ sulaikymą, „nutekėjusių protų“ intelektualinio kapitalo panaudojimą ir repatriaciją galima spręsti taikant tiek bendrąsias, tiek specifines priemones. Šias priemones išskiria Jucevičienė, Kailys, Bielskytė ir kiti autoriai, tik vėliau, kaip matysime, išsiskiria autorių nuomonės dėl šių priemonių taikymo.

Pagrindinės, plačiai aptariamos ir nagrinėjamos priežastys ir problemos, skatinančios specialistų emigraciją, tai: aukštojo mokslo, studijų kokybės problemos Lietuvoje.

Ypatingai daug pastabų ir kritikos atoriai skiria studijų sistemos ir studijų kokybės problemoms Lietuvoje ir mokslo bei technologijų plėtrai.

Bendromis priemonėmis „protų nutekėjimo“ riziką galima sumažinti:

- sukuriant sąlygas aukštos kvalifikacijos darbo jėgos panaudojimui šalies ekonomikoje, ypač palaikant tiesiogines užsienio investicijas į gamybos šakas ir paslaugas, susijusias su informacinėmis technologijomis (Pilielinės visuomenės institutas, 2005, p. 27);
- besivystančios valstybės, kovodamos dėl profesionalų, turėtų mokėti jiems didesnius atlyginimus, taigi pasaulinė konkurencija dar labiau didina tokiose valstybėse pajamų atotrūkį tarp įvairių kvalifikaciją turinčių žmonių (Bielskytė, 2002);

- užtikrinti valstybės tarnybos atvirumą, kad svetur mokslus išėję, įgūdžių bei patirties pasisėmę Lietuvos piliečiai galėtų skaidriuose, atviruose ir sąžininguose konkursuose pretenduoti į vietą valstybės tarnyboje.

Tačiau, pasak minėtų autorių, bendro pobūdžio priemonių nepakanka, kadangi Lietuvos akademinę-mokslinę infrastruktūrą „protų nutekėjimas“ gali sugriauti greičiau, negu bendrojo pobūdžio priemonių teigiami efektai įgis juntamą poveikį nutekėjimo procesui. Specialiai skirtos valstybinės ir privačios programos, kurios galėtų atlikti informacijos ir nuomonių apsaugos funkciją.

Reikėtų pradėti nuodugnius tyrimus apie „protų nutekėjimo“ mastus ir priežastis bei būdus problemai spręsti (daugelis neturtingų šalių, kaip Brazilija, Turkija, Portugalija turi specialias mokslo daktarų ruošimo užsienyje programas).

14 lentelėje (1 priedas) išdėstytos lietuvių autorių mintys ir pateikti pasiūlymai minėtoms problemoms spręsti.

Šioje lentelėje išdėstytos specifinės „protų nutekėjimo“ problemos sprendimo priemonės, tačiau autorių nuomonės skiriasi, kokios priemonės yra efektyvesnės, bendrosios ar specialiosios. Pagrindinis minties šalininkas, kad naudingos ir efektyvios yra tik bendrosios priemonės.

Taigi, pasak Kalio (2004), jeigu bus sprendžiamos bendros šalies ekonominės ir socialinės problemos (mažinamas nedarbas, keliamas bendras pragyvenimo lygis ir tuo pačiu didinama darbo jėgos kaina, gerinama bendra gyvenimo kokybė bei sociokultūrinė aplinka ir pan.), tai mažės bendra emigracija, o tuo pačiu ir aukščiausios kvalifikacijos specialistų darbo paieškos svetur, t. y. „protų nutekėjimas“.

Tereikia kuo greičiau pertvarkyti sustabarėjusią mokslo ir studijų sistemą ir pritaikyti ją laikmečio iššūkiams: globalizacijos procesų bei žinių ekonomikos kūrimo neišvengiamybės teikiamų privalumų panaudojimui bei keliamų problemų sprendimui.

Bet koks siūlomas „šiltadaržio“ sąlygų sudarymas sugrįžtantiems „protams“, toks, kaip specialistų sugrįžimo fondų steigimas, didesnių atlyginimų tarifų taikymas jiems ir kitokių lengvatų taikymas sugrįžtantiems, tik dar labiau iškreiptų konkurencinę akademinės bendruomenės aplinką ir supriešintų jos narius (Kalys, 2004, p. 17).

Kalys iškelia klausimą - ar įsteigus specialius grįžimo fondus, nebus pasiekta priešingo rezultato, kuomet Lietuvos mokslininkai, matydami, kad išvažiavimas į užsienį jiems užtikrins geresnes sąlygas sugrįžus, patys stengsis išvykti į užsienį ir tokiu būdu dar labiau didins „protų nutekėjimą“.

„Protų nutekėjimą“ stabdyti ir „protus“ susigrąžinti pajėgios tik bendro pobūdžio priemonės, kurias būtina vykdyti dėl bendresnių ir svarbesnių priežasčių bei aukštesnių strateginių valstybės raidos

tikslų, o ne vien tik siekiant susigrąžinti „protus“. Bet kokios specifinės priemonės taikomos tik sugrįžtantiems, iš karto pažeistų rinkos, lygiateisės konkurencijos ir laisvos piliečių visuomenės principus (Kalys, 2004, p. 18).

Kalys teigia, kad „protų nutekėjimas“ yra natūrali tam tikros visuomenės dalies reakcija į padėtį savo šalyje ir išimtinai priklauso nuo tos padėties evoliucijos. Civilizuotai „protų nutekėjimas“ vadinamas mokslininkų mobilumu, taigi reikėtų svarstyti kaip pasinaudoti šio mobilumo teikiamais privalumais, kaip pabandyti įtakoti šį procesą, kad jis šaliai duotų kuo didesnę naudą.

„Protų“ susigrąžinimo programos priemonių lieka tik vienas specifinis blokas: bendradarbiavimo su užsienio lietuviais mokslininkais plėtotė. Iš tikrųjų, šis bendradarbiavimas yra reikalinga ir naudingas abiem pusėms: Lietuvos akademinės bendruomenės ryšiai su išeivijos mokslininkais ne tik padėtų pastariesiems neprarasti ryšio su tėvyne ir jos gyvenimo aktualijomis, bet per bendrą mokslinio tyrimo programų vykdymą galėtų padėti Lietuvos mokslui plačiau išeiti į tarptautinę rinką (Kalys, 2004, p. 18).

Kyla klausimas, ar negali atsiliekančios šalys (besivystančios ir pereinamosios ekonomikos valstybės) tikėtis, kad naujas išskylantis gamybos veiksnys – žinios – padės joms mažinti ir galop likviduoti ekonominį atsilikimą? Juk žinios nėra susijusios su šalies gamtos ištekliais, jų judėjimas nėra branginamas muitais, nei trukdomas kokiais reikalavimais. Žinių perdavimas ir apdorojimas šiais informacijos ir telekomunikacijos technologijų pažangos laikais nesudaro jokių perdavimo ir priėmimo sunkumų. Taigi galima kalbėti ir apie sparčiai besiplėtojančią „penktąją laisvę“ – laisvą žinių judėjimą (Čičinskas, 2004, p. 54).

3. MOTYVŲ/VEIKSNIŲ, LEMIANČIŲ „PROTŲ NUTEKĖJIMĄ“, TYRIMAS

Tyrimo tikslas: Išsiaiškinti bei išanalizuoti kvalifikuotų specialistų motyvus/veiksnius, skatinančius likti Lietuvoje arba išvykti svetur.

Tyrimo objektas: kvalifikuota darbo jėga ir jos emigracija.

15 lentelė

Tyrimo uždaviniai ir jų sprendimo būdai

Tyrimo uždaviniai	Uždavinių sprendimo būdai
Atlikti tyrimą, siekiant išsiaiškinti, kokie pagrindiniai motyvai/veiksniai skatina specialistus išvykti dirbti/studijuoti ir gyventi svetur ar likti Lietuvoje;	Vadovaujantis tyrimo tikslais, tyrimo objektu, uždaviniais bei metodais: <ul style="list-style-type: none"> • nustatyta tiriamų asmenų imtis, • parengtas klausimynas, • apklausti respondentai, • kiekybiniais metodais apdoroti ir išnagrinėti gauti apklausos rezultatai. • pateiktos tyrimo išvados.
Pagrįsti „protų nutekėjimo“ reiškinį bei jo priežastis Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatais bei išvadomis;	Pateikti išanalizuotos literatūros teiginiai, įrodantys „protų nutekėjimo“ reiškinio egzistavimą bei apklausoje užduotų klausimų ir gautų rezultatų išvadomis nustatytos „protų nutekėjimo“ priežastys Lietuvoje.
Išanalizuoti bei pateikti „protų nutekėjimo“ problemos sprendimo būdus.	

Šaltinis: sukurta autorės.

Pagal iškeltas hipotezes:

1) išsilavinusių, aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos motyvai gali būti skirtingi, siekiant įgyvendinti įvairiausius tikslus bei lūkesčius, tačiau pagrindinė priežastis - ekonominiai motyvai;

2) pagrindiniai veiksniai/motyvai/poreikiai, skatinantys specialistus pasilikti Lietuvoje – dominuojantys individo lygio poreikiai;

3) motyvai, sąlygojantys specialistų pasirinkimą išvykti gyventi ir dirbti/studijuoti svetur arba pasilikti Lietuvoje – dominuojantys organizacijos lygio poreikiai;

atliktas tyrimas siekiant išsiaiškinti, kokie motyvai sąlygoja išsilavinusių žmonių likimą Lietuvoje arba išvykimą gyventi ir dirbti svetur.

Pagrindiniai reikalavimai respondentams: Lietuvoje studijuojantys doktorantai. Respondentų amžiui ypatingų reikalavimų nebuvo, išskyrus tai, kad į tyrimo imtį nebuvo įtraukti vyresni nei 45 m. asmenys.

Apklausa vykdyta 2006 m. balandžio mėn. Išsiųstos bei išdalintos 85 anketos. Balandžio mėn. 14-ai dienai iš 85 anketų grįžo 32 anketos. Dėl mažo anketų grįžtamumo tyrimas buvo pratęstas. Nuo balandžio 18 d. buvo išplatinta dar apie 60 anketų, iš jų sugrįžo 39. Surinkta 71 anketa.

Siekiant, kad tyrimo duomenys ir padarytos išvados būtų kuo objektyvesni, apklausai buvo atrinkti įvairiose srityse dirbantys specialistai. Apklausti doktorantai iš VU Bendrosios ir neorganinės chemijos, analizės ir aplinkos chemijos katedrų, žurnalistikos fakulteto, VU KHF Verslo ekonomikos ir vadybos, užsienio kalbų, lietuvių kalbos, informatikos katedrų doktorantai bei verslo etikos centro; KMU; LVA; KTU Socialinės strategijos valdymo katedros, edukologijos instituto; VDU Edukologijos, etnografijos, ekonomikos, sociologijos katedrų doktorantai; VGTU doktorantai ir KU humanitarinių mokslų fakulteto istorijos, pedagogikos, geofizinių mokslų katedrų doktorantai.

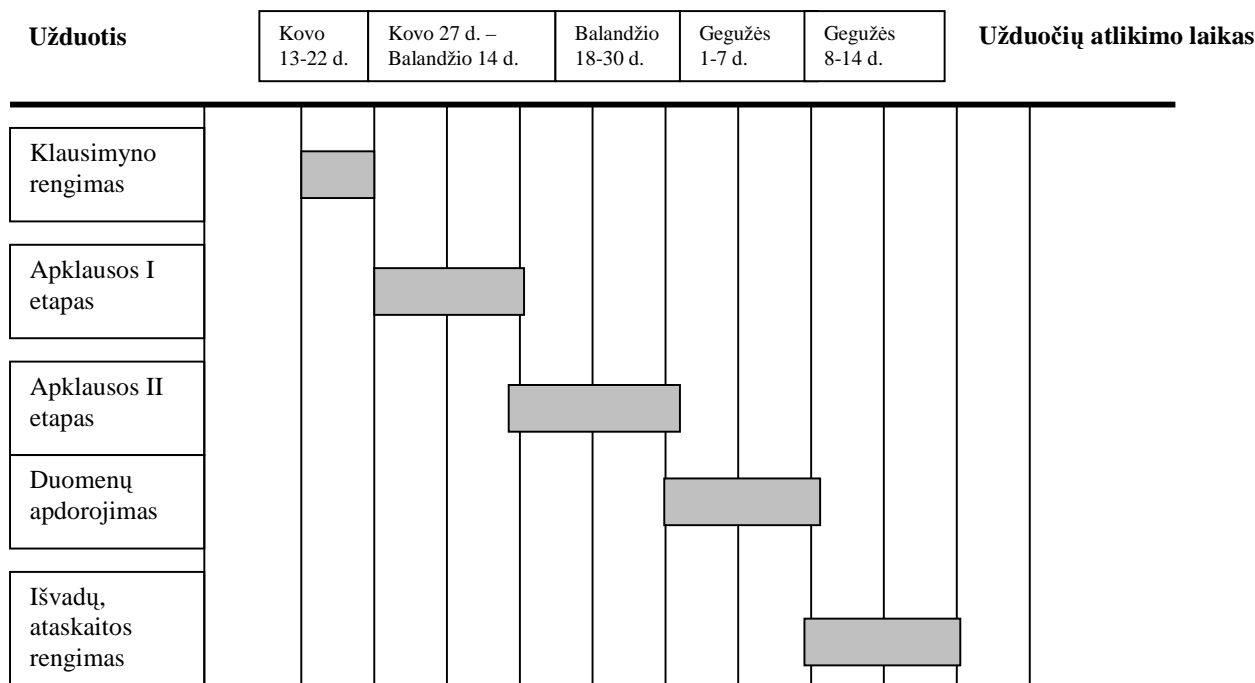
Anketinė apklausa buvo vykdoma anketas platinant elektronine versija ir asmeniškai pateikiant respondentams. Anketa buvo sudaroma atitinkamais klausimų blokais, kurie padėjo išsiaiškinti skirtingus motyvus ar problemas.

16 lentelė

Klausimyno sudarymo principai

Klausimyno blokai	Motivas ar problema
I	Bendros žinios apie respondentą
II	Išsiaiškinti saviraiškos galimybes Lietuvoje.
III	Darbo sąlygų kokybė.
IV	Motyvai/veiksniai, skatinantys išvykti gyventi ir dirbti svetur.
V	Motyvai/veiksniai, skatinantys likti Lietuvoje.
VI	Motyvai/veiksniai, sąlygojantys apsisprendimą likti Lietuvoje.

Šaltinis: sukurta autorės.

Šaltinis: sukurta autorės.

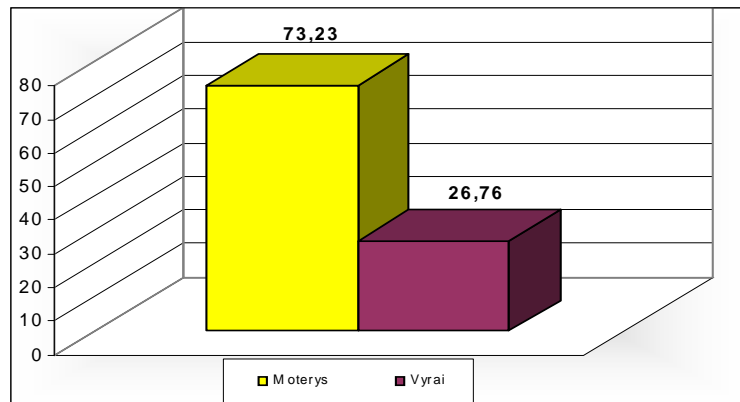
5 pav. Tyrimo vykdymo eiga

Tyrimas reikalavo nemažai laiko sąnaudų, detalaus ir kruopštaus duomenų apdorojimo bei gautų rezultatų atidžios analizės. Anketinė apklausa bei analizė atlikti remiantis aiškinamuoju, loginės analizės, indukcijos, dedukcijos, statistinių duomenų analizės, sisteminimo metodais.

Gautiems tyrimo duomenims apdoroti buvo naudojamos Microsoft Word ir Microsoft Exel kompiuterinės programos. Microsoft Exel programa buvo naudojama taip pat ir grafiniam surinktų duomenų vaizdavimui. Atlikus tyrimą pateiktos išvados ir numatytos „protų nutekėjimo“ problemos sprendimo/sušvelninimo galimybės.

Pirmasis anketos klausimas buvo apie respondentų lytį.

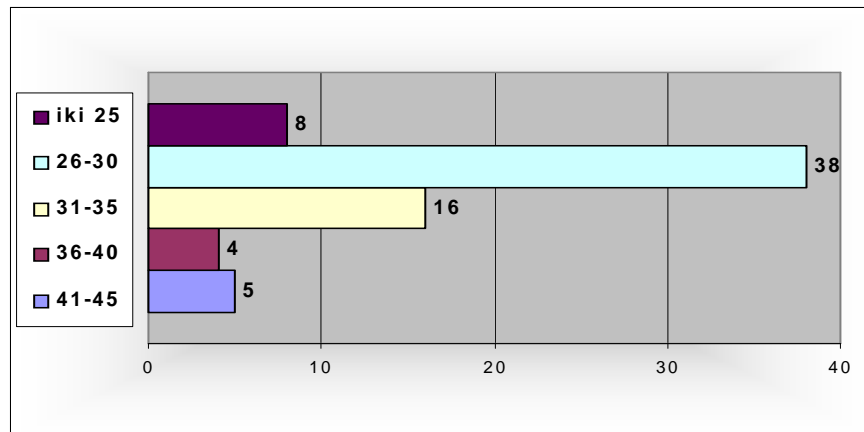

Šaltinis: sukurta autorės.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį %

Kaip matyti iš 6 pav. 73,23 proc. respondentų sudaro moterys ir 26,76 proc. – vyrai.

Antrasis anketos klausimas buvo apie respondentų amžių.

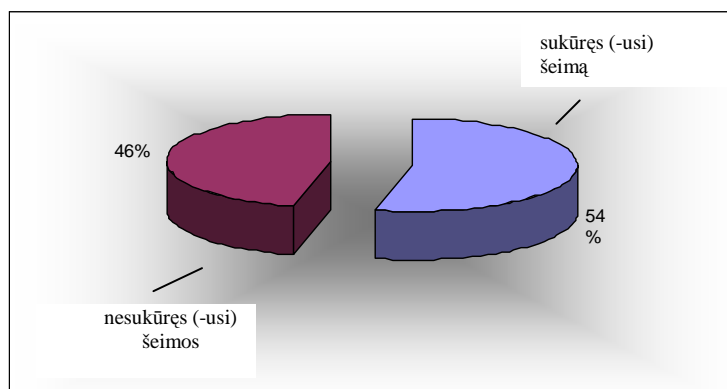

Šaltinis: sukurta autorės.

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Kaip matome iš 7 paveikslėlio, daugiausiai respondentų yra jauni žmonės, 26-30 ir 31-35 metų amžiaus.

Trečiuoju klausimu – **Jūsų šeimyninė padėtis** – galima išsiaiškinti ar šeimyninė padėtis nėra vienas iš faktorių, lemiančių likti Lietuvoje arba išvykti svetur.

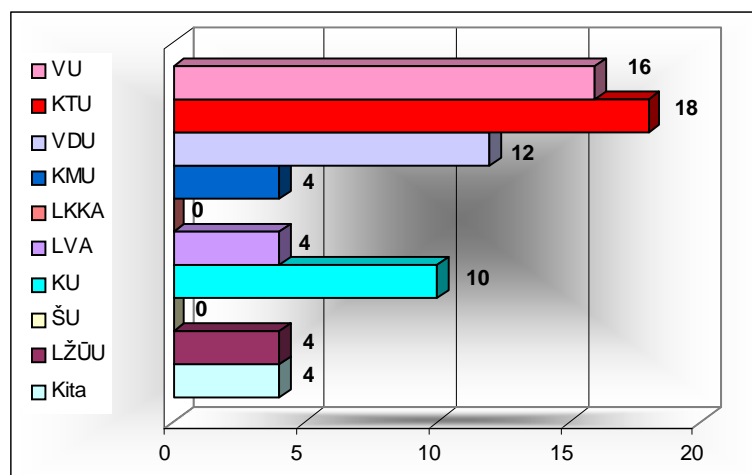

Šaltinis: sukurta autorės.

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal šeimyninę padėtį

Pagal gautus rezultatus respondentų pasiskirstymas pagal šeimyninę padėtį yra visiškai nežymus, nesukūrusių šeimos yra 46 proc., o sukūrusių šeimą – 54 proc. respondentų.

Respondentų mokymosi įstaigos:

* Vienas respondentas mokosi ir VU ir VDU

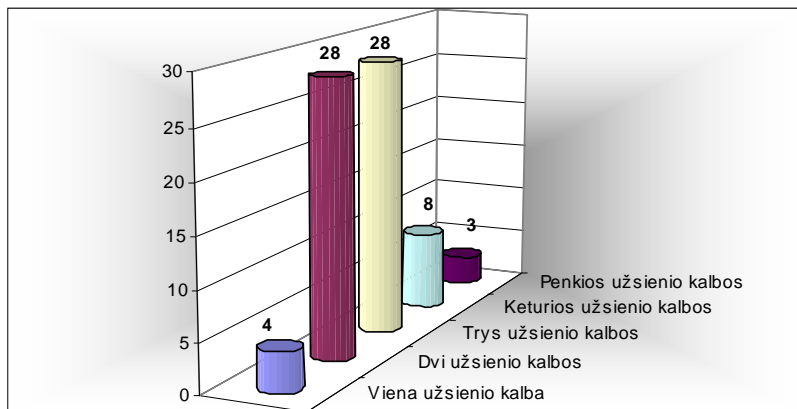
Šaltinis: sukurta autorės.

9 pav. Respondentų mokymosi įstaigos

Kaip matome iš 9 paveikslo aktyviausiai tyrime dalyvavo doktorantai iš Kauno technologijos universiteto – 18, Vilniaus universiteto – 16, Vytauto Didžiojo universiteto – 12 ir Klaipėdos universiteto – 10, noriu pažymėti, kad Klaipėdos universiteto istorijos fakulteto doktorantai patys aktyviausi (į šį fakultetą anketų buvo išsiųsta 11-ai doktorantų, grįžo 10 anketų). Iš Šiaulių universiteto ir Lietuvos kūno kultūros akademijos anketos negrįžo. Stulpelyje „kita“ atsispindi doktorantai iš kitų mokymo įstaigų, kurios nebuvo konkrečiai įvardintos anketoje, tai Vilniaus Gedimino technikos

universiteto - 2 doktorantai, Žemės ūkio inžinierinio instituto - 1 doktorantas ir 1 doktorantas iš Mykolo Riomerio universiteto.

10 paveikslas iliustruoja, kiek kalbų moka doktorantai.

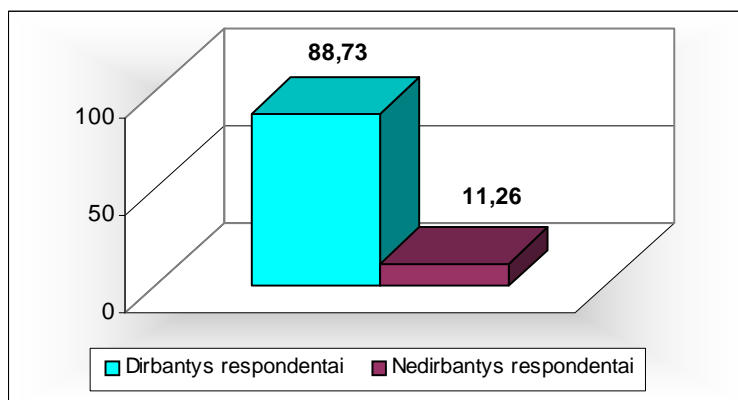

Šaltinis: sukurta autorės

10 pav. Užsienio kalbų mokėjimas

Kaip matome, didžiulė dauguma doktorantų moka dvi arba tris užsienio kalbas. Šiuo atžvilgiu jų pasiskirstymas tolygus, t.y. dvi ir tris užsienio kalbas moka po 28 doktorantus iš 71 apklaustojo. 8 doktorantai moka keturias užsienio kalbas, 3 – moka net penkias užsienio kalbas ir tik 4 iš 71 moka vieną užsienio kalbą.

Šeštu anketos klausimu buvo norima išsiaiškinti kiek yra dirbančių ir nedirbančių doktorantų.

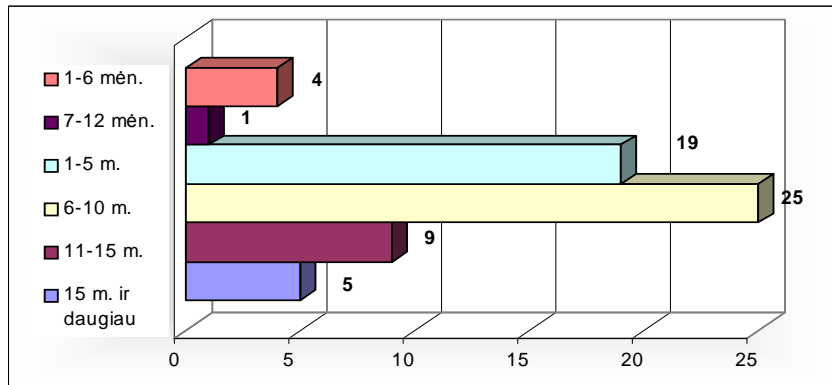
Šaltinis: sukurta autorės.

11 pav. Dirbančių ir nedirbančių respondentų skaičius %

Labai didelis pasiskirstymas yra tarp dirbančių – 63 respondentai iš 71 apklaustųjų (88,73 proc.) ir nedirbančių – 8 respondentai iš 71 apklaustojo (11,26 proc). Neginčytinai didžiausią dalį sudaro dirbantys doktorantai – kvalifikuoti specialistai.

Septintu anketos klausimu – **kiek laiko dirbate?** - buvo norima išsiaiškinti respondentų darbo stažą ir tuo pačiu nustatyti darbo patirtį. Kuo didesnė išsilavinusio asmens darbo patirtis, tuo didesnis

indėlis ir į jo žmogiškąjį kapitalą. Išsilavinimas, darbo patirtis, visa tai įeina į kvalifikuoto specialisto sąvoką.

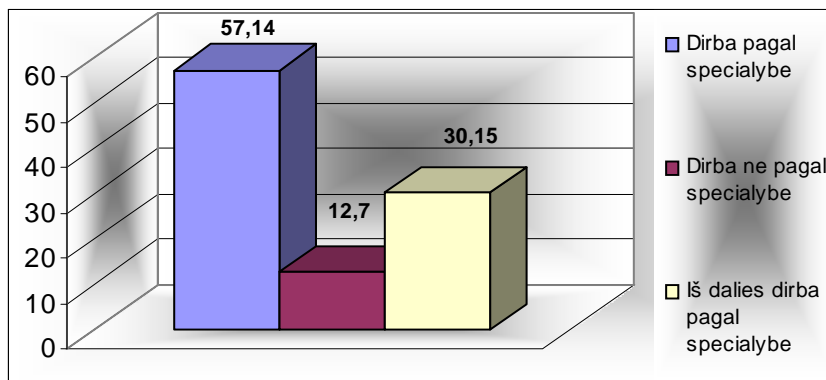
Šaltinis: sukurta autorės.

12 pav. Respondentų darbo stažas

Iš 12 paveikslo matyti, kad tai ne tik dirbantys, bet ir nemažą darbo stažą turintys specialistai. Dauguma doktorantų t.y. 19 iš 63 dirbančiųjų dirba nuo 1 iki 5-rių metų, net 25 doktorantai turi 6-10 metų darbo patirtį, 9 doktorantai dirba nuo 11 iki 15 metų, o 5 – 15 ir daugiau metų.

Vėliau bus pateiktas svarbus faktorius, ar tokią nemažą darbo patirtį doktorantai yra įgiję savos specialybės srityje.

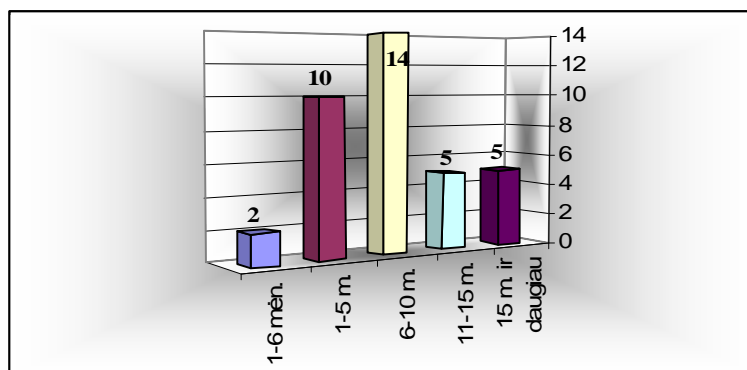
Kad apklausti respondentai yra aukštos kvalifikacijos specialistai su patirtimi patvirtina ir 13 paveiksle pateikti tyrimo rezultatai. Dauguma respondentų t.y. 57,14 proc. dirba pagal specialybę, 30,15 proc. – dalinai ir tik 12,7 proc. respondentai dirba ne pagal įgytą specialybę.

Šaltinis: sukurta autorės.

13 pav. Respondentų darbo pobūdis %

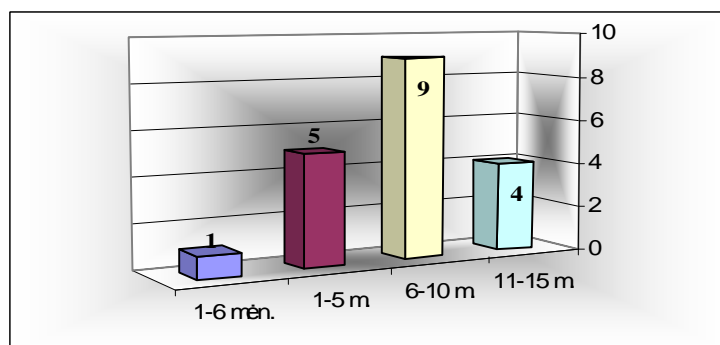
Pateiktuose 14, 15, 16 paveiksluose pavaizduotas ryšys tarp darbo pobūdžio ir darbo patirties. Norima išsiaiškinti kokia darbo patirtis dirbančiųjų pagal specialybę, iš dalies dirbančiųjų pagal specialybę ir nedirbančiųjų pagal specialybę respondentų.

Šaltinis: sukurta autorės.

14 pav. Respondentų, dirbančių pagal specialybę darbo patirtis

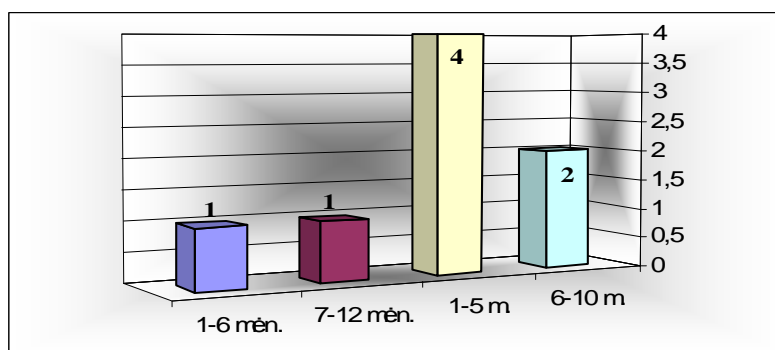
Kaip matome iš 14 paveikslo pagal specialybę dirbantys yra 36 iš 71 respondento. Džiugu ir tai, kad dauguma iš jų turi ištis nemažą darbo patirtį, t.y. 24 respondentai dirba nuo 5 iki 10 metų, o 10 respondentų nuo 11 iki 15 metų ir daugiau. Tai dar kartą patvirtina, kad tirti specialistai yra sukaupę didžiulį specifinį žmogiškąjį kapitalą.

Šaltinis: sukurta autorės.

15 pav. Respondentų, iš dalies dirbančių pagal specialybę darbo patirtis

15 paveiksle matosi iš dalies savo žinias pritaikančių specialistų darbo patirtis, kuri taip pat yra nemenka, kadangi dauguma, t.y. 14 iš 19 dalinai dirbančių pagal specialybę, turi nuo 1 iki 10 m. darbo patirtį, o 4 iš jų - 11-15 metų darbo patirtį.

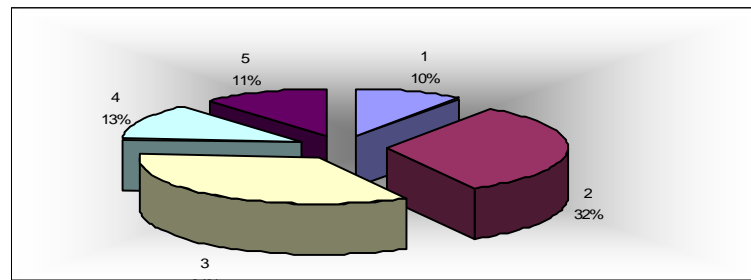

Šaltinis: sukurta autorės.

16 pav. Respondentų, dirbančių ne pagal specialybę darbo patirtis

Iš 16 paveikslo, kaip ir anksčiau minėta, matosi, kad tik 8 respondentai dirba ne pagal specialybę. Ir šių specialistų darbo patirtis yra nemenka, t.y. nuo 1 iki 10 m. Gaila, kad jų įgytos žinos nepanaudojamos, o su laiku, nedirbant įgytos kvalifikacijos srityje, jos gali prarasti savo vertę.

Klausimu apie respondentų mėnesines pajamas buvo siekiama išsiaiškinti, kiek vertinamas kvalifikuoto specialisto darbas.

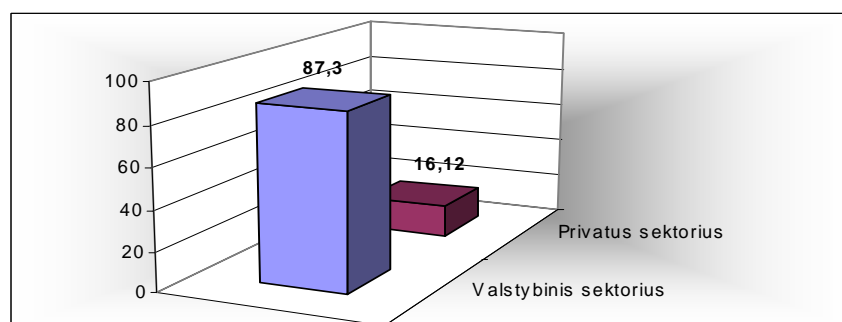
Šaltinis: sukurta autorės.

17 pav. Respondentų mėnesinės pajamos (atskaičiavus mokesčius) %

17 paveiksle atsispindi dirbančių doktorantų mėnesinės pajamos. Dar kartą pasitvirtina, kad Lietuvoje mokslininkų uždarbis neatitinka investicijų bei pastangų į įgytą išsilavinimą ir tikrai nėra, kaip galėtų būti, vienas iš skatinimo/motyvacijos būdų. Realios mokslininkų pajamos nuo 500 Lt. iki, geriausiu atveju, 1500 Lt. Vienetai uždirba daugiau; neminint tų asmenų, kurių, kaip tyrimo duomenys rodo, pajamos siekia vos 500 Lt. Gal tai viena iš esminių priežasčių, kad dauguma respondentų dirba valstybiniame sektoriuje, kaip ir pavaizduota 18 paveiksle.

Kokiame sektoriuje dirbate? Šiuo klausimu buvo siekiama išsiaiškinti kokiame sektoriuje dirba daugiau kvalifikuotų specialistų. Taip pat šio klausimo pagalba buvo išsiaiškintas priežastinis ryšys, kokiame sektoriuje didesnis darbo užmokestis, (tiksliau kalbant patvirtintas faktas, kad valstybiniame sektoriuje darbo atlygis neatitinka dirbančiųjų kvalifikacijos).

Kaip matome 18 paveiksle net 87,3 proc. kvalifikuotų asmenų dirba valstybiniame sektoriuje ir tik 16,12 proc. – privačiame.

Šaltinis: sukurta autorės.

18 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo sektorių %

Ryšys tarp darbo sektoriaus ir darbo užmokesčio

Respondentų darbo pajamos (atskaičiuos mokesčius)	Respondentai, dirbantys privačiame sektoriuje	Respondentai, dirbantys valstybiniame sektoriuje
Iki 500 LTL	1	5
500 – 1000 LTL	3	16
1000 – 1500 LTL	1	20
1500 – 2000 LTL	2*	6*
Virš 2000 LTL	2	6
Viso:	9	53

* 2 respondentai nurodė, kad dirba abiejuose sektoriuose. Vienas respondentas pajamų nenurodė
Šaltinis: sukurta autorės.

Iš pateiktos 17 lentelės matome, kad tirti doktorantai valstybiniame sektoriuje dauguma uždirba nuo 500 iki 1000 LTL arba nuo 1000 iki 1500 LTL. Taigi 1500 LTL pajamas viršija tik keli respondentai. Tačiau negalima pamiršti ir to fakto, kad mes nežinome, kokių darbo krūviu jie dirba, vienas respondentas, pažymėdamas lentelėje darbo pajamas įrašė pastabą, kad tai pajamos už 1,5 etato krūvį, nors anketoje toks klausimas numatytas nebuvo.

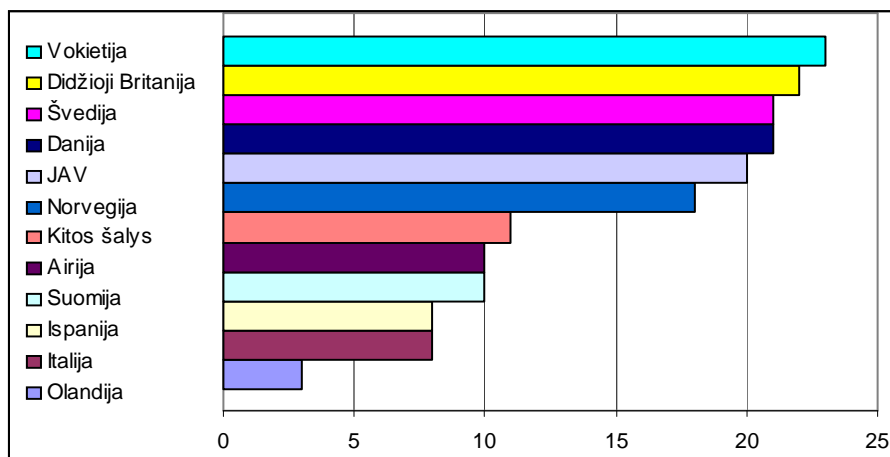
Respondentų darbo sąlygų vertinimas

	Darbo sąlygų vertinimas nuo 1 iki 5				
	1	2	3	4	5
Galimybės tobulėti savo įgytos kvalifikacijos srityje	3	6	9	17	28
Darbo užmokestis	12	19	20	8	4
Saviraiškos galimybės darbe	2	9	9	19	24
Karjeros galimybės	3	11	17	18	14
Klimatas tarp bendradarbių	2	4	9	17	31
Darbo vietos aplinka	4	4	16	21	18
Darbo krūvis	4	9	21	18	11

Šaltinis: sukurta autorės.

Iš 18 lentelės, kurioje pateikti klausimo – **įvertinkite savo darbo sąlygas** - rezultatai, matyti, kad galimybę tobulėti įgytos kvalifikacijos srityje respondentai vertina palankiai. Teigiamai vertina ir saviraiškos galimybes darbe bei karjeros galimybes. Klimatas tarp bendradarbių daugumai respondentų yra vertinamas aukščiausiai. Darbo vietos įvertinimai taip pat yra geri. Blogesnė situacija su darbo krūviu darbe ir su darbo užmokesčiu, kurių vertinimai yra žemesni nei vidutiniai.

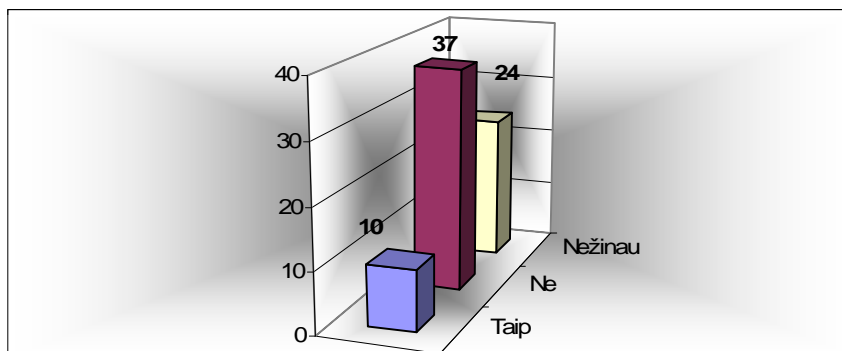
Kokios šalys Jums patraukliausios emigracijai? Šiuo klausimu buvo siekiama išsiaiškinti kokios šalys respondentams atrodo patrauklios emigracijai neatsižvelgiant į tai ar jie yra nusprendę emigruoti ar ne.

* Vienas respondentas galėjo nurodyti 3 jam labiausiai patinkančias šalis
 Šaltinis: sukurta autorės

19 pav. Respondentams patraukliausios šalys emigracijai

Kaip matyti iš 19 paveikslo patraukliausios šalys yra: 1. Vokietija, 2. Didžioji Britanija, 3. Švedija ir Danija, 4. JAV bei penktoje vietoje - Norvegija. Tokiems rezultatams, manau, galėjo turėti įtakos ir konkrečiai nusprendusių į tam tikrą šalį išvykti respondentų pasirinkimas. Netikėta, kad Airija yra ne tarp „pirmaujančių“ šalių. Stulpelyje „kitos šalys“ atsispindi respondentų pateiktos šalys, kurios konkrečiai nebuvo nurodytos anketoje, tai Šveicarija (nurodė 3 respondentai), Kanada (nurodė 2 respondentai), Belgija (2), Prancūzija (2), Rusija (1) ir Austrija (1). Manau galima daryti prielaidą, kad tai gali būti tiesiog patinkančios respondentams šalys.

Šaltinis: sukurta autorės.

20 pav. Respondentų apsisprendimas išvykti ar neišvykti

Kaip matyti iš pateikto 20 paveikslo iš 71 respondento išvykti yra nusprendę tik 10 doktorantų! Tai 14,08 proc. visų apklaustųjų. Konkrečiai nusprendusių ir nenorinčių išvykti yra 37 doktorantai iš 71, tai 52,11 proc. visų apklaustųjų, o nežinančių ar išvyks ar liks Lietuvoje yra 24 iš 71, tai – 33,8 proc. apklaustųjų. Galima drąsiai teigti, kad pusę apklaustųjų specialistų nori gyventi ir dirbti/studijuoti Lietuvoje.

Nusprendusių išvykti ir darbo sąlygų vertinimo ryšys

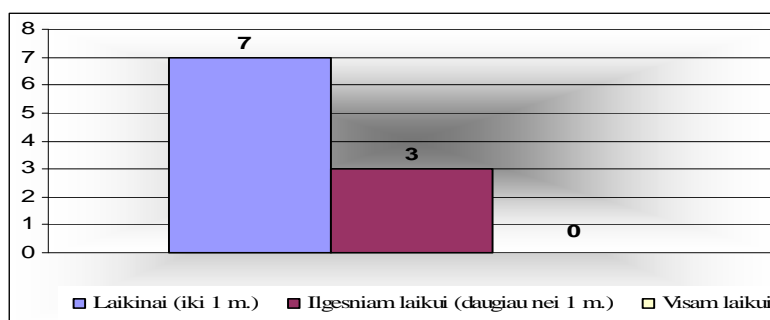
Darbo sąlygos	Darbo sąlygų vertinimas nuo 1 iki 5 (pagal atsakymų dažnumą)					
	1	2	3	4	5	Vidurkis
Galimybės tobulėti savo įgytos kvalifikacijos srityje	1	1	0	2	4	3,87
Darbo užmokestis	2	1	2	2	1	2,87
Saviraiškos galimybės darbe	0	1	1	3	3	4
Karjeros galimybės	0	1	1	3	3	4
Klimatas tarp bendradarbių	0	1	0	5	2	4
Darbo vietos aplinka	0	0	3	3	2	3,87
Darbo krūvis	0	3	2	1	2	3,25

Šaltinis: sukurta autorės.

Iš 19 lentelės matome 8 dirbančių iš 10, nusprendusių išvykti respondentų, darbo sąlygų vertinimo pasiskirstymą. 2 respondentai, nusprendę išvykti nedirba, todėl į šį klausimą jie atsakyti negalėjo. Ši lentelė sudaryta tikslu patikrinti ar respondentai patenkinti ar nepatenkinti savo darbo sąlygomis. Kaip matome žemiausi vertinimai yra darbo užmokesčio (vidurkis 2,87) ir darbo krūvio (3,25). Vienodai respondentai vertina darbo vietos aplinką (3,87) ir galimybes tobulėti savo įgytos kvalifikacijos srityje (3,87), tai vidutiniai vertinimai. Geriausiai respondentai vertina saviraiškos (4), karjeros galimybes darbe (4) bei klimata tarp bendradarbių (4).

Apibendrinant galima pasakyti, kad išvykstančiųjų darbo sąlygos, išskyrus darbo užmokestį, yra pakankamai geros.

Kuriam laikui planuojate išvykti? Į šį klausimą atsakė respondentai, nusprendę išvykti, t.y. 10 doktorantų. Šiuo klausimu galima sužinoti jų ketinimus. Atsakymai pavaizduoti 21 paveiksle, kaip matome iš 10 doktorantų 7 nusprendė išvykti laikinai (iki 1 m.), ilgesniam laikui, t.y. daugiau nei 1-iems metams, nusprendė tik 3 doktorantai, o visam laikui neketina nei vienas iš nusprendusiųjų išvykti. Reikia pažymėti, kad atsakymai į šį klausimą yra reliatyvūs. Jie atspindi tikrus respondentų planus, tačiau nėra jokių ateities garantijų, kad šie planai nepasikeis.

Šaltinis: sukurta autorės.

21 pav. Respondentų emigracijos trukmė

I penkioliktą anketos klausimą – **I kokią šalį esate nusprendęs (-usi) išvykti?** – respondentai atsakė taip: 2 doktorantai išvyks į Vokietiją, 2 – į Didžiąją Britaniją, 2 – Norvegiją, 1 – į Italiją, 2 – į Belgiją, o 1 respondentas (-ė) dar nėra nusprendęs (-usi).

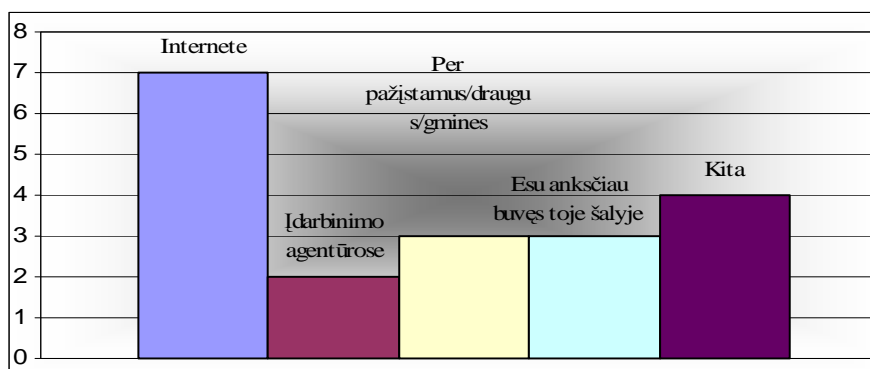
20 lentelė

Šalys, į kurias išvyks respondentai

Šalį pasirinkusių respondentų skaičius	Šalis
2	Vokietija
2	Didžioji Britanija
2	Norvegija
2	Belgija
1	Italija

Šaltinis: sukurta autorės.

Šešioliktame anketos klausime – **kur ieškojote informacijos apie darbo/gyvenimo galimybes užsienyje?** - atsispindi informacija, kur nusprendę išvykti respondentai daugiausiai ieškojo informacijos apie šalis, suteikiančias jiems darbo, studijų ir gyvenimo galimybių.

* Respondentai galėjo nurodyti kelis informacijos šaltinius

Šaltinis: sukurta autorės.

22 pav. Naudotos informacijos apie darbą/gyvenimą užsienyje šaltiniai

Kaip matome iš 22 paveikslo daugiausiai informacijos respondentai ieškojo internete bei yra nurodę kitų paieškos priemonių. Stulpelyje „kita“ atsispindi šie respondentų pateikti atsakymai: konkursai, studijų mainų programa, atstovybės, stažuotės. O ir tarp kitų paieškos būdų, kaip pažįstami/draugai/giminės ar „esu anksčiau buvęs toje šalyje“, pasiskirstymas nedidelis, tai reiškia, kad rimtai ketinantys išvykti informacijos ieško visais galimais būdais.

Dabar panagrinėsime svarbiausius atlikto tyrimo klausimus – motyvus/veiksnius, skatinančius išvykti ar pasilikti bei motyvus/veiksnius, įtakojančius konkretaus apsisprendimo neturinčius respondentus.

Taigi į septynioliką anketos klausimą – **motyvai/poreikiai, skatinantys išvykti svetur** – atsakė tik nusprendę išvykti respondentai, t.y. 10 iš visų 71 apklaustųjų. Šiuo klausimu buvo siekiama išsiaiškinti kas traukia respondentus ieškoti darbo svetur? Kokie motyvai dominuoja jų poreikių skalėje? Kas jiems yra svarbu, siekiant geresnės gyvenimo kokybės?

21 lentelėje motyvai/poreikiai išdėstyti pagal jų svarbą, t.y. pagal atsakymų dažnumą.

Iš 21 lentelės matosi, kad atlygis už darbą yra vienas iš pagrindinių motyvų dėl kurio doktorantai ketina išvykti. Respondentai nori tobulėti savo įgytos kvalifikacijos srityje, o taip bendradarbiauti su kitų šalių mokslininkais. Šie trys motyvai respondentams yra lygiaverčiai ir patys svarbiausi.

Antroje vietoje pagal svarbumą respondentams yra didesnių karjeros galimybių ir naujos darbo patirties motyvai.

Kitas iš svarbiausių motyvų, tai galimybių dirbti pagal turimą kvalifikaciją, paieška, troškimas turėti geresnes darbo sąlygas bei savirealizacijos galimybes.

Motyvai/poreikiai, skatinantys išvykti svetur

	Motyvai/poreikiai	Respondentų atsakymų dažnumas
1.	Tikiuosi geresnio atlygio už darbą	6
2.	Tikiuosi didesnių galimybių tobulėti savo specialybės srityje	6
3.	Noriu bendradarbiauti su kitų šalių mokslininkais	6
4.	Tikiuosi didesnių karjeros galimybių	5
5.	Noriu įgyti naujos darbo patirties	5
6.	Tikiuosi atrasti daugiau galimybių dirbti pagal turimą kvalifikaciją ir specialybę	4
7.	Tikiuosi geresnių darbo sąlygų	4
8.	Tikiuosi didesnių savirealizacijos galimybių	4
9.	Tikiuosi didesnių saviraiškos galimybių darbe	3
10.	Noriu įvaldyti kitas (-ą) kalbas (-ą)	3
11.	Mane skatina kitų žmonių patirtis	3
12.	Noriu pratęsti studijas	2
13.	Noriu pažinti kitas kultūras	2
14.	Įdomios naujos pažintys	2
15.	Noriu save išbandyti kitose srityse	1
16.	Noriu pakeisti savo gyvenimo būdą	1
17.	Manau kitos valstybės socialinė sistema bus priimtinesnė	1
18.	Vilioja aukštesnis pragyvenimo lygis	1
19.	Nerandu tinkamo darbo Lietuvoje	1
20.	Kita (pačių respondentų nurodyti veiksniai)	Lietuvoje mano darbas nėra pakankamai vertinamas Mano žmona jau dirba užsienyje
		1
		1
21.	Ketinu plėsti savo verslą kitose valstybėse	0
22.	Mane kviečia atvykti (šeimos nariai, giminės, draugai)	0
23.	Ketinu išvykti, nes taip daro dauguma	0
24.	Stengiuosi išvengti čia esančių sunkumų	0

* Respondentai galėjo nurodyti visus jiems tinkančius motyvus

Noriu pažymėti, kad anketoje motyvai/veiksniai buvo išdėstyti atsitiktine tvarka, negrupuojant jų į organizacijos, individo ar aplinkos veiksnius. Tačiau gauti rezultatai rodo, kad svarbiausi emigracijos motyvai yra taip vadinami organizacijos lygio: atlygis už darbą, geresnės darbo sąlygos, noras tobulėti įgytos kvalifikacijos srityje, karjeros galimybės ir nors partnerystės poreikis (noras bendradarbiauti su kitų šalių mokslininkais) bei noras dirbti pagal kvalifikaciją yra priskiriami individo poreikių lygiui, tačiau šie poreikiai vis tik yra susiję su darbine veikla. Taigi čia atsiskleidžia specialistų nepasitenkinimas galimybėmis realizuoti save įgytos kvalifikacijos srityje ir taip pat nepakankamas atlygis už kvalifikuotą darbą.

Kitą grupę vidutiniškai svarbių motyvų sudaro individualaus lygio veiksniai: noras išmokti kitas kalbas, pratęsti studijas, įtakoją kitų žmonių patirtis, noras pažinti naujas kultūras bei užmegzti naujas pažintis.

Na, o kitiems motyvams didesnės reikšmės neteikiama, tai ne pagrindiniai veiksniai, tačiau darant sprendimą jie gali vienaip ar kitaip jį įtakoti.

Nei vienas iš ketinančių išvykti respondentų neketina vystyti nuosavo verslo svetur ir neseka kitų išvykusiųjų pavyzdžiu, dėl ko galima daryti prielaidą, kad jų sprendimai yra savarankiški ir gerai apgalvoti.

Aštuonioliktas anketos klausimas buvo užduotas respondentams, neigiamai atsakiusiems į 13 klausimą – **ar esate nusprendęs (-usi) išvykti gyventi ir dirbti/studijuoti kitoje valstybėje?** Buvo išdėstyti motyvai/veiksniai, dėl kurių respondentai neketina ir negalvoja išvykti, tai 37 iš 71 atsakiusio respondento. Žemiau pateikti motyvų/veiksnių atskleidžia kas respondentams yra svarbu.

22 lentelė

Motyvai/poreikiai skatinantys likti Lietuvoje

	Motyvai/veiksniai	Respondentų atsakymų dažnumas	
1.	Man patinka mano gyvenimo būdas Lietuvoje	27	
2.	Mano visa šeima Lietuvoje	26	
3.	Branginu ryšius su giminėmis/draugais	22	
4.	Dirbu pagal specialybę	21	
5.	Noriu gyventi ir dirbti/studijuoti savo Tėvynėje	19	
6.	Esu įgijęs autoritetą/pripažinimą darbe	18	
7.	Turiu pakankamai savirealizacijos galimybių Lietuvoje	18	
8.	Netrūksta veiklos pasirinkimo galimybių	18	
9.	Pakanka saviraiškos galimybių darbe	17	
10.	Gera darbo aplinka	17	
11.	Noriu baigti studijas (įgyti diplomą) Lietuvoje	17	
12.	Turiu geras darbo sąlygas	13	
13.	Yra karjeros galimybių	13	
14.	Esu pakankamai keliavęs (-iavusi) ir kitur gyventi ir dirbti/studijuoti nenorėčiau	12	
15.	Svarbu turėti socialinių garantijų	8	
16.	Geras darbo užmokestis	4	
17.	Dirbu vadovaujamą darbą	4	
18.	Nenoriu nieko keisti	4	
19.	Noriu gyventi/dirbti/studijuoti tik tarp savos tautybės žmonių	4	
20.	Esu savarankiškas/nepavaldus darbuotojas	3	
21.	Bijau pokyčių	3	
22.	Manau mano amžius nėra tinkamas pokyčiams	2	
23.	Bijau, kad gali nepasisiekti	2	
24.	Turiu nuosavą verslą	1	
25.	Baiminuosi, kad galiu nepritapti kitoje aplinkoje	1	
26.	Man nėra priimtinos kitos kultūros	1	
27.	Informacijos trūkumas	1	
28.	Kita (pačių respondentų nurodyti veiksniai)	Ne visos specialybės užsienyje turi paklausą	1
		Žinau gyvenimo ir darbo užsienyje sąlygas ir požiūrį į atvykėlius	1
		Išvykus turėčiau daug galimybių, tačiau turiu įsipareigojimų namiškiams	1
		Norint įgyti patirties galima vykti į stažuotes ir komandiruotes	1
		Gaila palikti mylimus žmones	1
29.	Tvirti verslo ryšiai Lietuvoje	0	

* Respondentai galėjo nurodyti visus jiems tinkančius motyvus

Iš pateiktos 22 lentelės matome, kad pats svarbiausias veiksnys, tai, kad respondentams patinka jų gyvenimo būdas Lietuvoje, tai, kad jų šeima čia, jie brangina savo ryšius giminėmis/draugais ir tai, kad jie dirba pagal specialybę.

Antroje vietoje pagal svarbumą tokie veiksniai kaip noras gyventi ir dirbti Tėvynėje, dalyvavę apklausoje respondentai yra įgavę autoritetą darbe, turi pakankamai savirealizacijos ir veiklos pasirinkimo galimybių.

Pakankamai neblogai respondentai vertina saviraiškos galimybes darbe, darbo aplinką ir norą baigti studijas ir įgyti diplomą Lietuvoje, tačiau šie veiksniai „pirmaujančių“ vietų nurodytų veiksmų sąrašė neužima.

Kita pastaba būtų ta, kad vis mažiau respondentų nurodo faktorius, tokius kaip geros darbo sąlygos, karjeros galimybės, socialinės garantijos, taip pat, ne tiek daug atsakinėjusių į šį klausimą respondentų yra pakankamai keliavę. Visgi darbo sąlygos, karjeros galimybės nėra pačios geriausios mūsų šalyje, taip pat kalbant ir apie socialines garantijas. Na, o geru darbo užmokesčiu yra patenkinti tik 4 respondentai iš 37!

Iš pateiktų veiksmų dauguma yra organizacinio lygio arba kitaip vadinami „stūmos“ veiksniai, kurie tyrime dalyvavusiems ir dirbantiems respondentams neveikia kaip „stūmos“ faktoriai.

Individo lygio poreikiai yra taip pat patenkinti. Respondentai brangina šeimą, draugus Lietuvoje, jiems patinka gyvenimo būdas, kurį jie gyvena Tėvynėje.

Galiausiai aptariant kitus veiksmus reikėtų pažymėti, kad baimė ką nors keisti, baimė, kad gali nepasisiekti, amžius, nenoras nieko keisti yra nedominuojantys faktoriai ir respondentams šie veiksniai nebūtų kliūtis migruoti, tačiau, kaip minėta jų vertybių skalėje dominuoja kiti veiksniai.

Žemiau pateiktoje lentelėje nurodyti motyvai/veiksniai, kurie sąlygoja respondentų apsisprendimą likti Lietuvoje. Į šį klausimą atsakinėjo ne tik respondentai, kurie nežino ar jie nori išvykti ar likti, bet ir tie respondentai, kurie yra apsisprendę išvykti. Šiuo klausimu ketinama išsiaiškinti, kokie faktoriai lemtų, ypač nusprendusių išvykti respondentų, ketinimą pasilikti. Į šį klausimą atsakinėjo 33 respondentai iš 71. Vienas respondentas į 19 klausimą neatsakė.

Nusprendusių išvykti motyvai/veiksniai, sąlygojantys apsisprendimą likti Lietuvoje

	Motyvai/veiksniai	Nusprendusių išvykti respondentų atsakymų dažnumas
1.	Mokslininkų/dėstytojų darbo užmokesčio didinimas	8
2.	Karjeros galimybės	6
3.	Darbas pagal įgytą specialybę	5
4.	Darbo sąlygos	5
5.	Saviraiškos galimybės darbe	5
6.	Socialinės garantijos	5
7.	Rūpestis ateitimi	4
8.	Ekonominio stabilumo poreikis	4
9.	Mokslinių projektų finansavimo galimybės	4
10.	Tobulėjimo savo specialybės srityje poreikis	3
11.	Savo idėjų/siekių realizavimo poreikis	3
12.	Bendravimo poreikis	2
13.	Bendradarbiavimo darbo/studijų srityje poreikis	2
14.	Mokslinių bazių/centų kūrimas	2
15.	Autoriteto/pripažinimo siekis	1
16.	Studijų kokybės poreikis	1
17.	Bendradarbiavimo su kitų šalių mokslininkais galimybės	1
18.	Inovacijų/technologijų kūrimas	1
19.	Veiklos sričių paieška	0
20.	Kita	0

* Respondentai galėjo nurodyti visus jiems tinkančius motyvus

Iš 23 lentelės matome, kad respondentams, kurie jau nusprendė išvykti, t.y. 9 (1 neatsakė) iš 71, svarbiausi veiksniai, lemiantys jų apsisprendimą būtų didesnis darbo užmokestis ir karjeros galimybės. Kitas labai svarbių veiksnių sąrašas, tai darbas pagal specialybę, darbo sąlygos, saviraiškos galimybės darbe bei socialinės garantijos. Vėl gi, kaip matome, tai organizacijos lygio veiksniai, kurie šiuo atveju veikia kaip „stūmos“ faktoriai. Šiais veiksniais respondentai nėra patenkinti ir jie yra vieni iš pagrindinių faktorių, dėl kurių šie specialistai nusprendė išvykti. Jei darbo užmokestis, karjeros galimybės, darbo sąlygos, darbas pagal specialybę, saviraiškos galimybės darbe būtų geresnės, tai šie respondantai neišvyktų, nes šie nurodyti faktoriai jiems yra svarbiausi.

Kita grupė veiksnių, įtakančių jų apsisprendimą, tai rūpestis ateitimi, ekonominio stabilumo poreikis, mokslinių projektų finansavimo galimybės, tobulėjimo įgytos specialybės srityje ir savo idėjų/siekių realizavimo poreikiai. Išsilavinusiems, kvalifikuotiems specialistams reikalingas stabilumas ir ateities garantijos, šiuo atveju jų investicijos į mokslą neatsiperka.

Bendravimo ir bendradarbiavimo darbo/studijų srityje poreikiai, autoriteto pripažinimas, studijų kokybės poreikis bei inovacijų/technologijų kūrimas taip pat svarbūs respondentams.

Nežinančių ar norėtų išvykti motyvai/veiksniai, sąlygojantys apsisprendimą likti Lietuvoje

	Motyvai/veiksniai	Nežinančių ar norėtų išvykti respondentų atsakymų dažnumas
1.	Karjeros galimybės	19
2.	Mokslininkų/dėstytojų darbo užmokesčio didinimas	18
3.	Darbo sąlygos	15
4.	Socialinės garantijos	15
5.	Darbas pagal įgytą specialybę	14
6.	Tobulėjimo savo specialybės srityje poreikis	13
7.	Ekonominio stabilumo poreikis	13
8.	Saviraiškos galimybės darbe	12
9.	Savo idėjų/siekių realizavimo poreikis	12
10.	Rūpestis ateitimi	11
11.	Bendravimo poreikis	10
12.	Mokslinių projektų finansavimo galimybės	10
13.	Bendradarbiavimo su kitų šalių mokslininkais galimybės	10
14.	Autoriteto/pripažinimo siekis	9
15.	Mokslinių bazių/centų kūrimas	8
16.	Studijų kokybės poreikis	7
17.	Inovacijų/technologijų kūrimas	7
18.	Bendradarbiavimo darbo/studijų srityje poreikis	6
19.	Veiklos sričių paieška	5
20.	Kita Šeima	1

*Respondentai galėjo nurodyti visus jiems tinkančius motyvus

Kaip matosi iš 24 lentelės svarbiausių veiksnių, įtakančių respondentų apsisprendimą likti Lietuvoje, tai: karjeros galimybės, mokslininkų/dėstytojų darbo užmokesčio didinimas, darbo sąlygos ir socialinės garantijos. Kaip matome šie veiksniai yra beveik identiški veiksniams, nurodytiems respondentų, kurie nusprendę išvykti. Būtent šie faktoriai Lietuvos mokslininkus verčia daryti vienokį ar kitokį sprendimą, verčia ieškoti išeities.

Kita, labai svarbių priimant sprendimus, veiksnių grupė, tai: darbas pagal įgytą specialybę, saviraiškos galimybės, tobulėjimo įgytos specialybės srityje poreikis, savo idėjų/siekių realizavimo poreikis bei ekonominis stabilumas išlieka svarbūs veiksniai nenusprendusiems išvykti. Iš atlikto tyrimo gautų rezultatų matyti, kad kol kas mūsų šalyje yra sunku realizuoti savo idėjas, kadangi pagrindinis rūpestis tenka ekonominiams veiksniams. Šie visi minėti veiksniai kol kas veikia kaip „stūmos“ faktoriai.

Trečioje vietoje, pagal teikiamą reikšmę yra tokių faktorių grupė, kaip: rūpestis ateitimi, bendravimo poreikis, mokslinių projektų finansavimo, bendradarbiavimo su kitų šalių mokslininkais galimybės.

Mažiausiai svarbūs šios grupės respondentams veiksniai yra autoriteto siekis, studijų kokybės poreikis, mokslinių bazių/centrų bei inovacijų/technologijų kūrimas. Nežiūrint į gausias mokslininkų

diskusijas ir rūpestį dabartine studijų kokybe, šiems mokslininkams nėra vienas iš svarbiausių veiksnių, kaip ir mokslinių centrų ir inovacijų kūrimas, manau dėl to, kad šiuos svarbius faktorius užgožia kiti poreikiai, dėl kurių kitų šalių mokslininkai senai jau nesuka galvos.

Na, o veiklos sričių paieška, niekieno apsisprendimo nelemtų. Prisiminus ankstesnę anketos klausimą apie respondentų darbo sąlygų vertinimą, pastebime, kad darbo krūvio vertinimai yra žemesni nei vidutiniai, taigi kitų veiklos sričių ieškoti tiesiog nėra kada, veiklos ir rūpesčių Lietuvos mokslininkams pakanka!

20 anketos klausimas – **Kokiomis priemonėmis Jūsų nuomone galima būtų mažinti „protų nutekėjimą“ iš Lietuvos?** – buvo vienintelis atviras klausimas, skirtas doktorantų pasiūlymams išsakyti. Norėčiau pažymėti, kad dauguma doktorantų ne tik teikė pasiūlymus, bet ir išsakė savo nuomonę apie aukštos kvalifikacijos specialistų rūpesčius Lietuvoje. Išdėstytose jų mintyse jaučiamas susirūpinimas, o pačius išsamiausius, įdomiausius ir nuoširdžiausius atsakymus pateikiau 3 priede, kadangi tikrai nesugebėčiau perteikti jų originalių minčių. Įdomu ir tai, kad ir tarp doktorantų atsakymų, yra vienas priešingas požiūris, neigiamai vertinantis specialias priemones „protų nutekėjimo“ problemai spręsti, kaip ir šio darbo 2,4 skyrelyje išdėstyta Kalio nuomonė.

Taigi pateiktoje 25 lentelėje (4 priedas) išdėstyti doktorantų pasiūlymai „protų nutekėjimui“ sušvelninti, iš kurių nesunkiai galima nustatyti ir pačią problemą.

Mano nuomone vienas iš svarbiausių teigiamų dalykų Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, tai, kad atsirado daugiau galimybių mokslininkų mobilumui. Jei mokslo įstaigose taip pat būtų suteiktos lengvesnės galimybės išvykti stažuotis ar kelti kvalifikaciją kitose ES universitetuose, tai tokios trumpalaikės išvykos suteiktų ilgalaikį indėlį ir naudą tiek universiteto mokslo darbuotojams, tiek pačiam mokslininkui. Kaip jau minėta, trumpalaikės tokio pobūdžio išvykos yra viena iš priemonių, sulaikančių „protų nutekėjimą“.

Mūsų universitetuose administracija ir kiti atsakingi padaliniai turėtų palengvinti ir sudaryti kuo palankesnes, mokslininkų dalyvavimo tarptautiniuose projektuose bei kitoje mokslinėje veikloje, sąlygas. Kol kas daugumos mokslininkų geranoriškumas ir entuziazmas yra „nuslopinamas“ dėl iškylančių biurokratinių sunkumų bei administracijos požiūrio. Nesugebama ir nenorima atsakyti stagnatiškumo. Netgi sudėtinga atgauti užsidirbtą priklausantį atlygį už projektų vykdymą. Tokios iškylančios problemos suformuoja ne tik mokslininkų, bet ir visos visuomenės požiūrį „kam stengtis, dėl to bus tik daugiau vargo ir bėdos“, dėl ko pažangos mokslo srityje galime ir nesulaukti.

Stagnatiškumas universitetuose pasireiškia ir tuo, kad vis dar taupomos lėšos mokslininkų bei kitų darbuotojų sąskaita, tai ką jau kalbėti apie motyvavimo priemones ar rūpestį ir pagarbą mokslininkams, jei realiai veikia tik darbuotojų demotyvavimas. Didinamas darbo krūvis, studentų

skaičius, tačiau apie tolygų darbo atlygį ne tik kad nekalbama, bet ir negalvojama, „primetamos“ pareigos ir atsakomybė dėl to įtampa darbe didėja. Kyla klausimas – kiek ilgai mokslininkai gali dirbti tokiomis sąlygomis?

Kaip atliktas tyrimas parodė, doktorantai moka daug užsienio kalbų, nebijo pokyčių ir tai, kad gali nepasisekti, amžius jiems taip pat ne kliūtis, jie nejaučia priešiško kitoms kultūroms, tačiau jie išvykti nenori, nes čia jų šeima, čia jie daug pasiekė, įgijo pripažinimą tarp kolegų, bendradarbių, iš to galima spręsti, kad vieni kitus palaiko, supranta ir užjaučia, tik jei jaučiasi neįvertinti ir apleisti, o gyvenimo būdas Lietuvoje jiems patinka. Iš doktorantų atsakymų galima suprasti, kad jie studijuoja, dirba vardan to, kad jų gyvenimo kokybė kiek galima būtų geresnė čia, Lietuvoje.

Jei ilgainiui mokslo, studijų situacija Lietuvoje nesikeis, tai mokslininkai vieni per kitus po truputį emigruos. Įsivirtinę užsienyje mokslininkai „pritrauks“ kitus, ypatingai naujai parengtus jaunos mokslininkus, kurių sąmonėje jau gali būti suformuotas požiūris ir tikslas dirbti kitos, ekonomiškai stabilesnės, šalies naudai. Tuomet ilgalaikių neigiamų pasekmių Lietuvai panaikinti nebus galima. Tikėkimės, kad nebūsime tokio radikalaus posūkio Lietuvos ekonomikoje, liudininkais. Tikėkimės, kad pasireikš kitas efektas – „apsikeitimas protais“, kuris atneš daug naudos mokslininkams ir Lietuvai.

„Mokslas sau – praktika sau“ – šio požiūrio ir suvokimo turėtume atsisakyti visi.

Mūsų vyriausybėje trūksta ne tik ilgalaikio požiūrio, bet ir darbų, orientuotų ir suplanuotų ne tik kitiems metams! Pastaru metu problemos sprendžiamos tuomet, kai jau jos egzistuoja ir kurių išspręsti jau neįmanoma, o ką jau kalbėti apie pasekmes.

1 hipotezė - išsilavinusių, aukštos kvalifikacijos specialistų emigracijos motyvai gali būti skirtingi, siekiant įgyvendinti įvairiausius tikslus bei lūkesčius, tačiau pagrindinė priežastis - ekonominiai motyvai.

Tyrimas parodė, kad respondentai, nusprendę išvykti (19 lentelė) pakankamai gerai vertina savo darbo sąlygas: klimatą tarp bendradarbių, karjeros galimybes, saviraiškos galimybes darbe. Vidutiniškai vertina darbo vietos aplinką ir galimybę tobulėti įgytos kvalifikacijos srityje, o darbo krūvį ir darbo užmokestį vertina žemiausiais balais. Pagrindinius išvykimo motyvus (21 lentelė) pirmoje vietoje nurodė: geresnio atlygio už darbą tikimybę, didesnes tobulėjimo savo įgytos kvalifikacijos srityje galimybes, didesnes karjeros galimybes, norą įgyti naujos darbo patirties, geresnių darbo sąlygų tikimybę. Mažiau svarbūs, tačiau reikšmingi veiksniai: didesnės saviraiškos galimybės darbe bei savirealizacijos galimybės. Kaip matome šiuo atveju dominuoja organizacijos lygio arba „stūmos“ veiksniai. Tie veiksniai, kurie buvo įvertinti žemesniais balais, nurodyti kaip pagrindiniai motyvai dėl kurių respondentai nusprendė išvykti. Dominavo ir kiti motyvai, kaip kitų žmonių patirties pavyzdžiai, noras pažinti kitas kultūras. Galima teigti, kad pirmoji hipotezė pasitvirtina iš dalies, pagrindinis

motyvas – neadekvatus atlygis už darbą, tačiau antroje vietoje dominuoja ir organizacijos, o paskiausiai individualaus lygio motyvai. Atitinkamai tuos pačius motyvus respondentai nurodė, kaip veiksnius, dėl kurių būtų galima likti Lietuvoje (23 lentelė).

2 hipotezė - pagrindiniai veiksniai/motyvai/poreikiai, skatinantys specialistus pasilikti Lietuvoje – dominuojantys individo lygio poreikiai.

Pagal tyrimo duomenis, respondentai, neketinantys išvykti labiausiai vertina individo lygio poreikius, tai patinkantis gyvenimo būdas Lietuvoje, šeima, brangūs ryšiai su draugais/giminėmis, noras gyventi ir dirbti/studijuoti Tėvynėje (22 lentelė). Visiškai pasitvirtina antroji hipotezė. Antroje vietoje respondentai nurodė organizacijos lygio motyvus, kadangi yra įgiję autoritetą darbe, turi darbą pagal specialybę, gera darbo aplinka, nori baigti studijas Lietuvoje, nors darbo užmokesčiu respondentai taip pat nepatenkinti.

Visiškai pasitvirtina ir 3 hipotezė - motyvai, sąlygojantys specialistų pasirinkimą išvykti gyventi ir dirbti/studijuoti svetur arba pasilikti Lietuvoje – dominuojantys organizacijos lygio poreikiai.

Respondentai, nežinantys ar norėtų išvykti ar pasilikti Lietuvoje, kaip pagrindinius veiksnius, sąlygojančius jų apsisprendimą likti nurodė: darbo užmokestį, karjeros galimybes, darbą pagal įgytą specialybę, darbo sąlygų gerinimą, geresnes socialines garantijas, ekonominį stabilumą ir kt. (23 lentelė).

IŠVADOS

Išanalizavus teorinius ir praktinius „protų netekėjimo“ reiškinio aspektus bei tyrimo rezultatus, galima daryti tokias išvadas:

1. „Protų nutekėjimo“ samprata apima ne tik fizinį aukštos kvalifikacijos asmenų išvykimą iš vienos šalies į kitą, iš vieno šalies regiono į kitą, iš vienos organizacijos į kitą, bet ir vieno ekonominio subjekto įgūdžių ir žinių, reikalingų ekonominiam augimui ir vystimuisi, netekimą kito ekonominio subjekto naudai.
2. Pagrindinėmis migracijos priežastimis laikomos dvi ekonomiškai išmatuojamos sąlygos – *geresnio atlyginimo* ir *geresnio gyvenimo* paieška. Tačiau žmogus, kaip racionaliai mąstanti asmenybė, siekia patenkinti įvairius savo poreikius pradėdant nuo fiziologinių ir baigiant saviraiškos poreikiais.
3. Migravimas arba mobilumas nebūtinai reiškia vienos šalies apleidimą (iškeitimą) dėl kitos, nes migrantai linkę išlaikyti ryšius su „kilmės“ šalimi. Tai gali būti ir daugialypis prielaidumas – kelių tėviškių samprata.
4. „Protų nutekėjimas“ yra išreiškiamas keturiais lygiais: 1) „protų nutekėjimas“ tarp skirtingų šalių; 2) „protų nutekėjimas“ šalies viduje tarp atskirų regionų, miestų; 3) „protų nutekėjimas“ tarp atskirų organizacijų; 4) „protų nutekėjimas“ organizacijos viduje.
5. Skiriamos trys pagrindinės „protų nutekėjimo“ priežasčių grupės: 1) organizacijos lygio - „stūmos“ priežastys; 2) individo lygio priežastys; 3) aplinkos lygio - „traukos“ priežastys.
6. 52,11 % apklaustų doktorantų yra tvirtai nusprendę likti Lietuvoje ir tik 14,08 % nusprendę išvykti. 24 % doktorantų konkretaus sprendimo neturi.
7. „Protų nutekėjimas“ iš Lietuvos daugiausiai vyksta dėl geresnių darbo sąlygų, geresnių finansinių, karjeros, tobulėjimo įgytos kvalifikacijos srityje galimybių bei naujos darbo patirties, tai dominuojantys organizacijos lygio „stūmos“ veiksniai.
8. Veiksniai, labiausiai sąlygojantys likti Lietuvoje, tai įgytas autoritetas darbe, šeima, draugai, gyvenimo būdas Lietuvoje, darbas pagal specialybę, saviraiškos galimybės, noras gyventi ir dirbti Tėvynėje, tai dominuojantys individo lygio veiksniai.
9. Pagrindiniai motyvai, sulaukiantys „protus“ Lietuvoje, tai ekonominiai bei organizacijos lygio motyvai: didesnis darbo užmokestis, mažesnis darbo krūvis, galimybės tobulėti įgytos kvalifikacijos srityje ir kt.

10. Motyvai/veiksniai, įtakojantys neturinčių konkretaus sprendimo respondentų pasirinkimą, - ekonominiai ir organizacijos lygio motyvai: socialinės garantijos, ekonominis stabilumas, adekvatūs atlyginimai, karjeros galimybės, darbas pagal įgytą kvalifikaciją.
11. Pagrindinės problemos, sukeliančios daug rūpesčių aukštos kvalifikacijos specialistams Lietuvoje: neadekvatus specialistų įvertinimas, aukštojo mokslo, studijų kokybės problemos.
12. Ilgalaikės migracijos poveikiai yra žalingesni „kilmės“ valstybei nei trumpalaikės migracijos poveikiai.
13. „Protų nutekėjimo“ problema pasaulyje sprendžiama naudojant tris pagrindines strategijas: skatinant *protus* likti šalyje, skatinti išvykusių *protų* grąžinimą ir panaudojant išvykusių *protų* intelektinį kapitalą savos šalies naudai. Lietuva galėtų imtis priemonių, skatinančių likti šalyje, kadangi išvykusių *protų* grąžinimas, kaip rodo pasaulio patirtis, dažnai nepasitvirtina.
14. „Protų nutekėjimui“ mažinti taikomos ir *bendrąsias* ir *specialiąsias* priemones.
15. Vieningo sprendimo dėl taikomų priemonių „protų nutekėjimo“ problemai sušvelninti nėra.

PASIŪLYMAI

- Steigti aukštų technologijų įmones.
- Atsisakyti įdarbinimo iki gyvos galvos praktikos.
- Kontaktų su Vakaruose lavintais specialistais ieškojimas.
- Skelbti laisvas akademinės darbo vietas.
- Sudaryti palankias sąlygas mokslininkų mobilumui.
- Mokslo ir verslo sektoriaus bendradarbiavimas.
- Teisinėmis priemonėmis turi būti skatinamas tinkamas tyrimų finansavimo mechanizmas.
- Užtikrinti skaidrią mokslininkų įdarbinimo programą.
- Vyriausybė turi kardinaliai padidinti valstybinio mokslo finansavimo dalį paskirstomą konkursine tvarka.
- Išskirtinių mokslo ir studijų centrų kūrimas.
- Aukštos kvalifikacijos specialistų ir mokslininkų partnerystės tinklų kūrimas.
- Universitetuose administracija ir kiti atsakingi padaliniai turėtų palengvinti ir sudaryti kuo palankesnes, mokslininkų dalyvavimo tarptautiniuose projektuose bei kitoje mokslinėje veikloje, sąlygas.
- Universitetuose atitinkamai didėjant darbo krūviui, tolygiai didinti atlygį už darbą.
- Atsisakyti požiūrio „mokslas sau – praktika sau“.
- Keisti įstatyminę bazę, kad jaunimas galėtų lengviau kurti savo verslą, mažinti arba visai neapmokestinti mokesčiais jaunos verslininkus pirmuosius 5 metus.
- Keisti įstatyminę bazę, kad studentai galėtų oficialiai įmonėse dirbti vieno ar kito specialisto padėjėjais, taip kaupdami patirtį, parodydami savo potencialias galimybes darbdaviams.

S U M M A R Y

After becoming member of EU, Lithuania experiences the same emigrational processes, which Western Europe has already experienced. Lithuanian citizens have broader possibilities to find their niche not only in Lithuania, but also in other EU countries, and it has effect for further employees’ emigration. There are still international job market liberalization processes going on and Lithuania has not just emigrational, but also very important “brain drain” problem. It means that the best professionals leave the country searching for better jobs, so the intellectual capital decreases. General increase of living standard in the country and solving economical and social problems depends upon effective usage of the most productive part of the society.

The goal of the research: analyze “brain drain”, the reasons and influence on Lithuanian job market.

Object of the research: “brain drain”.

Hypotheses of the research:

1) Motives of professional workers to emigrate might be different; they could be trying to reach different goals and expectations, the main reason-economical motives.

2) The main factors, motives, demands, which motivate specialists to stay in Lithuania-dominating demands at individual level.

3) Motives, that influences specialists’ choice to leave and work or study abroad or to stay in Lithuania-dominating demands at corporate level.

Master thesis has three parts. Theoretical part has literature review on international emigrational phenomenon –deals with conception of “brain drain”, its forms of display and the main features. The main emigrational models and theories are discussed, reasons influencing “brain drain” and possible outcomes to countries and persons are analyzed; presumable solutions to the problem are given. Analytical part deals with the above mentioned points in the theoretical part, but they are characteristic to Lithuanian job market namely. Results of the research are presented in the third part of master thesis. The research was carried out in 2,5 months, results and conclusions are also given. Results and conclusions part represent the most important theoretical, practical and research points.

Master thesis has 78 pages, 25 charts, 22 figures.

LITERATŪRA

Mokslinė literatūra:

1. BIELSKYTĖ, Giedrė. (2002) Kiek žalingas „protų nutekėjimas“. *Atgimimas*, Nr. 35 (720). [interaktyvus]. [žiūrėta 2005 m. spalio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.atgimimas.lt/articles.php?id=1033717022>>
2. BRONISLOVAS, Martinkus. (2002) Lietuvos gyventojų užimtumo raida integracijos į ES laikotarpiu. *Ekonomika*, Nr. 60 (2), p. 79-83. ISSN 1392-1258.
3. ÇĀGLAR, Özden; MAURINE, Schiff. (2006) *International migration, remittances & brain drain*. The World Bank. 274 p. ISBN 0-8213-6372-7.
4. ČIČINSKAS, Jonas. (2004) Penkios laisvės ir jų padariniai mažiau išplėtotai nacionalinei ekonomikai. *Ekonomika*, Nr. 60, p. 44-54. ISSN 1392-1258.
5. EHRENBERG, Roland. SMITH, Robert. (1997) *Modern Labor Economic Theory and Public Polic*. Sixth Edition. 375 p. ISBN 0-673-98013-8.
6. GAVĖNAS, Algimantas. (2004) Gatvėse matysime daugiau tamsaus gymio žmonių. *XXI amžius*. Nr. 1 (70). [interaktyvus]. [žiūrėta 2005 m. lapkričio 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20040107/1-2.html>>
7. GLIOSAITĖ, Kristina. (2004) Ekonominių emigracijos motyvų ir pasekmių vertinimas. Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai, p. 7-11, Seminaras. [interaktyvus]. VDU. 2004 m. gruodžio 2 d. [žiūrėta 2005 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.civitas.lt/files/Emigracija_pranesimai.pdf >
8. JUCEVIČIENĖ, Palmira. (2002) „Protų nutekėjimo“ reiškinys ir jo atspindžio Lietuvos intelektiniame kapitale bruožai: žvalgomasis tyrimas (ataskaita). [interaktyvus]. Kauno Technologijos universitetas. Socialinių mokslų fakulteto edukologijos institutas. [žiūrėta 2004 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.education.ktu.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=74&lang=lt >
9. JUCEVIČIENĖ, Palmira; VIRŽINTAITĖ, Renata; JUCEVIČIUS, Giedrius. (2004) “Brain Drain” in Country In-transition: Paradox of Higher Education. *Socialiniai mokslai*. Nr. 2 (44), p. 45-55. ISSN 1392-0758.
10. JUNEVIČIUS, Algis. (2002) Laisvas darbo jėgos judėjimas: pasekmės ir poveikis Europos Sąjungai bei Lietuvai. *Socialiniai mokslai*. Nr. 1 (33), p. 85-90. ISSN 1392-0758.

11. KALYS, Romualdas. (2004) „Protų nutekėjimas“: tendencijos ir galimi sprendimai. Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai, p. 17-18, Seminaras. [interaktyvus]. VDU. 2004 m. gruodžio 2 d. [žiūrėta 2005 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.civitas.lt/files/Emigracija_pranesimai.pdf >
12. KASNAUSKIENĖ, Gindra. (2002) Globalizacija ir nauji tarptautinės migracijos bruožai. *Ekonomika*, Nr. 60, p. 47-55, ISSN 1392-1258.
13. KASNAUSKIENĖ, Gindra. (2005) Gyventojų migracijos teorijos. *Lietuvos statistikos darbai 2005/II*. p. 4-13. ISSN 1392-642X.
14. KNOCKE, Wuokko. (2000) Integration or Segregation? Immigrant Populations Facing the Labour Market in Sweeden. *Economic and Industrial Democracy (21) 3*, p. 361-380. Vol. 21: 361-380.
15. KUZMICKAITĖ, Daiva. (2004) Teoriniai tarptautinės emigracijos diskursai. Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai, p. 4-6, Seminaras. [interaktyvus]. VDU. 2004 m. gruodžio 2 d. [žiūrėta 2005 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.civitas.lt/files/Emigracija_pranesimai.pdf >
16. Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai. (2005) *Pilietinės visuomenės institutas*. [interaktyvus]. Vilnius. 48 p. [žiūrėta 2004 m. spalio 19 d.] Prieiga per internetą: < <http://www.civitas.lt/files/Emigracija.pdf> >
17. *Lietuvos gyventojai 1999 – 2000*. (2002) Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas. Demografinių tyrimų centras. 111 p. Vilnius. ISBN 9986-523-89-3.
18. *Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys*. (2004) Socialinių tyrimų institutas. 115 p. Vilnius. ISBN 9955-531-14-2.
19. MARCINKEVIČIENĖ, Rūta. (2004) Emigracija spaudoje: požiūrio atspindys ar formavimas. Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai, p. 2-3, Seminaras. [interaktyvus]. VDU. 2004 m. gruodžio 2 d. [žiūrėta 2005 m. spalio 5 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.civitas.lt/files/Emigracija_pranesimai.pdf >
20. MATIUŠAITYTĖ, Raimundė. (2003) Darbo jėgos migracija Europos Sąjungoje ir Lietuvoje. *Ekonomika*. Nr. 63, p. 1 – 8. ISSN 1392-1258.
21. MATIUŠAITYTĖ, Raimundė; ŠARKIŪNAITĖ Ingrida. (2003) Žmogiškojo kapitalo reikšmė ekonomikoje ir vadyboje. Žurnalo “Tiltai” priedas: Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje, Tarptautinės konferencijos medžiaga, Klaipėda: Klaipėdos universitetas, Nr. 13, p. 293-304. ISSN 1648-3979.
22. McCONNEL, Campbell. BRUE, Stanley. (1986) *Contemporary Labour Economics*. p. 403. ISBN 0-07-044911-2.

23. Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams. (2006) *Lietuvos laisvosios rinkos institutas*. [interaktyvus]. 26 p. [Žiūrėta 2006 m. gegužės 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/tyrimas_migracija_pagrindines_priezastys_ir_gaires_pokyciams/3324>
24. MERIT (Hanser Wendy). (2003) Brain Drain – Emigration Flows for Qualified Scientists’ for the European Commission. p. 1-23.
25. MOCKAITIS, Audra I.; ŠALČIUVIENĖ, Laura. (2005) Protų nutekėjimas iš Lietuvos – reali grėsmė ar išpūstas burbulas? *Tiltai*. Klaipėda, Nr. 4 (33), p. 51-58. ISSN 1392-3137.
26. POCIUS, Arūnas. (2004) Lietuvos gyventojų (darbo jėgos) migracijos ir teritorinio mobilumo tendencijos. *Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos ekonomikos apžvalga 2004/II. Demografinė situacija, socialinė būklė*. p. 14-21, Vilnius. ISSN 1392-351x.
27. PODVYSOTSKIY, Yuriy. (2004) *Assessing the Brain Drain Problem in Ukraine and Outlining Means to Fight It*. p. 20. Khmelnytsky State University, Ukraine.
28. SIPAVIČIENĖ, Audra. (1995) Tarptautinės migracijos vystymosi Lituvoje istorinė apžvalga: ikisovietinis periodas. *Sociumas*. Vilnius. [ineraktyvus]. [žiūrėta 2004 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sociumas.lt/lit/Nr6/migracija.asp>>
29. STANKŪNIENĖ, V. (1995) Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika. Vilnius.
30. STRAUBHAAR, Thomas. (2000) International Mobility of the Highly Skilled: Brain Gain, Brain Drain or Brain Exchange. *Discussion paper*, p. 1-22, Hamburg Institute of International Economics. ISSN 1432-4458.
31. VILPIŠAUSKAS R. (2002) *Lietuvos dalyvavimas Europos Sąjungos vidaus rinkoje: laisvas prekių, paslaugų, asmenų ir kapitalo judėjimas*. 27 p. ISBN 9955-9413-9-1.
- Informaciniai šaltiniai:
32. Lietuvos darbo rinkos pokyčiai. *Sociumas*. <<http://www.sociumas.lt/Lit/Nr1/rinka.asp>>
33. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 1994, (1995) Vilnius. ISBN 9986-589-08-8.
34. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 1995, (1996) Vilnius. ISBN 9986-589-50-9.
35. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 1996. (1997) Leidimo Nr. 2160. Vilnius. ISBN 9986-589-58-4.
36. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 1997. (1998) Leidimo Nr. A300. Vilnius. ISBN 9986-589-58-4.

37. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 1998. (1999) Leidimo Nr. A300. Vilnius. ISBN 9986-589-58-4.
38. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 1999. Leidimo Nr. A300. Vilnius 2000.
39. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 2000. (2001) Leidimo Nr. A300. Vilnius. ISSN 1392-9984.
40. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 2001. (2002) Leidimo Nr. A300. Vilnius. ISSN 1392-9984.
41. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 2002. (2003) Leidimo Nr. A300. Vilnius. ISSN 1392-9984.
42. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 2003. (2004) Leidimo Nr. A300. Vilnius. ISSN 1392-9984.
43. Lietuvos statistikos departamentas. Demografijos metraštis 2004. (2005) Vilnius. ISSN 1392-9984.
44. Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozės 2005-2030 m. (2004) Vilnius. ISBN 9955-588-75-6
45. *Protų nutekėjimas ar protų apsikeitimas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2004 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.balticlabs.com/forumas/index.php?page=veikla> >
46. *Švietimas 2004*. (2005) Statistikos departamentas. 108 p. ISSN 1392-978X.
47. (Lietuvos statistikos departamentas [žiūrėta 2006 m. balandžio 3 d.] Prieiga per internetą <<http://www.std.lt/lt/news/view/?id=1750>>)

Specialiosios priemonės „protų nutekėjimo“ problemai spręsti

Problema	Pasiūlymai problemos sprendimui
Aukštojo mokslo problema	<p>Lietuvoje mokslas vis dar nėra valstybės prioritetas. Nagrinėjant mokslo ir studijų sistemos problemas, matyti, kad labiausiai „protų“, t.y. aukščiausios kvalifikacijos specialistų „nutekėjimą“ į užsienį sumažintų reali ir kardinali šios sistemos reforma. (Kalys, 2004, p. 17)</p> <p>Vienas iš aukštojo mokslo kokybės gerinimo būdų galėtų būti <i>aukštos kvalifikacijos specialistų ir mokslininkų partnerystės tinklų kūrimas</i>, kuris leistų mokytis, keistis idėjomis, patirtimi ir žiniomis, sudarant „protų apytakos“ galimybes (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 27)</p> <p><i>Išskirtinių mokslo ir studijų centrų kūrimas</i>, jų plėtojimas leistų mokslininkams bei aukštos kompetencijos specialistams tinkamai panaudoti turimą kompetenciją ir potencialą bei kurti sąlygas naujovių diegimui ir pažangių technologijų verslui. Taip šalis gali tapti patraukli ne vietas, bet ir užsienio kvalifikuotiems specialistams.</p> <p><i>Vyriausybė turi kardinaliai padidinti valstybinio mokslo finansavimo dalį paskirstomą konkursine tvarka</i>. Konkursinis projektų finansavimas turi būti tiesiogiai panaudotas protų susigrąžinimui. Užsienyje dirbantiems Lietuvos mokslininkams turi būti leista gauti finansavimą iš Lietuvos valstybinių fondų, jei tas finansavimas bus panaudotas grįžus į Lietuvą (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 43).</p> <p>Protus eksportuojančios šalys turėtų skatinti išvykusių specialistų repatriaciją, siūlant jiems galimybes savo Tėvynėje dirbti <i>darbą, susietą su aukščiausio lygio technologijomis</i> (Jucevičienė, 2002, p. 29)</p> <p>Amerikos ir pasaulio Lietuvių Bendruomenei: <i>įsteigti lietuvių išėivijos mokslo ir inovacijų rėmimo fondą</i> (lietuvių bendruomenės Amerikoje ir kitose Vakarų valstybėse įnešę neįkainuojamą indėlį remiant Lietuvos nepriklausomybę ir demokratiją).</p> <p><i>Teisinėmis priemonėmis turi būti skatinamas tinkamas tyrimų finansavimo mechanizmas</i> (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 23, 27)</p> <p><i>Užtikrinti skaidrią mokslininkų įdarbinimo programą</i> (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 43).</p> <p><i>Mokslo ir verslo sektoriaus bendradarbiavimas</i>. Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 43</p>
	<p>Pagrindinė mobilumo skatinimo idėja ta, kad <i>sudarius palankias sąlygas mokslininkų mobilumui</i> (galimybė dažnai išvykti trumpesniems laikotarpiais į geriau aprūpintas mokslo įstaigas, konferencijas galimybė išvažiuoti trumpam padėstyti, užsidirbti ir pasisemti patirties, galimybė nesunkiai grįžti syki jai išvažiautus), suteikiančiam galimybes tobulintis įvairiuose Europos mokslo centruose, jie bus sulaikomi nuo ilgalaikės emigracijos (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 24,26)</p>
Studijų kokybės problema	<p>Tikrai geresnė studijų materialinė bazė, sveika konkurencija ir keičiamas „lietuviškas mąstymas“ gali išlaikyti jaunuosius mokslininkus Lietuvoje (Bielskytė, 2002)</p> <p>Emigracijos lygį gali lemti ir studijų finansavimo sistema. Įvairiose valstybėse smarkiai subsidijuojamas auštasis mokslas sukuria prielaidas absolventams išvykti – tokių subsidijų pakeitimas paskolų sistema leistų išlaikyti valstybėje daugiau kvalifikuotų specialistų (Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 23; Bielskytė, 2002)</p>
	<p>Universitetuose ir SMM interneto puslapiuose galima nuolat <i>skelbti laisvas akademines darbo vietas</i>.</p> <p>Universitetai taip pat turi <i>aktyviai ieškoti kontaktų su Vakaruose lavintais specialistais</i>.</p>
Kitos problemos	<p>Reikėtų <i>atsisakyti įdarbinimo iki gyvos galvos praktikos</i>. Realiai veikiančios atestacijas ir kontraktinis įdarbinimas turi tapti natūralia darbo praktika.</p>
	<p>Lietuvoje būtų puiki ilgalaikė investicija ir būdas pritraukti „nutekėjusius protus“ <i>steigiant aukštųjų technologijų įmones</i>, kaip daro daugelis industrinių šalių vyriausybės</p>

Šaltinis: sukurta autorės.

Gerbiami respondentai, Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto tarptautinio verslo studijų programos magistrantė Kristina Gabševičiūtė vykdo apklausą, **siekdama išsiaiškinti kvalifikuotos darbo jėgos emigracijos iš Lietuvos priežastis**. Pastaruoju metu, nerasdami savo lūkesčius patenkinančios aplinkos, mūsų šalį palieka geriausi savo srities specialistai. Svarbu išsiaiškinti motyvus/priežastis, kurie skatina Jus išvykti svetur arba motyvuoja gyventi, studijuoti ir dirbti Lietuvoje.

Anketa anoniminė, atlikus tyrimą bus pateikiami tik visų respondentų apibendrinti statistiniai duomenys. Atsakymus žymėkite varnele langelyj . Anketa pildant elektroniniu būdu tinkamus atsakymus **paryškinkite**.

Jūsų nuomonė yra labai svarbi!

1. Jūsų lytis:

A. moteris

B. vyras

2. Jūsų amžius:

A. ≤ 25

B. 26 – 30

C. 31 – 35

D. 36 - 40

E. 41 – 45

3. Jūsų šeimyninė padėtis:

A. sukūręs (-usi) šeimą

B. nesukūręs (-usi) šeimos

4. Mokymo įstaiga, kurioje studijuojate:

A.	Vilniaus universitetas	
B.	Kauno technologijos universitetas	
C.	Vytauto Didžiojo universitetas	
D.	Kauno medicinos universitetas	
E.	Lietuvos kūno kultūros akademija	
F.	Lietuvos veterinarijos akademija	
G.	Klaipėdos universitetas	
H.	Šiaulių universitetas	
I.	Lietuvos žemės ūkio universitetas	
J.	Kita (<i>įrašykite</i>)	

5. Įvertinkite savo užsienio kalbos (-ų) mokėjimą

(Puikiai/ l.gerai-3; gerai/ pakankamai-2; patenkinamai/ silpnai-1).

	Kalbėjimas		Skaitymas		Rašymas	
	buitinė kalba	akademinė kalba	grožinė literatūra	mokslinė literatūra	šnekamoji kalba	dalykinis rašymas
Anglų kalba						
Prancūzų kalba						
Rusų kalba						
Vokiečių kalba						
Italų kalba						
Kita kalba (įrašykite)						

6. Ar dirbate?

A. Taip

B. Ne

(Jei Jūsų atsakymas „B“ - į 7 – 11 klausimus atsakyti nereikia)

7. Kiek laiko dirbate?

A. 1 – 6 mėn.

B. 7 – 12 mėn.

C. 1 – 5 m.

D. 6 – 10 m.

E. 11 – 15 m.

F. 15 m. ir daugiau

8. Ar dirbate pagal specialybę?

A. Taip

B. Ne

C. Iš dalies

9. Jūsų mėnesinės pajamos (atskaičius mokesčius):

≤ 500 LTL	
500 – 1000 LTL	
1000 – 1500 LTL	
1500 – 2000 LTL	
≥ 2000 LTL	

10. Kokiame sektoriuje dirbate?

A. Valstybiniame

B. Privačiame

11. Įvertinkite savo darbo sąlygas.

(Vertinkite penkiabalėje sistemoje, kur mažiausias skaičius reikštų blogiausią įvertinimą, o didžiausias – geriausią įvertinimą)

	Jūsų vertinimas nuo 1 iki 5
Galimybės tobulėti savo įgytos kvalifikacijos srityje	
Darbo užmokestis	
Saviraiškos galimybės darbe	
Karjeros galimybės	
Klimatas tarp bendradarbių	
Darbo vietos aplinka	
Darbo krūvis	

12. Kokios šalys Jums patraukliausios emigracijai?

(Išsirinkite 3 Jums patraukliausias šalis)

A.	Didžioji Britanija	
B.	Airija	
C.	Vokietija	
D.	Norvegija	
E.	Suomija	
F.	Švedija	
G.	Danija	
H.	Ispanija	
I.	Italija	
J.	JAV	
K.	Olandija	
L.		Kita (įrašykite)

13. Ar esate nusprendęs (-usi) išvykti gyventi ir dirbti/studijuoti kitoje valstybėje?

- A. Taip
- B. Ne
- C. Nežinau

(Jei Jūsų atsakymas „A“, toliau atsakykite į 14 – 17, 19 - 20 klausimus

Jei Jūsų atsakymas „B“ – atsakykite į 18 ir 20 klausimus

Jei Jūsų atsakymas „C“ – atsakykite į 19 ir 20 klausimus).

14. Kuriam laikui planuojate išvykti?

- A. Laikinai (iki 1 m.)
- B. Ilgesniam laikui (daugiau nei 1-riems metams)
- C. Visam laikui

15. Į kokią šalį esate nusprendęs (-usi) vykti?

(Nurodykite 1 šalį)

A.	Didžioji Britanija	
B.	Airija	
C.	Vokietija	
D.	Norvegija	
E.	Suomija	
F.	Švedija	
G.	Danija	
H.	Ispanija	
I.	Italija	
J.	JAV	
K.	Olandija	
L.		Kita (įrašykite)

16. Kur ieškojote (ieškotės) informacijos apie darbo/gyvenimo galimybes užsienyje?

- A. Internete
- B. Įdarbinimo agentūrose
- C. Per pažįstamus/draugus/gimines
- D. Esu anksčiau buvęs toje šalyje
- E. Kita (įrašykite)

17. Motyvai/poreikiai, skatinantys išvykti svetur.

(Pažymėkite visus Jums tinkančius atsakymus)

1.	Tikiuosi atrasti daugiau galimybių dirbti pagal turimą kvalifikaciją ir specialybę	
2.	Tikiuosi geresnių darbo sąlygų	
3.	Tikiuosi geresnio atlygio už darbą	
4.	Tikiuosi didesnių karjeros galimybių	

5.	Tikiuosi didesnių saviraiškos galimybių darbe	
6.	Tikiuosi didesnių galimybių tobulėti savo specialybės srityje	
7.	Ketinu plėsti savo verslą kitose valstybėse	
8.	Noriu įgyti naujos darbo patirties	
9.	Noriu pratęsti studijas	
10.	Noriu bendradarbiauti su kitų šalių mokslininkais	
11.	Noriu save išbandyti kitose srityse	
12.	Tikiuosi didesnių savirealizacijos galimybių	
13.	Noriu pakeisti savo gyvenimo būdą	
14.	Noriu įvaldyti kitas (-ą) kalbas (-ą)	
15.	Mane kviečia atvykti (šeimos nariai, giminės, draugai)	
16.	Mane skatina kitų žmonių patirtis	
17.	Ketinu išvykti, nes taip daro dauguma	
18.	Stengiuosi išvengti čia esančių sunkumų	
19.	Manau kitos valstybės socialinė sistema bus priimtinesnė	
20.	Vilioja aukštesnis pragyvenimo lygis	
21.	Noriu pažinti kitas kultūras	
22.	Įdomios naujos pažintys	
23.	Nerandu tinkamo darbo Lietuvoje	
24.		Kita (įrašykite)

18. Motyvai/poreikiai, skatinantys likti Lietuvoje.
(Pažymėkite visus Jums tinkančius atsakymus)

1.	Dirbu pagal specialybę	
2.	Esu įgijęs autoritetą/pripažinimą darbe	
3.	Geras darbo užmokestis	
4.	Turiu geras darbo sąlygas	
5.	Pakanka saviraiškos galimybių darbe	
6.	Gera darbo aplinka	
7.	Yra karjeros galimybių	

8.	Esu savarankiškas/nepavaldus darbuotojas	
9.	Dirbu vadovaujamą darbą	
10.	Turiu nuosavą verslą	
11.	Tvirti verslo ryšiai Lietuvoje	
12.	Noriu baigti studijas (įgyti diplomą) Lietuvoje	
13.	Mano visa šeima Lietuvoje	
14.	Branginu ryšius su giminėmis/draugais	
15.	Man patinka mano gyvenimo būdas Lietuvoje	
16.	Nenoriu nieko keisti	
17.	Esu pakankamai keliavęs (-iavusi) ir kitur gyventi ir dirbti/studijuoti nenorėčiau	
18.	Noriu gyventi ir dirbti/studijuoti savo Tėvynėje	
19.	Manau mano amžius nėra tinkamas pokyčiams	
20.	Bijau pokyčių	
21.	Baiminuosi, kad galiu nepritapti kitoje aplinkoje	
22.	Bijau, kad gali nepasisekti	
23.	Noriu gyventi/dirbti/studijuoti tik tarp savos tautybės žmonių	
24.	Man nėra priimtinos kitos kultūros	
25.	Turiu pakankamai savirealizacijos galimybių Lietuvoje	
26.	Netrūksta veiklos pasirinkimo galimybių	
27.	Svarbu turėti socialinių garantijų	
28.	Informacijos trūkumas	
29.		Kita (<i>įrašykite</i>)

19. Kokie iš pateiktų motyvų/veiksnių sąlygotų Jūsų apsisprendimą likti Lietuvoje?
(Pažymėkite visus Jums tinkančius veiksnius)

	Veiksniai/motyvai	Veiksniai/motyvai, sąlygojantys sprendimą likti Lietuvoje
1.	Darbas pagal įgytą specialybę	
2.	Mokslininkų/dėstytojų darbo užmokesčio didinimas	
3.	Darbo sąlygos	

4.	Saviraiškos galimybės darbe	
5.	Karjeros galimybės	
6.	Autoriteto/pripažinimo siekis	
7.	Tobulėjimo savo specialybės srityje poreikis	
8.	Studijų kokybės poreikis	
9.	Veiklos sričių paieška	
10.	Socialinės garantijos	
11.	Rūpestis ateitimi	
12.	Bendravimo poreikis	
13.	Bendradarbiavimo darbo/studijų srityje poreikis	
14.	Savo idėjų/siekių realizavimo poreikis	
15.	Ekonominio stabilumo poreikis	
16.	Mokslinių projektų finansavimo galimybės	
17.	Mokslinių bazių/centų kūrimas	
18.	Bendradarbiavimo su kitų šalių mokslininkais galimybės	
19.	Inovacijų/technologijų kūrimas	
20.	Kita (<i>įrašykite</i>)	

20. Kokiomis priemonėmis Jūsų nuomone galima būtų mažinti „protų nutekėjimą“ iš Lietuvos?
(*Įrašykite*)

Ačiū už Jūsų kantrybę ir nuoširdumą! ☺

Išsamiausi ir įdomiausi doktorantų atsakymai į 20 anketos klausimą:

1) Jokios politinės, socialinės, ekonominės ar kultūrinės priemonės nepadės, jeigu nebus šių priemonių realizacijai palankių sociokultūrinių-istorinių sąlygų. Lietuvoje, kaip kitose Vidurio bei Rytų Europos valstybėse, tokios sąlygos dar tik formuojasi. Kitaip sakant, „protų nutekėjimas“ yra atviroms visuomenėms būdingas procesas, kurį įmanoma tik koreguoti, bet neįmanoma visiškai suvaldyti. Šio proceso mastai ir intensyvumas Lietuvoje sumažės tik tada, kai platieji lietuvių visuomenės sluoksniai (ne tik akademinė publika) supras tai kaip praktinę būtinybę, o ne tik kaip ideologinį imperatyvą (pvz., „gelbėti lietuvių tautą nuo nuprotėjimo“). Tokie sociokultūriniai lūkesčiai ir iš jų išplaukiantys poreikiai nesusiformuoja staiga, tad ir Lietuvoje greitų pokyčių aktualizuojamos problemos atžvilgiu tikėtis nevertėtų. Kai pasikeis „žemdirbiškasis“ lietuvių visuomenės mentalitetas, kai jis taps vertas siekti mokslo industrializacijos, sumažės ir „protų nutekėjimas“. Tačiau kol kas Lietuvai rūpi savo visuomenės intelektą „užkasti į žemę“ ar „cukrinių runkelių auginimą“. Mano supratimu, „protų nutekėjimas“ – tai normalus mūsų išgyvenamo kultūrinio-istorinio laikotarpio procesas, kurį reikėtų priimti kaip objektyvų faktą ir kurio priežasčių bei pasekmių nereikėtų perdėm dramatiizuoti. XIX a. viduryje – pabaigoje iš carinėje Rusijos imperijoje vadinto „Šiaurės Vakarų krašto“ į kitas šalis išsikėlė nemažai gyventojų (tarp jų nemažai inteligentų), tačiau tai nesutrukdė šiame regione XIX a. pab.–XX a. pr. susiformuoti modernioms lenkų, lietuvių, latvių, estų (ir t.t.) tautoms. Tad kodėl reikėtų galvoti, kad šandien vykstantys procesai yra išskirtiniai ir, kad reikėtų taikyti kažkokiais priemonėmis, kurios praktiškai nieko nepakeis? Racionaliausia priemonė – kantrybė, darbas ir laukimas, o ne bandymas pakeisti tai, kas yra nesuvaldoma: šandien vyksta „protų nutekėjimas“, rytoj vyks „protų sugrįžimas“. Ar mes būsime tam praktiškai pasiruošę, ar ir vėl iškelsime klausimą apie „nesugebėjimą suvaldyti protų sugrįžimą“?

2) Keičiant vadybos metodus mūsų organizacijose, vadovaujantis moksliniais principais žmonių vadyboje (bent paisant minimalių objektyvizuotų (sąžiningų ir teisingų) standartų bent jau užmokesčio, deramo pripažinimo už nuopelnus, karjeros planavimo srityse), naikinant „švogerizmą“ ar taip vadinamą „savos chebrytės“ praktiką, sustyguojant darbo procesus taip, kad jie padėtų siekti rezultatų, o ne demotyvuotų žmones arba skatintų juos būti pataikūnais, intrigantais ir pan., peržiūrėti biurokratinės procedūras, kurios tiesiog trukdo vykdyti tarptautinius projektus (ko rezultatas po 1 koordinuoto projekto – nuostata „daugiau ten nelįsiu“), kurie šandien – bent jau akademiniam pasaulyje – mokslinių institucijų išsilaikymo pagrindas ir gyvenimo tobulinimo priemonė. Suteikiant žmonėms jausmą, kad tai, ką jie dirba yra prasminga, o ne tik jiems vieniems reikalinga. Tai yra organizacinis uždavinys.

3) *Rašysiu angliškai, nes tai yra mano gimtoji kalba:* The brain drain will stop when young people see opportunities to work 8-hour days (40-hour weeks) for decent wages, without having to bribe their way into a job or be someone's relative or lover. Also, many work places are currently still filled by people who are about to retire but haven't yet; as they move into retirement, their positions will open up for the young people who,

frankly, need them more but can't get them. Bigger pensions might encourage more people to retire, solving the latter problem, but that would require political will and reorganization of the whole pension system. As for the first problem, strict enforcement of laws designed to prevent nepotism and/or a review process of all hiring/firing/trial period procedures might help potential employees to feel that their success in getting a job depends more on their abilities as specialists and not on luck/finances/relationship roles.

4) Keisti įstatyminę bazę, kad jaunimas galėtų lengviau kurti savo verslą, mažinti arba visai neapmokestinti mokesčiais jaunos verslininkus pirmuosius 5 metus. Keisti įstatyminę bazę, kad studentai galėtų oficialiai įmonėse dirbti vieno ar kito specialisto padėjėjais, taip kaupdami patirtį, parodydami savo potencialias galimybes darbdaviams. Nes šiuo metu, studentas baigęs aukštąją mokyklą neturi darbo patirties. O be jos joks darbdavys nenori samdyti tokio specialisto.

5) Gerokai didesniais atlyginimais ir konkretesnėmis socialinėmis garantijomis, mažesniais mokesčiais (kuo greičiau sumažinti socialin. Draudimo mokesčių ir pan.), mažinant infliaciją

- Nėra Lietuvos švietimo ir mokslo strategijos, labai dažnai kaitaliojami mokslinės kokybės ir kiekybės reikalavimai, nėra pastovumo švietimo ir mokslo sferoje, nėra reikiamo susikalbėjimo tarp universitetų ir mokslo ministerijos, didelė biurokratija. Viso to neturėtų būti.

- Labiau vykusia Lietuvos švietimo reforma (kad mokslas nebūtų daromas vardan metinių ataskaitų ir pliusiukų, o dėl mokslo, kad nebūtų daromos dirbtinės kliūtys jauniems mokslininkams siekti profesinės karjeros (kaip žinia, neproporcingai daug reikalaujama iš dabartinių pretendentų į docento laipsnius, tuo metu dabartiniams docentams reikalavimai nedideli)

- Didesniu švietimo finansavimu, pritraukiant ir privačias lėšas. Deja, pvz. Lietuvos pramoninkų konfederacijos atstovai neretai sako, kad geriau atsivežti darbuotojus iš užsienio, negu remti Lietuvos universitetus rengiant reikiamus specialistus

- Negali būti, kad vienas mokslininkas dirbtų kelis darbus, turėtų kelis etatus. Turiu omenyje tai, kad siekiama įtvirtinti tam tikrų etatų, kuriuos gali užimti vienas mokslininkas, sistemą. Kadangi finansavimas yra nepakankamas, tai daugelis ir dirba po kelis darbus iš karto. Taip nukenčia mokslo ir studijų kokybė. To iš esmės neturėtų būti. Už darbą turi būti apmokama tiek ir taip, kad mokslininkas galėtų ne tik pramisti, bet ir įsigyti naujos įrangos, literatūros, susitvarkyti savo gyvenimo buitį ir pan.

- Į mokslininkus turi būti žiūrima ne kaip į prašytojus ir pinigų kauklytojus, bet kaip į šalies intelektualinį potencialą, kuriam mokama ne tiek už pagamintą produktą, kiek už idėjas. Be idėjų ir naujų minčių mes nekursime jokios žinių visuomenės. Nebus nei laisvės saviraiškai, nei privačių iniciatyvų.

Doktorantų mintys ir pasiūlymai sprendžiant „protų nutekėjimo“ problemą

Eil. Nr.	Pasiūlymai/mintys	Problemos	Priemonės
1.	Žmonės turi būti motyvuoti čia pasilikti. Šiuo metu, dirbant universitete, nėra garantuojamas finansinis stabilumas, nėra stengiamasi sudominti žmonių moksliniais projektais. Visi „išsikibę“ savų vietų, nenori nieko keisti. <i>Reikėtų kuo daugiau dėmesio skirti studijų kokybės gerinimui, stengtis jaunas žmones sudominti darbu bei aiškiai pateikti galimą ateities viziją.</i>	Studijų kokybės	Specialiosios
2.	Galima bandyti mažinti universitetų skaičių, įvertinant studijų kokybę ir didinant pajamas atrinktiesiems, tačiau, kol egzistuos didžiuliai darbo užmokesčio skirtumai skirtingose šalyse, tol „nutekėjimo“ nebus įmanoma sustabdyti.	Studijų kokybės	Specialiosios
3.	<i>Didinti darbo užmokestį, šeimų globą (socialinėmis garantijomis), pagalba sprendžiant būsto problemas jaunoms šeimoms.</i>	Socialinės	Bendrosios
4.	Didinant investicijas į mokslo ir švietimo bei sveikatos priežiūros sritis.	Mokslo, švietimo ir sveikatos priežiūros	Bendrosios
5.	<i>Aukštąjį mokslą baigusiam jaunimui (dar neturintiems darbo patirties) sudaryti galimybes kaip galima greičiau gauti darbą pagal specialybę, užtikrinant ateityje gerą darbo užmokestį ir karjeros galimybes, jeigu žmogus to vertas.</i>	Darbo rinkos	Bendrosios
6.	<i>Gerinti darbo sąlygas, suteikti galimybę daugiau kam mokytis (mažinti mokslo kainas).</i>	Studijų, darbo rinkos	specialiosios
7.	Manau, kad žymiai mažiau išvyktų dirbti į užsienį baigusiujų aukštąsias mokyklas, jeigu Lietuvoje dirbantieji gautų <i>didesnius užmokesčius</i> ir jauni specialistai rastų <i>geresnių darbo vietų po aukštųjų mokyklų baigimo.</i>	Darbo rinkos	Bendrosios
8.	<i>Reikėtų pagerinti darbo sąlygas bei darbo užmokesčio didinimą.</i> Be viso to turėtų būti daugiau gaunama informacijos įvairiais klausimais, kad Lietuva išliptų iš provincijos kūno.	Darbo rinkos	Bendrosios, specialiosios
9.	Ši tendencija aktuali bus tol, kol pats žmogus neišbandys visų galimybių ir neapsispręs kai jam geriausia. Vienas stipriausių yra ateities motyvas (garantijos).	Individualios	Individualios
10.	<u>Keisti įstatyminę bazę:</u> - kad jaunimas galėtų lengviau kurti savo verslą, <i>mažinti arba visai neapmokestinti mokesčiais jaunas verslininkus pirmuosius 5 metus;</i> - kad <i>studentai galėtų oficialiai įmonėse dirbti vieno ar kito specialisto padėjėjais</i> , taip kaupdami patirtį, parodydami savo potencialias galimybes darbdaviams. Nes šiuo metu, studentas baigęs aukštąją mokyklą neturi darbo patirties. O be jos joks darbdavys nenori samdyti tokio specialisto.	Teisinės	Specialiosios
11.	Kol nebus <i>Lietuvoje protingos ir tvirtos aukščiausios valdžios</i> , žmonės nesijaus tikri dėl savo rytojaus, saugumo ir kitų dalykų, tol „protai tekės kaip tekėję“. Aš pati nesijaučiu saugi, nes nežinau, ar mano gyvenimiški poreikiai galės būti patenkinti, kai aš jau turėsiu ir daktaro laipsnį. Viskam reikia finansinio stabilumo ir tikrumo, o jo kol kas nematyti. „Protai netekėtų“ jei jiems būtų gerai čia.	Vyriausybės	Bendrosios

Doktorantų mintys ir pasiūlymai sprendžiant „protų nutekėjimo“ problemą

12.	<i>Darbo užmokesčio didinimas ir diferencijavimas, priklausomai nuo žmogaus išsilavinimo ir kvalifikacijos (gydytojų ir padavėjų atlyginimai turėtų skirtis). Kūrybiškumo ir savirealizacijos galimybių skatinimas darbe, vadovų kvalifikacijos kėlimas, pereinant nuo autoritarinių valdymo metodų prie demokratinių. Bendras visuomenės kultūros ir bendravimo lygio, tolerancijos ir pagarbos žmogui didinimas.</i>	Darbo rinkos, įmonių, visuomeninės	Bendrosios, specialiosios
13.	Jūs jau nurodėte pagrindinius veiksnius, galinčius sulaukyti „protų nutekėjimą“. Iš esmės, <i>pakanka užtikrinti pagrindinių žmonių poreikių patenkinimą</i> (t.y. galimybė turėti pragyvenimo šaltinį, nuolatinį darbą, pastovias pajamas, studentų atveju, garantijas jas gauti (susirasti darbą) po studijų). Tik patenkinus juos, galėsime kalbėti apie sąmoningą, pilietinę visuomenę, besitapatinančią, visų pirma, ne su Europa (ar pasauliu, globalizacijos idėjų kontekste), bet su Lietuva.	Darbo rinkos	Bendrosios
14.	<i>Užtikrinant visų sričių specialistų tinkamą socialinį ir ekonominį įvertinimą. Gerinant tyrėjams būtiną infrastruktūrą.</i> Manau, kad pirmiausia reiktų užtikrinti materialinę tyrėjų ir mokslininkų gerovę, t.y. įvertinti jų įgytas žinias ir kompetencijas bei kuriamas intelektualius produktus.	Socialinės, ekonominės, mokslo	Bendrosios, specialiosios
15.	„Protų“ vertinimas didesniais atlyginimais ir tikromis civilizuotomis socialinėmis garantijomis. Mano nuomone, tai būtų vienas iš banaliausių būdų bent kiek sulaukyti „protų nutekėjimą“ iš Lietuvos. Šansų, kad taip kada nors Lietuvoje bus šiuo metu kaip ir nesimato.	-	-
16.	Pakankamas <i>mokslinių tyrimų (projektų) finansavimas</i> , tai būtų vienas iš būdų spręsti finansines ir saviraiškos problemas.	Mokslo	Specialiosios
17.	<i>Motyvuojančiu darbo užmokesčiu; socialinėmis garantijomis asmeniui ir jo šeimai dabar ir ateityje, t. y. pensijiniame amžiuje; realiu, o ne deklaruojamu valstybės funkcionavimu šalies gyventojų labui ir pan.</i>	Socialinės	Bendrosios
18.	„Protinis“ darbas turi būtų apmokamas daugiau nei fizinis. Šiai dienai a. m. klos dėstytojas uždirba, kaip troleibusų vairuotojas.	Socialinės	Bendrosios
19.	<i>Gerinti darbo sąlygas, sukurti efektyvią atlygio, motyvacijos darbui bei karjeros sistemą</i> visiems dirbantiesiems, nes dabartinės, kiek žinau iš draugų ir pažįstamų, dirbančių verslo organizacijose, mažiausiai orientuotos į darbuotoją ir ypatingai – į rezultatą be elementarių investicijų į pagrindinį darbo „instrumentą“ – žmogų, kuris uždirba pinigėlius... Labai paprastas atsakymas, kurį sudėtinga realizuoti – keisti žmonių mentalitetą, tiek tų, kurie įdarbina, tiek ir pačių dirbančiųjų.	Darbo rinkos, įmonių	Specialiosios
20.	Gerokai <i>didesniais atlyginimais ir konkretesnėmis socialinėmis garantijomis, mažesniais mokesčiais</i> (kuo greičiau sumažinti socialinio draudimo mokesčių ir pan.), <i>mažinant infliaciją.</i>	Socialinės	Bendros priemonės
21.	Manau, jo stabdyti nereikia ir tai iš esmės kol kas neįmanoma, nes mūsų šalis mokslininkams nedaug turi ką pasiūlyti (o ir nenori). Viskas vyksta ir toliau vyks natūraliai. Lietuvos „protai“ pasitobulinę grįš, jei jie tikrai Lietuvos „protai“. Kita vertus, Lietuvai galima pasitarnauti ir dirbant užsienyje	-	-
22.	<i>Geras darbo užmokestis, pagarba specialistui, socialinės garantijos, stabilumas ekonomikoje, geros darbo sąlygos</i> ir visa kas žmogui yra priimtina, siekiant pagerinti savo gyvenimo kokybę.	Socialinės, ekonominės	Bendrosios

Doktorantų mintys ir pasiūlymai sprendžiant „protų nutekėjimo“ problemą

23.	Manychiau svarbiausia yra išsilavinusių žmonių <i>motyvacijos likti savo gimtojoje tėvynėje skatinimas</i> . Tai galėtų būti <i>atlyginimas</i> (ypatingai valstybinėse mokslo įstaigose), kuris užtikrintų normalų pragyvenimą ir atitiktų įgytą kvalifikaciją, <i>didesnės socialinės garantijos, ekonominis stabilumas</i> ir kt. Būtina mokyklose įvesti pilietybės pamokas ir didesnę dėmesį skirti kultūrai bei bendram žmogiškajam išprusimui. Reiktų <i>sutvarkyti tokias svarbias sritis kaip teisėsaugą ir mediciną. Biurokratinio aparato mažinimas</i> .	Socialinės, ekonominės	Bendrosios, specialiosios
24.	Didesnis <i>mokslinių tyrimų valstybinis finansavimas</i> , sukurtų didesnes galimybes mokslininkams dirbti darbą pagal įgytą specialybę bei užsidirbti pragyvenimui. Aukštesiose mokyklose <i>mokslo darbuotojai ir doktorantai turėtų sulaukti didesnės administracijos pagarbos bei paramos</i> .	Mokslo, universitetų	Specialiosios
25.	Reikia <i>labiau pasitikėti jaunais specialistais, o ne reikalauti darbo patirties, suteikti darbą pagal jų sugebėjimus, o ne pagal pažintis, didinti darbo užmokestį</i> .	Įmonių vadovų	Specialiosios
26.	Pradėti vertinti žmones ne pagal jų politinę priklausomybę, o pagal kompetenciją.	Visuomeninės	Individualios
27.	<i>Kuriant naujas darbo vietas jauniems mokslininkams, arba tiesiog nepriimant tiek daug nauju doktorantu studijuoti, jei po to jiems nėra ką veikti pagal specialybę ir mokslo laipsni</i> .	Studijų, darbo rinkos	Specialiosios, bendrosios

Šaltinis: sukurta autorės.